

Koledar

SLOVENSKE KOROŠKE

1959

Založniška in tiskarska družba z o. j. Drava

DRAVA tiskarna

tel. 250 in 232 - Borovlje, dollichg. 4

Vam tiska in dobavi

vse vrste poslovnih in osebnih tiskovin
privlačne lepake in moderne prospekte
etikete (tudi v večbarvnem tisku)
knjige in brošure — osmrtnice itd.
v najkrajšem dobavnem roku

NAŠA KNJIGA

CELOVEC Gasometergasse 10 (vhod Wullengasse)
telefon 56-24

Vam nudi iz zaloge:

knjige vseh slovenskih pisateljev in pesnikov
zbrana dela klasikov, romane, povesti,
pripovedke, pesmi in poezije
najboljša dela iz svetovne književnosti
domače in jugoslovanske časopise in revije
po naročilu:
vsako drugo knjigo
vse domače in inozemske časopise in revije

KVALITETNO DELO — INDIVIDUALNA POSTREŽBA — ZMERNE CENE!

Koledar
SLOVENSKE KOROŠKE
1959

S 50

0143191/2013

833/1382

K O L E D A R

1 9 5 9

SLOVENSKE KOROŠKE

IZDALA IN ZALOŽILA SLOVENSKA
PROSVETNA ZVEZA V CELOVCU
TISK: TISKARNA ZALOŽNIŠKE
IN TISKARSKÉ DRUŽBE Z O. J. DRAVA
CELOVEC — BOROVlje

LETO 1959

je navadno leto in ima 365 dni oziroma 52 tednov in en dan.

Letni vladar je Mesec

Začetek štirih letnih časov

Pomlad se začne 21. marca ob 9 uri 55 minut.

Poletje se začne 22. junija ob 4 uri 50 minut.

Jesen se začne 23. septembra ob 20 uri 9 minut.

Zima se začne 22. decembra ob 15 uri 35 minut.

Mrki v letu 1959

Letošnje leto bo sonce mrknilo dvakrat, luna pa enkrat in sicer bomo videli v Evropi drugi sončni mrk in lunin mrk. — Prvi deln sončni mrk, ki ga v Evropi ne bomo videli, bo 8. aprila, drugič pa bo sonce za nas vidno popolnoma mrknilo dne 2. oktobra s pričetkom ob 10. uri 49 minut in bo trajal do 16. ure 4 minute. (Popoln mrk bo od 11. ure 50 minut do 15. ure 3 minute). Luna pa bo delno mrknila 24. marca s pričetkom ob 20. uri 16 minut.

Cerkveni in državni prazniki

Novo leto 1. januarja.

Sveti trije kralji 6. januarja.

Velika noč 29. in 30. marca.

Praznik dela 1. maja.

Vnebohod 7. maja.

Binkošti 17. in 18. maja.

Sv. Rešnje Telo (Telovo) 28. maja.

Sv. Peter in Pavel 29. junija.

Velika gospojnica 15. avgusta.

Vsi sveti 1. novembra.

Brezmadežno spočetje 8. decembra.

Božič 25. in 26. decembra.

SPOMINSKI DNEVI KOROŠKIH SLOVENCEV:

Vseslovenski kulturni praznik 8. februarja.

Obletnica nasilne izselitve slov. kor. družin 14. in 15. aprila.

Obletnica obglavljenja 13. žrtev na Dunaju 29. aprila.

Kakšno bo vreme

Še do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni:

ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (16. 10. — 14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če je jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dneh lepo.

1959

SPOMINSKI DNEVI

8. 1. 1856 umrl Valentin Vodnik.
9. 1. 1856 rojen Anton Aškerc.
12. 1. 1887 umrl Fran Erjavec.
16. 1. 1888 umrl v Celovcu A. Einspieler
21. 1. 1924 umrl Vladimir Iljič Uljanov-Lenin.
23. 1. 1878 rojen Oton Zupančič.
25. 1. 1348 usoden potres v slovenskih krajih.
26. 1. 1797 rojen Matija Čop.

PREGOVORI

Če na sv. Pavla (10.) sonce sije, trikrat žito dobro dozori, gornik dosti vina v sode vlije in po volji kmetu se godi.

Sv. Makarij jasen ali meglen naznanja enako jesen.

Kakršno je vreme na sv. Petra stola dan, tako bo potem mesec dan.

Sonce vstopi v znamenje vodnarja dne 20., ob 20.20 uri. — Zadnji krajec dne 2., ob 11.50 uri / Mlaj dne 9., ob 6.34 uri / Prvi krajec dne 16., ob 22.26 uri. / Ščip ali polna luna dne 24., ob 20.32 uri. — Dan je dolg od 8 ur 24 minut do 9 ur 25 minut.

1. Četrtek			Novo leto
2. Petek	€		Makarij, opat
3. Sobota			Genovefa
4. Nedelja			Tit, škof
5. Ponedeljek			Telesfor
6. Torek			Sv. Trije kralji
7. Sreda			Valentin
8. Četrtek			Severin, opat
9. Petek	●		Julijan, mučenec
10. Sobota			Pavel, puščavnik
11. Nedelja			Higin
12. Ponedeljek			Alfred, opat
13. Torek			Veronika
14. Sreda			Hilarij
15. Četrtek			Pavel
16. Petek	●		Marcel, papež
17. Sobota			Anton, puščavnik
18. Nedelja			Priska, devica
19. Ponedeljek			Marij in tovariši
20. Torek			Fabijan i. Sebastijan
21. Sreda			Neža, devica
22. Četrtek			Vincencij
23. Petek			Zaroka d. Marije
24. Sobota	☉		Timotej, škof
25. Nedelja			Spreobrnjenje Pavla
26. Ponedeljek			Polikarp, škof
27. Torek			Janez Zlatousti
28. Sreda			Peter Nol., spoznav.
29. Četrtek			Frančišek Saleški
30. Petek			Martina
31. Sobota	€		Peter

ZAPISKI

1. teden

2. teden

3. teden

4. teden

1959

SPOMINSKI DNEVI

1. Nedelja		Ignacij, škof
2. Ponedeljek		Svečnica, Dar. G.
3. Torej		Blaž, škof
4. Sreda		Andrej K.
5. Četrtek		Agata, devica
6. Petek		Doroteja, Tit.
7. Sobota		Romuald
8. Nedelja		Janez Matajski
9. Ponedeljek		Apolonija, devica
10. Torej		Pust, Sholastika
11. Sreda		Pepelnica
12. Četrtek		Evlatija
13. Petek		Gregorij
14. Sobota		Valentin
15. Nedelja		Jordan, spoznavalec
16. Ponedeljek		Julijana, mučenica
17. Torej		Frančišek Kle.
18. Sreda		Simeon
19. Četrtek		Konrad, puščavnik
20. Petek		Sadot, škof
21. Sobota		Feliks
22. Nedelja		Sv. Peter s.
23. Ponedeljek		Peter D.
24. Torej		Matija, apostol
25. Sreda		Valburga
26. Četrtek		Matilda
27. Petek		Gabriel od Ž. M. B.
28. Sobota		Roman

7. 2. 1809 rojen Matija Majar Ziljski.

8. 2. 1849 umrl France Prešeren.

18. 2. 1950 umrl Prežihov Voranc.

24. 2. 1779 rojen Matija Ahacelj.

27. 2. 1929 umrl slikar Peter Markovič.

PREGOVORI

Če na svečnico prej kapne od strehe kakor od sveče, bo dobro leto.

Sv. Matija led razbija, če ga ni, pa ga naredi.

Če konec meseca veter razsaja, dobra letina prihaja.

Sonce vstopi v znamenje ribe dne 19., ob 10.38 uri. — Mlaj dne 7., ob 20.22 uri / Prvi kratec dne 15., ob 20.20 uri / Ščip ali polna luna dne 23., ob 9.54 uri. — Dan je dolg od 9 ur 27 minut do 10 ur 54 minut.

ZAPISKI

5. teden

6. teden

7. teden

8. teden

M A R E C

1959

1. Nedelja

2. Ponedeljek €

3. Torek

4. Sreda

5. Četrtek

6. Petek

7. Sobota

8. Nedelja

9. Ponedeljek

10. Torek

11. Sreda

12. Četrtek

13. Petek

14. Sobota

15. Nedelja

16. Ponedeljek

17. Torek

18. Sreda

19. Četrtek

20. Petek

21. Sobota

22. Nedelja

23. Ponedeljek

24. Torek

25. Sreda

26. Četrtek

27. Petek

28. Sobota

29. Nedelja

30. Ponedeljek

31. Torek €

Albin

Karel

Kunigunda

Kazimir

Evzebij

Perpetua in Felicita

Tomaž Akvinski

Janez od Boga

Frančiška R.

40 mučencev

Sofronij, škof

Gregorij veliki

Teodora, mučenica

Matilda

Klemen M.

Hilarij in Tacijan

Jedert, devica

Ciril Jer.

Jožef, ženin M. D.

Feliks

Benedikt, opat

Lea, Katarina

Oton, Feliks

Gabriel

Marijino oznan.

Vel. četrtek, Emanuel

Vel. petek, Rupert

Vel. sobota, Janez K.

Velika noč, Ciril

Vel. ponedeljek

Modest

SPOMINSKI DNEVI

4. 3. 1844 rojen Josip Jurčič.

6. 3. 1836 rojen J. Stritar.

8. 3. mednarodni praznik žena.

14. 3. 1883 umrl Karl Marx.

18. 3. 1414 zadnje ustoličenje koroških vojvod na Gospodarskem polju.

30. 3. 1888 umrl pisatelj dr. Valentin Zarnik.

PREGOVORI

Če na 40 mučnikov dan ni lepo, tudi štirideset dni potem ne bo.

Sv. Gabrijela (24.) če zmrzuje, potlej slana nič več ne škoduje.

Če o sv. Rupertu (27.) lepi dni, se seno lepo suši.

Sonce vstopi v znamenje ovna dne 21., ob 9.55 uri. — Zadnji krajec dne 2., ob 3.54 uri / Mlaj dne 9., ob 11.51 uri / Prvi krajec dne 17., ob 16.10 uri / Ščip ali polna luna dne 24., ob 21.02 uri. — Dan je dolg od 10 ur 58 minut do 12 ur 45 minut.

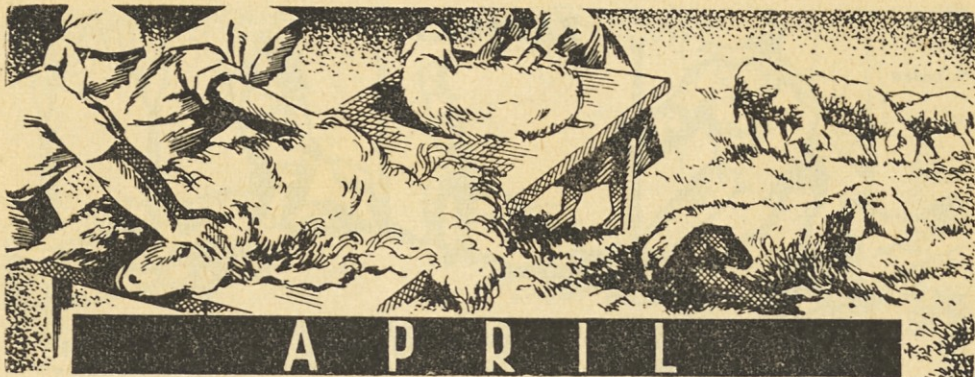
ZAPISKI

9. teden

10. teden

11. teden

12. teden

1959

SPOMINSKI DNEVI

1. 4. 1943 pride na Koroško
Fr. Rozman-Stane.

4. 4. 1943 ustanovljen prvi
koroški bataljon.

11. 4. 1744 rojen pisatelj Ju-
rij Japelj.

14. in 15. 4. 1942 nasilna iz-
selitev slovenskih koroških
družin.

27. 4. 1941 ustanovitev Osvo-
bodilne fronte slovenskega
naroda.

29. 4. 1943 obglavljenih tri-
najst žrtev na Dunaju.

PREGOVORI

*Če je april deževen, kmet ne
bo reven.*

*Malega travna če grmi, slane
se več bati ni.*

*Sv. Jurija moča in sv. Petra
suša, to da kruha.*

Sonce vstopi v znamenje bika
dne 20., ob 21.17 uri. — Zad-
nji krajec dne 29., ob 21.38
uri / Mlaj dne 8., ob 4.29 uri
/ Prvi krajec dne 16., ob 8.32
uri / Ščp ali polna luna dne
23., ob 6.13 uri. — Dan je
dolga od 12 ur 48 minut do
14 ur 26 minut.

1. Sreda		Hugo, škof
2. Četrtek		Francišek P.
3. Petek		Rihard
4. Sobota		Izidor, Sev.
5. Nedelja		Vincencij
6. Ponedeljek		Sikst p.
7. Torek		Herman
8. Sreda		Albert
9. Četrtek		Tomaž
10. Petek		Methilda
11. Sobota		Leon Veliki
12. Nedelja		Julij
13. Ponedeljek		Hermenegild
14. Torek		Justin
15. Sreda		Helena
16. Četrtek		Benedikt
17. Petek		Rudolf
18. Sobota		Apolonij
19. Nedelja		Leon IX.
20. Ponedeljek		Neža Montep.
21. Torek		Anzelm
22. Sreda		Soter in Gaj
23. Četrtek		Vojteh
24. Petek		Jurij, mučenec
25. Sobota		Marko, evangelist
26. Nedelja		Klet in Marcel
27. Ponedeljek		Cita, devica
28. Torek		Pavel od Križa
29. Sreda		Peter, mučenec
30. Četrtek		Katarina Sienska

ZAPISKI

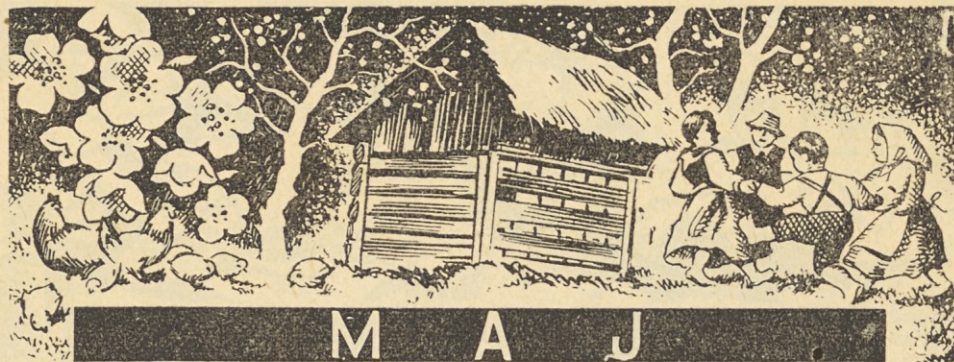
13. teden

14. teden

15. teden

16. teden

17. teden

M A J

1959

SPOMINSKI DNEVI

1. 5. mednarodni praznik dela.
3. 5. 1881 umrl pisatelj Josip Jurčič.
5. 5. 1818 rojen Karl Marx.
8. 5. 1945 kapitulirala Nemčija.
10. 5. 1876 rojen pisatelj Ivan Cankar.
17. 5. 1478 večji upor slovenskih kmetov na Koroškem.
25. 5. 1892 rojen maršal Jugoslavije Josip Broz-Tito.
27. 5. 1926 umrl pesnik Srečko Kosovel.

PREGOVORI

Ce je majnika lepo, je dobro za kruh in meso.

Ce sušec suši, april deži in majnik bladi, kašte, omare in sode polni.

Velikega travna če pogostoma gmi, kmet se dobre letine veseli.

Sonce vstopi v znamenje dvojčkov dne 21., ob 20.43 uri. — Mlaj dne 7., ob 21.11 uri / Prvi krajec dne 15., ob 21.09 uri / Ščip ali polna luna dne 22., ob 13.56 uri / Zadnji krajec dne 29., ob 9.13 uri. — Dan je dolg od 14 ur 30 minut do 15 ur 46 minut.

1. Petek		Delavski praznik
2. Sobota		Atanazij
3. Nedelja		Najd. križa, Aleš
4. Ponedeljek		Florijan
5. Torek		Irenej, škof
6. Sreda		Janez
7. Četrtek		Vnebohod, Stanislav
8. Petek		Mihael
9. Sobota		Gregor Nacianški
10. Nedelja		Anton, škof
11. Ponedeljek		Frančišek Hier.
12. Torek		Pankracij
13. Sreda		Servacij
14. Četrtek		Bonifacij
15. Petek		Zofija
16. Sobota		Janez, Nepomuk
17. Nedelja		Binkošti, Bruno, škof
18. Ponedeljek		Binkoštni pon. Erik
19. Torek		Peter Celestin
20. Sreda		Bernardin Sienski
21. Četrtek		Feliks Kant.
22. Petek		Emil
23. Sobota		Janez Ros.
24. Nedelja		Sv. Trojica, Johana
25. Ponedeljek		Urban I.
26. Torek		Filip Neri
27. Sreda		Beda Č.
28. Četrtek		Sv. Rešnje Telo
29. Petek		Maksim
30. Sobota		Ivana Orleanska
31. Nedelja		Angela, devica

ZAPISKI

18. teden

19. teden

20. teden

21. teden

1959

SPOMINSKI DNEVI

8. 6. 1508 rojen pisatelj Primož Trubar.
9. 6. 1856 rojen pesnik Anton Aškerc.
11. 6. 1844 umrl Urban Jarnik.
11. 6. 1949 umrl pesnik Oton Zupančič.
19. 6. 1949 umrl pisatelj Vladimir Nazor.
22. 6. 1941 Nemčija napade Sovjetsko zvezo.
28. 6. 1919 sklenjen Versajski mir.
30. 6. 1810 rojen pesnik Stan-ko Vraz.

PREGOVORI

Če na sv. Medarda dan (8.) dežuje, štirideset dni dež še naletuje.

Če sta Peter in Pavel jasna, bo letina krasna.

Urbanovo sonce in Vidov dež, prav dobrega leta upati smeš.

Sonce vstopi v znamenje raka dne 22., ob 4 50 uri. — Mlaj dne 6., ob 12.53 uri / Prvi krajec dne 14., ob 6.22 uri / Šč'p ali polna luna dne 20., ob 21.00 uri / Zadnji krajec dne 27., ob 23.12 uri. — Dan je dolg od 15 ur 48 minut do 16 ur 4 minute.

1. Ponedeljek		Feliks
2. Torek		Peter
3. Sreda		Klotilda
4. Četrtek		Francišek Car.
5. Petek		Bonifacij
6. Sobota		Norbert
7. Nedelja		Robert
8. Ponedeljek		Medard
9. Torek		Primus in Felicija
10. Sreda		Margareta kr.
11. Četrtek		Barnaba, apostol
12. Petek		Janez
13. Sobota		Anton Paduanski
14. Nedelja		Bazilij, cerkv. uč.
15. Ponedeljek		Vid
16. Torek		Francišek R.
17. Sreda		Ado'f
18. Četrtek		Efrem S.
19. Petek		Julijana, devica
20. Sobota		Silverij
21. Nedelja		Alojzij
22. Ponedeljek		Ahacij
23. Torek		Agripina
24. Sreda		Kres. Roj. Jan. Krst.
25. Četrtek		Viljem
26. Petek		Janez in Pavel
27. Sobota		Hema, vdova
28. Nedelja		Irenej, škof
29. Ponedeljek		Peter in Pavel
30. Torek		Emilijana

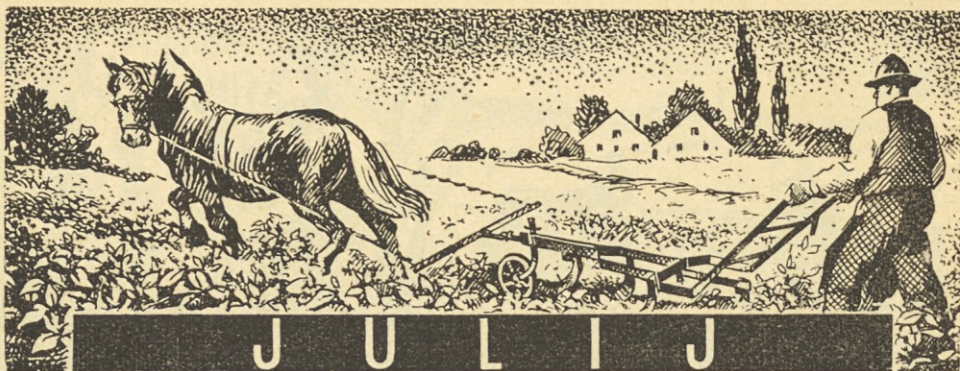
ZAPISKI

22. teden

23. teden

24. teden

25. teden

1959

SPOMINSKI DNEVI

2. 7. 1866 rojen v Rožeku slikar Peter Markovč.
 14. 7. 1789 začetek francoske revolucije.
 14. 7. 1905 umrl pisatelj Janez hart, pisec prve zgodovine Slovencev.
 14. 7. 1905 umrl pisatelj Janez Trdina.
 22. 7. 1941 Dan vstaje slovenskega naroda.
 26. 7. 1914 začetek prve svetovne vojne.
 28. 7. 1897 umrl pisatelj Jan-ko Kersnik.
 31. 7. 1892 umrl Matija Ma-jar Ziljski.

PREGOVORI

Če sv. Marjete deževalo bo, težko boš pod streho spravil seno.

Kakor se kaže vreme ta dan (10.), tako bosta mali in ve-liko srpan.

Jakobova ajda in Ožbaltova repa je malokdaj lepa.

Sonce vstopi v znamenje leva dne 23., ob 15.46 uri. — Mlaj dne 6., ob 3.00 uri / Prvi kra-vec dne 13., ob 13.01 uri / Ščip ali polna luna dne 20., ob 4.33 uri / Zadnji krajec dne 27., ob 15.22 uri. — Dan je dolg od 16 ur 4 minute do 15 ur 8 minut.

1. Sreda		Teoba'd
2. Četrtek		Obisk Marije Dev.
3. Petek		Heliodor
4. Sobota		Urh, škof
5. Nedelja		Ciril in Metod
6. Ponedeljek ☺		Izaija, prerok
7. Torek		Vilibald
8. Sreda		Elizabeta
9. Četrtek		Veronika
10. Petek		Amalija
11. Sobota		Olga
12. Nedelja		Mohor in Fortunat
13. Ponedeljek ☺		Anaklet
14. Torek		Bonaventura
15. Sreda		Vladimir, kralj
16. Četrtek		Dev. Marija Karm.
17. Petek		Aleš, spoznavalec
18. Sobota		Miroslav, mučenik
19. Nedelja		Vincencij Pavelski
20. Ponedeljek ☺		Marjeta
21. Torek		Prakseda
22. Sreda		Marija Magdalena
23. Četrtek		Apolinarij
24. Petek		Kristina
25. Sobota		Jakob
26. Nede'ja		Ana mati M. D.
27. Ponedeljek ☺		Rudolf
28. Torek		Viktor
29. Sreda		Marta
30. Četrtek		Abdon in Senen
31. Petek		Ignacij

ZAPISKI

26. teden

27. teden

28. teden

29. teden

30. teden

1959

1. Sobota		Vezi sv. Petra
2. Nedelja		Porcijunkula, A.
3. Ponedeljek		Lidija
4. Torek		Dominik
5. Sreda		Marija Snežna
6. Četrtek		Gospodovo sprem.
7. Petek		Kajetan
8. Sobota		Cirijak muč.
9. Nedelja		Roman
10. Ponedeljek		Lavrencij
11. Torek		Tiburcij, Suzana
12. Sreda		Klara, devica
13. Četrtek		Hipolit in Kasijan
14. Petek		Evzebij
15. Sobota		Vnebovzetje M. D.
16. Nedelja		Joahim, Rok
17. Ponedeljek		Hiacint
18. Torek		Helena
19. Sreda		Ludovik
20. Četrtek		Bernard, opat
21. Petek		Ivana, Franč.
22. Sobota		Brezn. srce Marij.
23. Nedelja		Filip Benicij
24. Ponedeljek		Jernej
25. Torek		Ludovik
26. Sreda		Ceferin
27. Četrtek		Jožef Kalasancij
28. Petek		Avguštin
29. Sobota		Obgl. Janeza Krst.
30. Nedelja		Reza Limanska
31. Ponedeljek		Rajmund

SPOMINSKI DNEVI

5. 8. 1895 umrl Friedrich Engels.
10. 8. 1893 rojen Lovro Kuhar-Prežihov Voranc.
11. 8. 1844 umrl slovenski jezikoslovec Jernej Kopitar.
16. 8. 1942 stopi štajerski bataljon na koroška tla.
17. 8. 1942 padel pisatelj Miran Jarc.
25. 8. 1938 umrl Vinko Poljanec.
31. 8. 1589 umrl pisatelj Jurij Dalmatin.

PREGOVORI

*Če se avgusta po gorah kadi,
kupi si kožuh za zimske noči.
Po vremenu sv. Jerneja (24.)
rada vsa jesen se nareja.
Srpana če veter zvedri, vreme
dolgo še trpi.*

Sonce vstopi v znamenje device dne 23., ob 22.44 uri. — Mlaj dne 4., ob 15.34 uri / Prvi krajec dne 11., ob 18.10 uri / Ščip ali polna luna dne 18., ob 13.50 uri / Zadnji krajec dne 26., ob 9.03 uri. — Dan je dolg 13 ur 28 minut do 13 ur 31 minut.

ZAPISKI

31. teden

32. teden

33. teden

34. teden

1959

1. Torek		Egidij
2. Sreda		Stefan
3. Četrtek		Dorotea
4. Petek		Rozalija
5. Sobota		Lavrencij
6. Nedelja		Caharija
7. Ponedeljek		Marko
8. Torek		Rojstvo Mar. Dev.
9. Sreda		Peter Klaver
10. Četrtek		Nikolaj Tol.
11. Petek		Prot. i. Hiacint
12. Sobota		Ime Marijino
13. Nedelja		Notburga
14. Ponedeljek		Poviš. sv. Križa
15. Torek		Marija 7 žalosti
16. Sreda		Ljudmila
17. Četrtek		Lambert, škof
18. Petek		Jožef Kupert.
19. Sobota		Januarij
20. Nedelja		Evstahij
21. Ponedeljek		Matej, apostol
22. Torek		Tomaž Vil.
23. Sreda		Linus
24. Četrtek		Rupert
25. Petek		Kleofa
26. Sobota		Ciprijan in Justina
27. Nedelja		Kozma in Damijan
28. Ponedeljek		Venčeslav
29. Torek		Mihael, nadangel
30. Sreda		Hieronim

SPOMINSKI DNEVI

- 1. 9. 1939 začetek druge svetovne vojne.
- 4. 9. 1834 rojen pisatelj Fran Erjavec.
- 9. 9. 1828 roj. pisatelj Nikolajevič Tolstoj.
- 17. 9. 1890 rojen pisatelj France Bevk.
- 18. 9. 1869 umrl pisatelj in jezikoslovec Anton Janežič.
- 28. 9. 1762 rojen ljudski pesnik-tkalec Mihael Andreaš.
- 28. 9. 1831 rojen pesnik in pisatelj Fran Levstik.

PREGOVORI

Če je sv. Matevž (21.) vedren, prijetna bo jesen.

Kdor po mali maši kosi, ta za pečjo suši.

Sonce vstopi v znamenje tehtnice dne 23., ob 20.09 uri. — Mlaj dne 3., ob 2.55 uri / Prvi krajec dne 9., ob 23.07 uri / Ščip ali polna luna dne 17., ob 1.51 uri / Zadnji krajec dne 25., ob 3.22 uri. — Dan je dolg od 15 ur 5 minut do 11 ur 47 minut.

ZAPISKI

35. teden

36. teden

37. teden

38. teden

1959

SPOMINSKI DNEVI

1. Četrtek		Remigij
2. Petek	☺	Angeli varuhi
3. Sobota		Terezija Deteta Jez.
4. Nedelja		Frančišek Asiški
5. Ponedeljek		Placid
6. Torek		Brunon
7. Sreda		Kraljica Rož. venca
8. Četrtek		Brigita
9. Petek	☾	Janez, Lenart
10. Sobota		Frančišek Borgia
11. Nedelja		Materinstvo Mar. D.
12. Ponedeljek		Maksimilijan
13. Torek		Edvard, kralj
14. Sreda		Kalist
15. Četrtek		Terezija, devica
16. Petek	☼	Gal, opat
17. Sobota		Marjeta Alakok
18. Nedelja		Luka evang.
19. Ponedeljek		Peter Alk.
20. Torek		Janez Kentski
21. Sreda		Uršula
22. Četrtek		Kordula
23. Petek		Severin, Klotilda
24. Sobota	☾	Rafael
25. Nedelja		Krispin
26. Ponedeljek		Evarist
27. Torek		Frumencij
28. Sreda		Simon in Juda
29. Četrtek		Narcis
30. Petek		Doroteja
31. Sobota	☺	Volbenk

1. 10. 1943 prvo zasedanje odposlancev slov. naroda v Kočevju.
8. 10. 1826 rojen pesnik in pisatelj Luka Svetec.
10. 10. 1920 glasovanje v coni A južne Koroške.
11. 10. 1807 umrl pisatelj Jurij Japelj.
12. 10. 1944 Zverinsko mučenje partizanov pri Apovniku na Komelnu pri Pliberku.
15. 10. 1844 rojen pesnik Simon Gregorčič.
18. 10. 1869 umrl pesnik Simon Jenko.

PREGOVORI

Sv. Gal (16.) deževen ali suh, prihodnjega poletja ovaduh. Če je na sv. Uršule dan (21.) lepo, vsaka lena baba lahko nastil dobi.
Sv. Luka repo cuka.

Sonce vstopi v znamenje škorpiona dne 24., ob 5.11 uri. — Mlaj dne 2., ob 13.31 uri / Prvi krajec dne 9., ob 5.22 uri / Ščip ali polna luna dne 16., ob 16.58 uri / Zadnji krajec dne 24., ob 21.22 uri / Mlaj dne 31., ob 23.41 uri. — Dan je dolg od 11 ur 44 minut do 10 ur 2 minuti.

ZAPISKI

39. teden

40. teden

41. teden

42. teden

43. teden

NOVEMBER

1959

SPOMINSKI DNEVI

7. 11. 1917 velika oktobrska socialistična revolucija.

13. 11. 1813 rojen v Svečah pisatelj Andrej Einspieler.

16. 11. 1887 umrl Fran Levstik.

24. 11. 1906 umrl pesnik Simon Gregorčič.

25. 11. 1923 umrl pesnik in pisatelj Josip Stritar.

29. 11. 1943 zgodovinsko drugo zasedanje AVNOJ-a v Jajcu.

29. 11. 1945 proglasitev FLRJ.

PREGOVORI

Če Martinova gos po ledu plazi, o božiču navadno po blatu gazi.

Sv. Cecilija (22.) če budo grmi, dosti pridelka ob letu kmet dobi.

Sneg sv. Andreja sto dni leži in žito mori.

Sonce vstopi v znamenje strelca dne 23., ob 2.28 uri. — Prvi krajec dne 7., ob 14.23 uri / Ščip ali polna luna dne 15., ob 10.42 uri / Zadnji krajec dne 23., ob 14.03 uri. — Mlaj dne 30., ob 9.46 uri / Dan je dolg od 9 ur 59 minut do 8 ur 41 minut.

1. Nedelja		Vsi sveti
2. Ponedeljek		Ver. duše, Just
3. Torek		Hubert, Ida
4. Sreda		Karel Bor.
5. Četrtek		Caharija in Elizab.
6. Petek		Lenart
7. Sobota		Engelbert
8. Nedelja		Bogomir
9. Ponedeljek		Teodor
10. Torek		Andrej Avel
11. Sreda		Martin, škof
12. Četrtek		Martin, papež
13. Petek		Stanislav Kostka
14. Sobota		Serafin
15. Nedelja		Albert Veliki
16. Ponedeljek		Otmar
17. Torek		Gregorij Čudodelni
18. Sreda		Odon
19. Četrtek		Elizabeta
20. Petek		Feliks Valaoški
21. Sobota		Darovanje D. M.
22. Nedelja		Cecilija
23. Ponedeljek		Klemen
24. Torek		Janez od Križa
25. Sreda		Katarina, dev. muč.
26. Četrtek		Konrad
27. Petek		Virgilij
28. Sobota		Gregorij
29. Nedelja		Saturnin
30. Ponedeljek		Andrej, apostol

ZAPISKI

44. teden

45. teden

46. teden

47. teden

1959

SPOMINSKI DNEVI

2. 12. 1860 rojen France Grafenauer.
3. 12. 1800 rojen France Preseren.
11. 12. 1918 umrl pisatelj Ivan Cankar.
15. 12. 1935 umrl France Grafenauer.
19. 12. 1828 rojen v Lešah Anton Janežič.

PREGOVORI

Grudna mraz in sneg, žita dosti prek in prek.

Kakršni so dnevi od sv. Lucije (13.) do Božiča — taki bodo meseci v prihodnjem letu.

Sveti dan vetrovno, ob letu bo sadja polno.

Sonce vstopi v znamenje kozla dne 22., ob 15.35 uri. — Prvi krajec dne 7., ob 3.11 uri / Ščip ali polna luna dne 15., ob 5.49 uri / Zadnji krajec dne 23., ob 4.28 uri / Mlaj dne 29., ob 20.09 uri. — Dan je dolg od 8 ur 40 minut do 8 ur 23 minut.

1. Torek		Natalija, Marijan
2. Sreda		Bibijana
3. Četrtek		František Ksav.
4. Petek		Barbara
5. Sobota		Saba, opat
6. Nedelja		Nikolaj (Miklavž)
7. Ponedeljek		Ambrozij
8. Torek		Brezn. spoč. D. M.
9. Sreda		Valerija
10. Četrtek		Judita
11. Petek		Damaz
12. Sobota		Maksencij
13. Nedelja		Lucija
14. Ponedeljek		Bertold
15. Torek		Maksim'in
16. Sreda		Evzebij
17. Četrtek		Lazar
18. Petek		Gracijan
19. Sobota		Urban V.
20. Nedelja		Evgenij in Makarij
21. Ponedeljek		Tomaž, apostol
22. Torek		Demetrij
23. Sreda		Viktorija
24. Četrtek		Adam in Eva
25. Petek		Božič, Roj. Gosp.
26. Sobota		Štefan, mučenec
27. Nedelja		Janez, Evangelist
28. Ponedeljek		Nedolžni otroci
29. Torek		Tomaž, škof
30. Sreda		David
31. Četrtek		Silvester

ZAPISKI

48. teden

49. teden

50. teden

51. teden

52. teden

Klasje je dozorelo

Na seji dne 22. 5. 1958 pod točko 4 je Upravni odbor Slovenske prosvetne zveze sklenil

Ustanovno listino Drabosnjakovega priznanja

Ob svečani priložnosti — odkar je minulo petdeset let, ko so se naša društva zvezala v Slovensko prosvetno zvezo, in zgodnjega, stoletnega spomina, ko je v Pomladi narodov v Celovcu oživel že Slovensko društvo; bilo je v nas tedaj, kljub narodom in ljudstvom nemilim časom, ki so sledili — sile še dovolj, da so društva še rasla: MDCCCXLIX so zasnovali knjižnico v Borovljah, v začetku MDCCCLII pa beremo v Slovenski Bčeli že o bralnem društvu v Št. Jakobu v Rožu — smo sklenili pričujoče pismo:

Ta dan bomo v prihodnje še slavili z mnogim delom, v katerem naj bi vsak sam stopil na sled porednega kmeta — Andreja Schusterja Drabosnjaka, ki je sam knjige pisal in druge že prav zgodaj k ljudski igri vabil. Ne da nas je s svojim nesebičnim delom obvaroval le ponemčevanja — še več je ustvaril, v tej obrobni slovenski pokrajini je za svoj čas od MDCCXC do MDCCCXLVIII leta prispeval k danes bogatemu zakladu slovenske narodne kulture.

In le zato smo posvetili priznanje njegovega imena tistim, ki so dneve in leta požrtvovalno darovali razcvetu kulture in prosvete slovenskega narodnega dela na Koroškem.

V letu, ki ga slavimo MCMLVIII.

Namen in cilj Slovenske prosvetne zveze

Slovenska prosvetna zveza ima v smislu svojih pravil namen, da

1. kot centralna kulturna organizacija koroških Slovencev zastopa kulturne težnje koroških Slovencev pred oblastmi in javnostjo ter goji vsa področja kulturnega delovanja;
2. daje vspodbude in smernice kulturnemu življenju Slovencev na Koroškem;
3. se zavzema za kulturno enotnost vsega slovenskega naroda in goji ter čuva tradicijo in posebnosti ljudske kulture Slovencev na Koroškem;
4. se zavzema za narodno strpnost ter za mirno sožitje med narodi sosedí na osnovi resnične enakopravnosti;
5. goji in posreduje stike z drugimi slovenskimi in avstrijskimi kulturnimi prosvetnimi in znanstvenimi ustanovami in društvi;
6. pospešuje in podpira vsestransko dejavnost slovenskih kulturnih, prosvetnih in znanstvenih organizacij ter ustanov na Koroškem;
7. ustanavlja lastne krajevne organizacije in daje vspodbude za ustanavljanje krajevnih slovenskih kulturnih društev, pevskih in tamburaških zborov, godb in podobnih kulturnih organizacij;
8. koordinira delo med raznimi področji kulturnega, prosvetnega in znanstvenega življenja Slovencev na Koroškem in med zadevnimi organizacijami in ustanovami;
9. proučuje vprašanja in ugotavlja potrebe slovenskega šolstva na Koroškem, zastopa in podpira šolske težnje koroških Slovencev, daje vspodbude in predloge za ustanavljanje in organizacijo slovenskih šol;
10. skrbi za slovenski intelegenčni naraščaj;
11. daje vspodbude za ustanavljanje slovenskih kulturnih, prosvetnih in znanstvenih ustanov vseh vrst, kot so knjižnice, muzeji, umetniške galerije, znanstveni inštituti, zavodi in podobno;
12. zalaga, izdaja, posreduje in razširja slovenske in druge publikacije vseh vrst;
13. goji telesno kulturo in ustanavlja športna društva oz. sekcije.

V Borovljah in okolici pred 50 leti

Današnja mladina si kar ne more predstavljati, da so njihovi starši zrastle in živeli v popolnoma drugih razmerah. Marsikje so tedaj še razsvetljevali dolge zimske noči s španami in poslušali stare pripovedke kakega možaja ali babice; danes so te hiše prenovljene, v njih sveti elektrika, govori radio. V Rutah in Selah so včasih vstali opolnoči, da so peš ali z volički prišli v Celovec; danes jih za ne celo uro prepelje motor.

Oni, ki so preživeli svojo mladost na prelomnici stoletja pred 60 ali 50 leti, so mogli spoznati, da je zob časa vendar nagrizel in izpodjedel marsikaj, kar se je tedaj zdelo za večnost postavljeno. Cesarja smo morali skoraj po božje častiti, zamaknjeno peti »bog ohrani...« Po uradih so na višjih mestih sedeli stari grofi in baroni; nižji se jim niso mogli dosti nizko klanjati, jih dosti visoko titulirati. V vsakdanjem in političnem življenju si povsod čutil, da je »denar svetà vladar«. To je v dobri meri še danes, pa vendar ne tako grobo. Nekdaj je bil delavec z golimi rokami na milost in nemilost izročen onemu, pri katerem je iskal dela. Hlapec, delavec tudi politične pravice ni imel. Volilci v državni, deželni in občinski zbor so bili razdeljeni na »kurije«. Prvo kurijo so seveda zavzemali visoki plemiči, še njih posestva so bila vpisana v Celovcu v »deželne deske« (Landtafel), ne pa v navadno zemljiško knjigo pri sodiščih; drugo, tretje in četrto kurijo pa so zasedli davkoplačevalci po stopnji davkov. Kdor ni bil med temi, ta tudi ni imel besede pri volitvah.

Starejši rojaki se bodo še spominjali, kakšno vpitje je nastalo, ko so delavcem vendar dali neko volilno pravico sprva v »peti kuriji«. Po vsej deželi, po občinah in vaseh je odmeval klic »peta kurija«, ki je namah zadobil sramotilen prizvok, češ »peta kurija si — nič nimaš!«

In v Borovljah je ta peta kurija začela naraščati v čimdalje bolj grozečo vojsko proti kapitalizmu. Tam se je razvijalo staro puškarstvo, pridružilo se mu je novo železarstvo, ker so se tja prenesle okorne fužine iz Podljubelja, Bajdiš in Borovnice v nove fabrike. Organizirani delavci so ponosno dvigali glave, se dičili z rdečemi kravatami in nageljni; kmalu so odplavili sramotno »peto kurijo« in si priborili splošno volilno pravico. Vsa slovenska okolica je z njimi držala; dala jim je ime »sociji« (socialisti), njihovi nasprotniki pa so dobili vzdevek »naciji« (nemški nacionalisti). Ti so se javno ponašali s cvetlico Kornblume zato, ker jo je bojda ljubil od njih oboževani Kaiser Wilhelm. Čeprav je ta živobarvna cvetka lepa, pa je vendar nadležen plevel v žitu, kakor kaže nemško ime; kmetje jo imenujejo »pezdec«. Tako je borba »socijev« proti »nacijem« zadobila v okolici ugled zatiranja plevela. Slovenci so to borbo podprli in skupno z delavci ustanovili ter zgradili Kon-

sumno društvo kar poleg Rosentalerhofa, denarne postojanke »nacijev«. V kapitalu je bila moč »nacijev«; zbal so se konkurence Konsuma, zato so po svoji nemškutariji pripravili napad nanj in ga hoteli pri volitvah na občnem zboru 1910 dobiti v svojo oblast. Le s skupnimi močmi so mogli delavci in Slovenci ta napad odbiti.

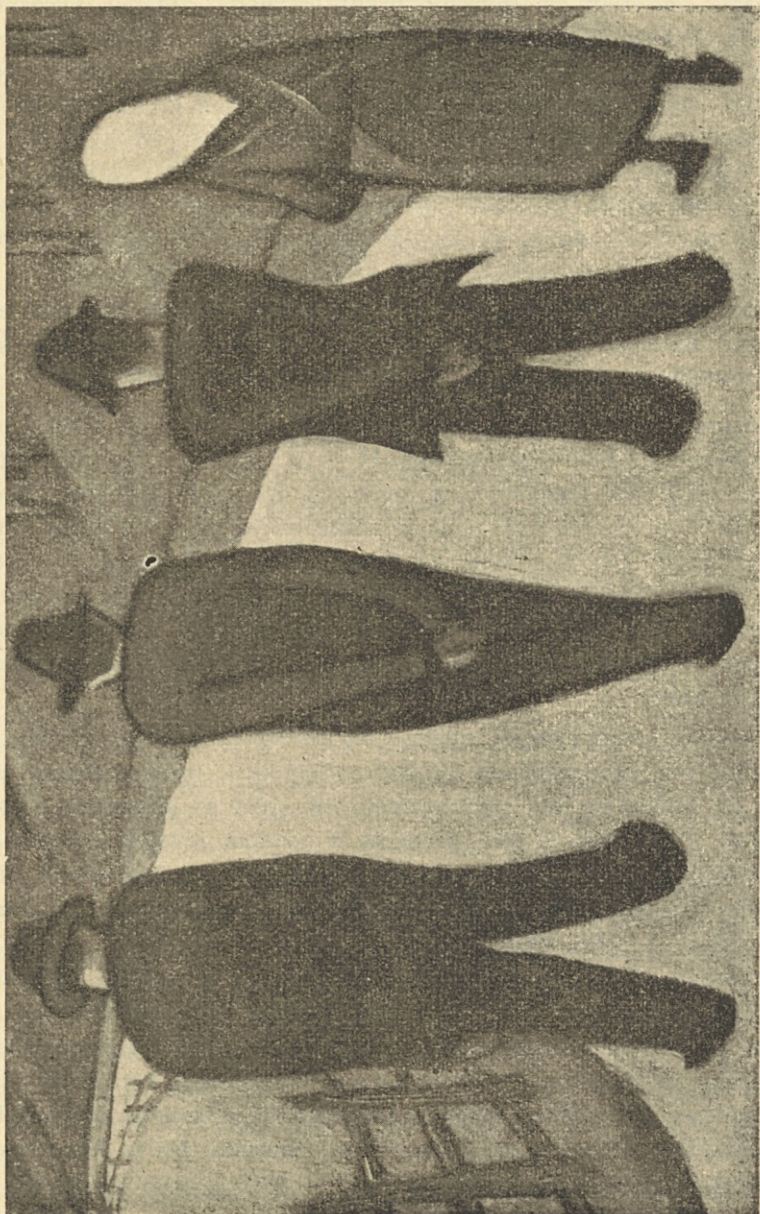
Znano je, da se je že sredi prejšnjega stoletja začelo narodno življenje v Borovljah prav mnogo obetajoče razvijati. V šoli so poučevali slovenščino, ki so jo upoštevali tudi v uradih, delovalo je slovensko pevsko društvo. Po kakem desetletju pa je vse to zatrl nemški »liberalizem«! Vsemogočni so postali »naciji«, le posamezne rodbine so ostale narodno zavedne, tako Šajniki, Mišiči in posebno vidno Borovniki.

Okolica Borovljan je bila seveda bolj konservativna, vendar pa po veliki večini narodno zavedna. To so bile gorske občine Sele in Slovenji Plajberk, v dolini pa je nekdanja ugledna šola v Kapli ob Dravi razširila zavednost. Na drugi strani v Glinjah — pa se je Hranilnica in posojilnica razvila v krepek združni zavod, ki je postavljaj na noge začetne podjetnike in daleč naokoli trgal kmetije iz krempljev odiranja in izkoriščanja. Ta zavod bi res zaslužil, da bi kdo obrazložil njegovo plodonosno delovanje v podrobnejši razpravi. Vodili in upravljali so ga nadvse vestno in požrtvovalno trdni posestniki, med njimi Lovro Zablačan, ki je v prvih letih tega stoletja podaril svoje posestvo in hišo z gostilno ter trgovino »pri Cingeljcu« Hranilnici in posojilnici. Gostilna je imela veliko dvorano z odrom za igre; za ta oder so ravno tedaj dali poslikati velik zastor z »ustoličenjem koroških vojvod na Krnskem gradu«. Tako je ta hiša postala pravi »narodni dom«, kjer so se osredotočile večje prireditve skoraj za ves Spodnji Rož.

Kot posebno zaslug je treba pripisati Posojilnici v Glinjah, da je omogočila višje šolanje mnogim študentom. Skozi gimnazijo v Celovcu in druge srednje šole so namreč prilezli vsako leto dijaki, katere so očetje vpisali kot Slovence in ki so po maturi bili postavljeni na razpotje; za visokošolski študij večinoma ni bilo sredstev, navadno so ubrali pot v bogoslovje ali pa v kako službo — pod vpliv gospodujočega nemškega nacionalizma. V svoji siromaščini je marsikateri zaplaval v nemške vode, kakor nekdanj Koschat in toliko drugi, v bližnji okolici pa kak Maurer ali Janeschitz. Tako je naš narodni razvoj postajal prav nesorazmeren, enostranski; zavedni so ostajali samo kmetje in duhovščina; v mestih in trgih, med obrtniki in trgovci so bili zavedni Slovenci prav redki. Mladina, ki se je odtrgala od korenin na kmetijah, se je porazgubila v nemškem okolju. Slovenskemu narodnemu telesu je primanjkoval srednji sloj in akademska inteligenca v uradih in samostojnih poklicih, predvsem pa razgledanih voditeljev.

Preprosti odborniki pri Hranilnici in posojilnici v Glinjah, ki so se s čitanjem stalno izobraževali (vse starejše in novejšje slovenske tiske si dobil

v njihovi knjižnici), so te pomanjkljivosti čutili in po svoje usmerjali razvoj s posojili. Tako je tudi meni bila omogočena pot na univerzo v Pragi. Tam sem na pokopališču Olšane poiskal grob ziljskega rojaka Matije Majarja in si domišljal, da sem za njim prvi Korošec v zlati Pragi. Pa kmalu sem med tovariši našel rojaka Jošta iz Smerč v Ziljski dolini, ki ga je že pred menoj pritegnila »česka universita«. Seveda sem potem na Koroškem agitiral za

Werner Berg: Po volitvah, 1952, olje

Prago; res so mi sledili Rudi Ravnik iz Glinj, Jaka Štefančič iz Ledinic, Jožej Čemer iz Borovljan, Albin Ogris iz Slovenjega Plajberka. Omeniti moram, da so Nemci nakopičili in širili toliko predsodkov proti Čehom, da si jih je n. pr. moj oče vseskozi predstavljal kot piskroveze, ki so tedaj prihajali k nam iz Slovaške. Mi pa smo hrepeneli, da se otresemo nemškega jerobstva, ki nam je presedalo in postalo neznosno.

Našli smo tudi pri severnih bratih razmere, podobne koroškim; Nemci so jih v Sudetih in marsikje v industrijskih krajih prisilili k narodni samobrambi. V Pragi sami pa se je naše obzorje razširjalo preko teh nasprotstev. To veliko mesto z mnogoljudnimi delavskimi predmestji je stalno predočevalo nerešene družbene probleme, ostro borbo golorokih delavcev proti izkoriščevalcem, njih impozantne množične nastope za splošno volilno pravico itd. Pri Čehih smo res bili svoji med svojimi in smo se mnogo bolj mogli vživeti v sodobna vprašanja kakor v tujerodnem okolju. Vse je bilo v Pragi za nas novo, za vse smo se zanimali. Tako se je tovariš Ravnik ob prihodu silno začudil, ko je čital na velikem, novem poslopju »Skola pro chlapce«; navdušil se je »še za hlapce imajo šole!« Kajpada je kmalu zvedel, da »chlapec« pomeni »deček«, da je to bila »šola za dečke«.

Razumljivo, da je nas predvsem zanimalo, kako se Čehi branijo proti raznarodovanju, proti Herrenvolku, ki je s kapitalom tudi pri njih hotel za sužnjiti predvsem delavstvo ne samo telesno, tudi duševno. Spoznali smo, da izvira v tej obrambi vsa moč iz združevanja, da se je treba gibati in premagati mrtvilo (na Koroškem so temu pravili Landesfrieden), skratka: treba se je iz prepričanja boriti. Posebno globok in trajen vtis pa je napravil za tedanje razmere veličastni vsesokolski zlet v Pragi leta 1907, na katerega so prišli kot gledalci tudi trije Korošci iz Podravskej — Lipe: Vošpernik, Šervicelj in Male.

Prosveta, združevanje, gibanje — to so bile ideje, ki smo jih hoteli uresničiti pri akademskemu društvu »Gorotan«, ustanovljenem po prizadevanju Fr. Mišiča že leta 1903 (pozneje leta 1910 se je društvo razširilo še na učitelje). Vsak član je širil prosveto v svojem bivališču, nastopal javno s predavanji, društvo pa je prirejalo zborovanja, izobraževalne snode, ustanavljalo knjižnice, tako n. pr. leta 1907 štiri ljudske in tri mladinske knjižnice (»Mir«, 1. VIII. 1907).

Vodstvo slovenske politike v Celovcu se je oziralo izključno na duhovščino in konservativno podeželje. Seveda taka politika ni imela dosti vpliva na delavstvo in meščanstvo; tudi na deželi je marsikdo raje prisluhnil »Štajercu« iz Ptuja in »Freie Stimmen« iz Celovca, ker ni hotel veljati za »klerikalca«. Visokošolci smo jasno videli te vrzeli in pomanjkljivosti, po skromnih močeh smo skušali vsaj nekaj zamašiti. Mi iz Roža smo osredotočili naše delovanje na okoliš Borovlje — Glinje, kjer smo našli še največ

odmeva. Po prizadevanju bratov Mišičev in Ravnikov se je že leta 1904 ustanovilo v Borovljah tamburaško društvo »Strel«. To je res kakor strel pretrgalo borovljansko mrtvilo, glasne tamburice so nadalje pritegovale na vsako slovensko prireditev in veselico naše množice.

Za obrambo pred navalom nemškega nacionalizma je bilo treba zbuditi večje zanimanje na jugu, posebno na Kranjskem. Pa tam so se zagrizli klerikalci in liberalci v tako srdito medsebojno borbo, da za drugo niso imeli smisla. Največ je storila za Koroško še Ciril-Metodova družba, zato je njena podružnica v Borovljah postala prav agilna.

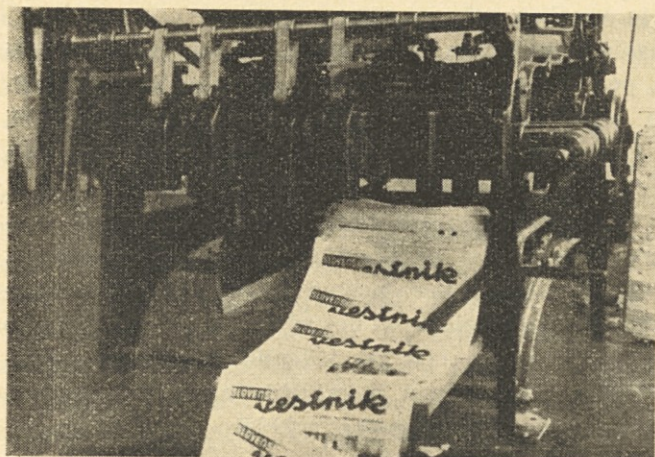
Predvsem pa smo mi iz Prage pod vtisom zleta »Sokolov« leta 1907 stremeli, da zasidramo sokolsko gibanje tudi na Koroškem, zaenkrat v Borovljah. Čas je že bil, da bi se vnesla v mlačnost narodnostne borbe odločnost in brezkompromisnost. Vedeli smo, da s »Sokolom« v Borovljah pridobimo podporo vsega slovenskega Sokolstva, to pa je bila pri tedanjih razmerah najučinkovitejša obramba. Začeli smo s pripravami in pridobivanjem članstva, posebno med puškarji; zainteresirali smo gorenjsko sokolsko župo, ki je obljubila podporo.

Leta 1909 so priprave dozrele za javnost. Kakor blisk z jasnega se je neke nedelje sredi maja pojavila čez Ljubelj četa 50 gorenjskih Sokolov v kroju! S trobentači na čelu so korakali skozi vse Borovlje na Dobravo v Mišičevo gostilno, kjer se je vršila narodna veselica s sodelovanjem tamburašev. Učinek tega res smelega nastopa je bil nepopisni: Slovenci so vreli skupaj, njih ponos se je dvigal: »naciji« so v svoji nemoči alarmirali Celovec za pomoč, pa vlak razbijačev od tam je srečal že vračajoče se Sokole na železniški postaji Svetna ves. Po besnem hajlanju in zmerjanju so se zopet vrnili.

Led je bil prebit. V prve vrste domačega Sokola so se poleg Mišičev in Ravnikov neustrašno postavili Tine Borovnik, Zdravko Vertič, V. Smeričnik, Sorko, Renko i. dr. Za one, ki so si nabavili kroje, je to res bila pomembna odločitev; kajti v rdeči srajci in sokolski čepici so postali vsem vidni, tarča močnih in verjetnih napadov. Stati je bilo, če treba — na smrt! Pravila društva so bila uradno potrjena; pozneje pa so člani dobivali še uradna navodila, da v kroju ne smejo prekoračiti mej celovškega glavarstva. Tako se je mogel vršiti ustanovni zbor 16. oktobra 1909, ki ga je tednik »Korošec« pozdravil obrobjen s trobojnico. Prvi koroški Sokol je razprostrl svoja krila s 160 člani, med temi 18 telovadci. Odslej so skoraj vse narodne prireditve v Sp. Rožu stale v znamenju sokolskega udejstvovanja; tamburaško društvo je postalo odsek Sokola, ki je imel še prosvetni, pevski in druge odseke, vsi zelo delavni.... Uspeh tega dela je bil viden vse do prve svetovne vojne, deloma pa ga je čutiti še danes. Zato bi bilo želeti, da bi se vse to podrobneje prikazalo.

V Celovcu se je začetkom leta 1907 naselil advokat dr. Fer. Miler, bo-

rovljanski rojak, ki je z gibanjem v Borovljah — Glinjah takoj našel stik. Že jeseni istega leta je vnesel v zaostalo slovensko politiko novo noto; po-

V Delavskem domu v Podljubelju se danes tiska
„Slovenski vestnik“

krenil je »gospodarski in politični list« — tednik »Korošec«. Njegova napredna tendenca je bila v ostrem nasprotstvu s politiko tednika »Mir«-a, ki jo je vodil dr. Janko Brejc. Ta se je že v prvih letih stoletja naselil v Celovcu kot advokat. Pred njim je med Slovenci na Koroškem vladalo neko slogaštvo in strpnost glede osebnega prepričanja posameznikov; že

itak skromne moči so se usmerjale predvsem na chranitev in obrambo narodnega obstanka. Dr. Brejc pa je prenesel iz Kranjskega borbeni klerikalizem na koroška tla, v javnosti je vsak Slovenec veljal za klerikalca. Odpor je bil zato nujen, javno ga je proglašal tednik »Korošec«. Glavno zaslombo je list našel med naprednimi rojaki tako na deželi, kakor posebno med delavstvom; veliko je doprinesel, da se je slovenska politika razgibala, da se je utrjevala narodna zavednost med onimi, ki jih je klerikalizem odbijal, da se je preprečila marsikatera nemško-nacionalistična namera. Tako je v dobri meri njegova zasluga, da je ostalo Konsumno društvo v Borovljah v delavskih in slovenskih rokah.

Leta 1908 je v Celovcu začela prav uspešno delovati podružnica Ljubljanske kreditne banke; njeno na vso deželo raztegnjeno finančno poslovanje je dosti pripomoglo, da se je ugled Slovencev tudi med Nemci dvignil. V Borovljah je pridobila tovarno orožja Peter Wernig, hoteč s tem podpreti narodno stvar; to podjetje pa se ni obneslo.

Tudi delavstvo Podljubeljem se je začelo razveseljivo gibati. Tam je deloval župnik Janko Arnuš sicer v okviru celovškega političnega društva, vendar pa dosti samostojno in z naprednimi tendencami. Po njegovem trudu je bil dne 17. X. 1908 odprt delavski dom, ki danes služi tiskarni Drava.

Tako so se torej pred 50 leti položili v Borovljah in okolici temelji, na katerih bi se gotovo razvila napredna smer slovenske politike na Koroškem. Žal pa sta ta razvoj prestregli dve svetovni vojni z znanimi posledicami.

Nekaj podatkov o društvenem delu v Borovljah

Društveno delo in življenje je bilo živo v Borovljah že pred 90 in več leti. Tako imamo podatke iz leta 1870. Takrat je bilo ustanovljeno Slovensko krščansko-socialno delavsko društvo v Borovljah. To društvo je ustanovil provizor Valentin Legat, kateri je bil potem premeščen v Dobro vas, verjetno namenoma. O njem je znano, da je hodil rad na lov na divjačino in so hudi jeziki rekli, da so ga morali z zvonenjem poklicat, če ga je kdo potreboval, ker je bil zmeraj v gošči.

To prvo društvo je vodil kot predsednik Anton Šajnik, roj. leta 1820 v Borovljah na Dobravi, pri pd. Šajniku. Na žalost pa je ta plemeniti mož moral že rano, v starosti komaj 55 let, v grob. Na starem pokopališču v Borovljah je nosil nagrobni spomenik na levi strani blizu Treplna napis: Anton Šajnik - predsednik Slovenskega kat. izobraževalnega delavskega društva. Ta nagrobni spomenik je stal še dolgo v tem stoletju in se ga današnji ljudje v Borovljah še dobro spominjajo. Ni znano, kdo ga je odstranil in kam je izginil. Anton Šajnik je imel tri sinove. Profesor Janez Šajnik je bil v Celovcu, Štefan Šajnik in Peter Šajnik, ki je bil gospodar doma na hiši, pa sta živela v Borovljah na Dobravi. Pri Šajniku je bila menda nekoč tudi gostilna.

Kuštnik Ciril še danes ve povedati, da mu je njegov oče pripovedoval, da je to društvo pod g. Šajnikom imelo leta 1872 na Doleh pri Jurklnu svoje veliko zborovanje in veselico. Na tem zborovanju je oče Košutnika zadel pri žrebanju lep pribor, katerega je potem dolga leta hranil in posebno negoval. Pri drugem zborovanju pa je isti zadel veliko šunko, ki jo je moral še z enim tovarišem deliti. To je opravil Jurkele, ki je vzel sekiro in šunko presekal na dva dela. To društvo je marljivo delovalo in bilo vzgled drugim. Tako so se ustanovila v boroveljskem okraju različna društva, kakor čitalnica v Glinjah in pa pevsko društvo Drava, ki je slovelo daleč na okoli.

Leta 1904, ko je prišel v Borovlje za kaplana oz. provizorja g. Arnuš, je društveno delo posebno zaživelo. G. Arnuš je spoznal potrebo za kulturno delo in je videl tudi številne delavce in kmete, ki so bili nadarjeni in sposobni za to delo. Dne 22. februarja 1905 je Slovensko krščansko-socialno delavsko društvo za Borovlje in Podljubelj ustanovilo tudi prvi pevski zbor kot odsek istega društva. Prvi pevovodja je bil g. Arnuš, pozneje pa organist Prek, pod katerega vodstvom je postal pevski zbor šele prav živahen. Prva igra se je vršila v gostilni pri Kajzru v Podljubelju in se je morala večkrat ponoviti.

V tem času je imelo društvo v Borovljah posebno težko delo. Narodni nasprotniki so se zaletavali v društvo in ga hoteli uničiti. Pričelo se je priseljevanje Nemcev, ki so hoteli postaviti sredi Roža svojo trdnjavo. Puškarstvo se je začelo precej dobro razvijati, zraven pa so postavili v Borovlje še močno

industrijo z nemškim uradništvom in nemškimi inženirji, kateri so silno pritiskali na naše delavstvo. Socialni pritisk je bil tako velik, da so naši Slovenci, ki so bili odvisni od delodajalca, deloma klonili. Da so se nekateri temu ponemčevanju uprli je bila predvsem zasluga društev.

Prva svetovna vojna je tudi v Borovljah prekinila delovanje društev. Po vojni pa je takoj spet začelo delovati in so bili uspehi tudi vidni. V letih po plebiscitu pa je zgrabil za delo in dosegel lepe uspehe na prosvetnem področju nepozabni Vertič Zdravko, ki je vodil društvo do leta 1938.

V nacistični dobi so vojaščina, izselitev, kaceti, streljanje in obglavljenje naših najboljših tovarišev društveno življenje uničili do kraja. Začela se je borba na življenje in smrt. V tej neenaki borbi smo zgubili skraj cel odbor in vse tovariše - pevce našega Delavskega društva v Borovljah.

Takoj po zmagi leta 1945 so se naši društveniki ponovno lotili dela in po danih možnostih in močeh nadaljujejo delo in trud naših prednikov.

Andrej Wieser

Spomini iz prosvetnega življenja v Glinjah

V Glinjah so z organizirano prosvetno dejavnostjo pričeli že 1891. Takrat so pd. Dremljovi fantje, Sablačan Lovro, pozneje gostilničar pri Cingelcu na Trati, Jakob, ki je bil župan občine Medborovnica in Miha, ki je bil občinski tajnik ter Valentin Goričnik pd. Knjižnik ustanovili Slovensko čitalnico v Glinjah z določilom, da se bo v njenem okviru »slovensko govorilo, bralo, igralo in pelo«. Dremljeva hiša v Glinjah je bila od začetka »čitalnice« pa tja do leta 1909, ko je Hranilnica in posojilnica v Glinjah prezidala Cingelcovo gostilno na Trati in uredila lepo prosvetno dvorano, središče prosvetne dejavnosti v Glinjah. Člani »čitalnice« so prirejali igre, zbirali slovenske knjige in jih posredovali branja željnemu prebivalstvu.

Začetkom dvajsetega stoletja se je prosvetno delo v Glinjah razširilo tudi na petje, glasbo in telovadbo. Na pobudo Lovra Sablačana, Petra Strugerja, Valentina Goričnika in njegovega sina Florijana je bilo poleg »čitalnice« ustanovljeno in 23. 2. 1903 od tedanjega c. k. deželnega predsednika v slovenskem jeziku potrjeno Pevsko društvo »Drava« v Glinjah. Leta 1907 je v okviru »čitalnice« pričel nastopati tamburaški zbor, ki je bil za »Bisernico« v Celovcu in Tamburaškim društvom »Strel« v Borovljah tretji tamburaški zbor na Korškem. Leto navrh, 1908, pa so Glinjčani skupno z Boroveljčani ustanovili Telovadno društvo »Sokol« v Borovljah. To društvo je glinjske prosvetaše povežalo z boroveljskimi fanti. Telovadne vaje so imeli menjaje pri Cingelcu na Trati, na Doleh (gostilna »Neuwirt«) in pri Tončku na Dobravi. V boroveljskem »Sokolu« naletimo še na znana imena dr. Mišič, Ravnik, Vertič, Šušnik in Borovnik. Žal je zaradi prve svetovne vojne

bila telovadnemu in pevskemu društvu prisojena le kratka življenjska doba.

Slovenska čitalnica v Glinjah je vihro prve svetovne vojne uspešno prešla. Leta 1922 je znova pričela z delom, predvsem na oderskem področju, kjer je plodno tekmovala z Društvom boroveljskih diletantov. Zal pa kljub močnemu prizadevanju takrat v Glinjah službojočega nadučitelja Mihe Herceleta pevski zbor ni več mogel zaživeti. Pozneje je prišlo do dekliškega pevskega zbora, ki ga je vodila Priska Suklič. Po prvi svetovni vojni je oživel tudi tamburaški zbor, »čitalnica« pa se je preimenovala v Slovensko kulturno društvo v Glinjah.

V času med obema svetovnima vojnama sta Slovensko kulturno društvo v Glinjah vodila Valentin Oraš st. pd. Jager v Vesci in Jože Goričnik, pd. Knjižnik v Glinjah, društveno delo pa sta izdatno podpirala umrli župnik Matevž Wornig in njegova sestra Angela, Redno vsako teto je imelo »društvo« svoje prireditve za pust, za Veliko noč, za Materinski dan in za Miklavža. S tem delom je privzgojilo precej sposobnega naraščaja, med katerim je treba predvsem omeniti Marijo Čelesnig na Loki, sestro in brata Magedin v Vesci, družino Suklič, Valentina Oraša ml. ter v drugi svetovni vojni padlega Cirila Pošingerja.

Glinjsko Slovensko kulturno društvo je bilo med prosvetnimi organizacijami prva žrtev nacističnega nasilja. Že leta 1938 je bilo s silo razpuščeno, njegovo premoženje, med katerim je bila dragocena knjižnica, pa zaplenjeno. Tega nasilja Glinjčani niso hoteli vzeti na znanje in so za 6. februarja 1940 spet pripravili svojo tradicionalno pustno prireditev. Kljub izdanemu dovoljenju za prireditev je tik, preden se je pred polnozasedeno dvorano dvignil zastor, stopil v dvorano uniformiran nacist, prepovedal prireditev, ljudi pa pozval, da se razidejo. Ljudje so se res razšli, a so se našli kratko navrh pri Dremlju v Glinjah, na rojstnem kraju »čitalnice« in tam dajali izraza ogorčenju nad nasiljem.

Po zlomu nacizma in osvoboditvi naše zemlje izpod njegovega jarma so se Glinjčani že 17. 3. 1946 predstavili na Cingelcovem odru, kmalu navrh pa obnovili društveno delo in preimenovali društvo v Slovensko prosvetno društvo »Drava« v Glinjah. Starim prosvetašem se je pridružilo lepo število mladine. Po svojem običaju so spet pričeli prirejati igre, med katerimi je treba posebej omeniti »Miklovo Zalo« v priredbi Frana Žižka. Miklovo Zalo v tej priredbi so ponesli na odre v Hodiše, Št. Jakob, Loče, Dobro vas in Železno Kaplo. Režiral jo je tedajni tajnik SPZ dr. Mirt Zwitter.

V zadnjih letih je v Glinjah prosvetno delo nekoliko zamrlo zaradi pomanjkanja naraščaja. Društvo pa ima v svoji lepi zgodovini globoke neusahljive korenine in je pričakovati, da bodo mladike tega kmalu 70 let starega debela spet ozelenele in da bo društvo še naprej vršilo svoje poslanstvo v duhu razumevanja in medsebojnega spoštovanja ljudi in narodov.

(Po pripovedovanju in zapiskih priredil Bl. S.)

Iz zgodovine ustanovitve Slovenskih kulturnih organizacij srednjega Roža

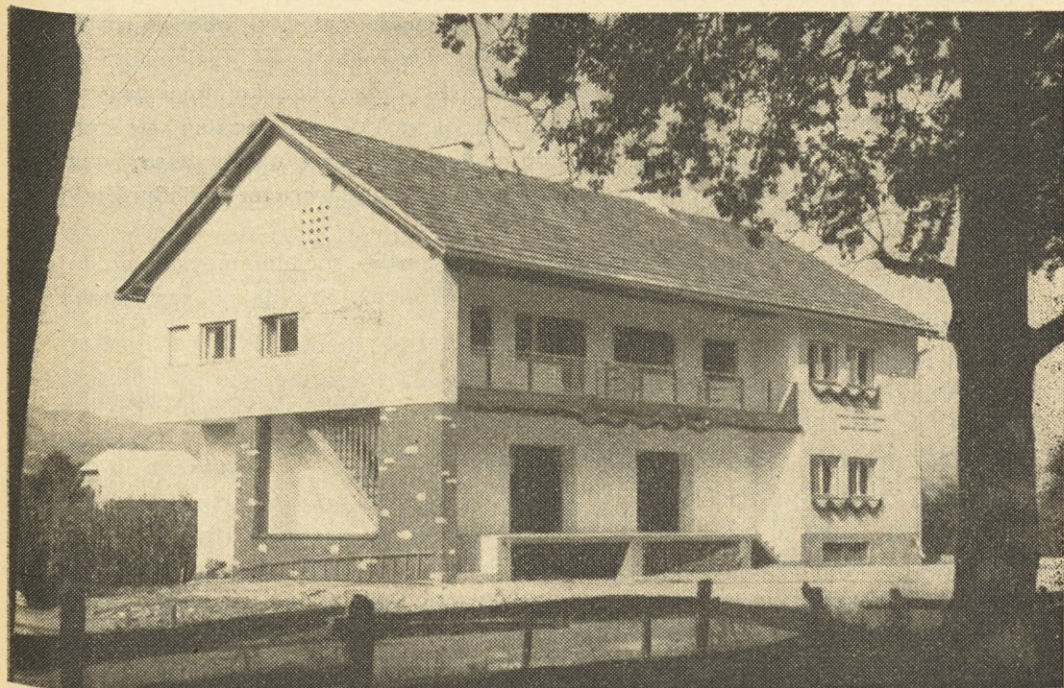
(Št. Janž - Podsinja vas - Bistrica v Rožu in Sveče)

Ustanovitev slovenskih kulturnih organizacij sega v spodnjem Rožu že v starejšo dobo kot sem jo zajel s tem opisom. Društvo »Čitalnica« in pevsko društvo »Drava« v Glinjah so bili ustanovljeni precejšnje dobo prej kot se je pričelo z ustanavljanjem delavskih in prosvetnih društev v srednjem Rožu. Iniciativa ustanovitve teh prvih slovenskih kulturnih društev Roža je izšla iz vrst naprednih slovenskih akademikov iz Borovelj in okolice. Želeti bi bilo, da bi zgodovino ustanovitve teh prvih naših prosvetnih organizacij popisal nekdo še živelih ustanoviteljev in sodelavcev teh društev, ker piscu tega prispevka ta začetni razvoj ni dobro znan.

Leta 1905 se je pričelo gibanje za ustanovitev slovenskih kulturnih organizacij tudi v srednjem Rožu. Najprvo se je v tem letu ustanovilo Kršč. soc. delavsko društvo za Podljubelj in okolico. Pobudnik te ustanovitve je bil takratni provizor v Podljubelju g. Janko Arnuš (umrl leta 1941 kot upokojeni privatni uradnik v Mariboru). Bil je izredno priden in nadarjen organizator ter med delavstvom zelo priljubljen. Z izredno žilavostjo se je trudil, da mu je uspelo sezidanje Delavskega doma v Podljubelju. Od tam se je kot prvega žarišča slovenske prosvete v srednjem Rožu pričela širiti misel slovenskih kulturnih društev dalje proti zapadu ter je našla plodna tla med delavstvom in obrtništvom Bistrice, Podsinske vasi in Sveč. V istem letu ali leto pozneje se je ustanovilo v Borovljah Tamburaško društvo »Strel« pod organizacijskim vodstvom tedanjih slovenskih boroveljskih visokošolcev Mišica, Čemra ter drugih boroveljskih rodoljubov, po večini puškarjev. Iz tega izvira gotovo tudi ime društva.

Leta 1905 se je v Podsinsjivasi zbrala skupina fantov in mlajših mož ki so se, sicer brez kakšne posebne organizacije pričeli vaditi v petju. Poučeval jih je tedanji organist v Kapli na Dravi N. Bernot, po rodu iz Kranjske, ki je učil petje tudi Glinjski pevski zbor »Drava«. Po vzorcu Glinjskega pevskega društva so hoteli psinjski fantje ustanoviti svoje pevsko društvo z imenom »Zora«. Zbor je štel 18 pevcev z izredno dobrim glasovnim materialom, posebno še glede prvih tenorjev, ki jih je danes tako težko najti. Z malo izjemo so bili člani zbora sami tov. delavci, ki so delali v Bistriški tovarni žice in žebeljev. V ta prvi pojav ustanovitve slov. kulturne organizacije je odločilno posegel organizacijsko zelo nadarjeni in sposobni Tomaž Lapuš, čevljarski mojster in kajzar v Podsinski vasi. Ob močni podpori tovarišev Janeza Kvančnika, tov. delavca, duševnega voditelja pevske skupine iz Podsinske vasi, ter tov. delavcev iz Bistrice v R. Jožeta Rutarja, Šimena Ferčnika, Jožefa Čufeja ter Janeza Goričnika, kovaškega mojstra iz Bistrice je Lapuš sklical dne 25. 12. 1905 ožji sestanek. Poleg že prej omenjenih je poklical še

nekaj drugih fantov v svojo hišico v Podsinji vasi. Na tem sestanku se je z velikim navdušenjem sklenilo, da se ne ustanovi samo pevsko društvo, ampak da se gre širše ter se skuša zajeti v organizacijski krog čim več članov posebno še Bistriške tovarniške delavce. Vsi navzoči so bili mnenja, da se namesto pevskega društva ustanovi delavsko društvo s pevskim odsekom in sicer pod imenom: »Pevsko in delavsko društvo za Podsinjo vas, Bistrico v Rožu in okolico«. Iz Podsinje vasi je tedaj delalo zelo veliko fantov in mož v Bistriški tovarni, ki so bili zelo narodno zavedni. Ker pa nekateri možje, kmetje, od pevskega zbora niso bili navdušeni za ustanovitev društva skupno z delavci, je Tomaž Lapuš dobil nalog, da za ta sklep pridobi tudi kmete, ki so bili mnenja, da naj bo pevsko društvo zase, delavci pa naj ustanovijo lastno društvo. To se mu je posrečilo, ko jim je obrazložil kakšnega narodnega pomena bi bilo, če se pridobi na našo stran tudi tovarniško

V združenem domu ima SPD Št. Janž prekrasno urejeno knjižnico delavstvo, ki je še neorganizirano ter samo čaka, kdo ga bo znal organizirati. Delavstvo, da predstavlja maso ljudi, ki se leto za letom večja vsled porasta industrije ter da so ti delavci kmečki sinovi, ki so morali po sili razmer z doma, da si služijo svoj kruh in jim je mogoče ustvariti si svojo družino.

Pripravljalni shod po § 2 se je vršil 21. januarja 1906 v gostilni pri Gašperju v Podsinji vasi. Navajam tukaj zapisnik tega pripravljalnega shoda in sicer točno po izvirniku:

»Slovenski rodoljubi so že dolgo želeli imeti v tukajšnji okolici slovensko delavsko društvo. Posebno se je za tako društvo zavzel g. Tomaž Lapuš, čevljarški mojster v Podsinji vasi, ki je duša vsega tega gibanja ter nekaj tovar. delavcev iz Bistrice in Podsinje vasi. Do zdaj je obstojal nek pevski zbor brez društvenih pravil pod vodstvom organista Bernota iz Kaple. Na shod je bilo povabljenih večje število delavcev in tudi kmetov ter pevski zbor. Po navodilu g. Arnuša se je na shod povabilo tudi g. Dr. Lamberta Ehrlicha, stolnega kaplana v Celovcu. Z njim je došel še g. Andrej Sadjak, mestni kaplan v Celovcu ter g. Janko Arnuš, provizor v Podljubelju.

Tovariš Tomaž Lapuš z prisrčnim nagovorom otvori shod, pozdravi navzoče z zahvalo za lepo udeležbo ter odda besedo g. A. Sadjaku, ki je govoril o lepoti slovenske pesmi ter o pomenu organizacije. Zatim je govoril g. Dr. L. Ehrlich o izobrazbi in samozavesti, o ločitvi zakona ter o brezverski šoli. Končno je g. Janko Arnuš nadrobno razčlenil organizacijsko delo društva po predloženih pravilih, o delavski organizaciji na kršč. soc. podlagi ter opozarjal na raznarodovalno delo socialnih demokratov med našim delavstvom. Zatim so bila prečitana pravila društva sprejeta soglasno ter se odpošljejo deželni vladi v odobritev.

Društvo si je v pravilih nadelo ime: »Krščansko socialno pevsko in delavsko društvo za Podsinjo vas, Bistrico in okolico«. Pravila so sestavljena po vzorcu pravil drugih kršč. soc. organizacij.

S tem se je shod zaključil.

Jože Rutar, zapisnikar.

Tomaž Lapuš, predsednik.

Dne 18. marca 1906 se je vršil ustanovni shod kršč. soc. pevskega in delavskega društva za Podsinjo vas, Bistrico in okolico pri Gašperju v Podsinji vasi. Shod je bil sijajno obiskan. Kot govorniki so nastopili Dr. Ehrlich in provizor Arnuš. Izvolil se je prvi odbor društva in sicer: Predsednik Tomaž Lapuš, odborniki: Šimen Malle, Valentin Plajer, Boštjan Plajer, Tomaž Müller iz Podsinje vasi, Jože Rutar, Janez Kuraš iz Bistrice, Gregor Pak iz Sveč, Ignac Gabriel, Matevž Hafner in Martin Švajger iz Št. Janža. Računski pregledovalci Janez Ogris, dekan iz Kaple ter Jožef Fugger, župnik iz Št. Janža v Rožu. Mesečna članarina se je določila na 30 vinarjev mesečno. Pristopilo je 65 rednih in 7 podpornih članov.

Zanimanje za novcustanovljeno društvo je rastlo. Točno vsak mesec se je vršil mesečni shod društvenih članov in povabljenih. Leta 1906 je bilo 11 shodov, ki so se vršili menjaje v Podsinji vasi, Št. Janžu in Svečah. Kot govorniki so nastopali g. Dr. L. Ehrlich, Janko Arnuš, Josip Wieser-Šašl visokošolec iz Slcv. Plajberka po večkrat, dalje Kaplan Lakner iz Sveč, žup-

nik Ražun, urednik »Mira« A. Ekar iz Celovca, državni poslanec Jos. Gostinčar iz Ljubljane, A. Čebul delavec iz Jesenic tudi po večkrat, Dr. J. Oblak, odv. kancip. iz Celovca, B. Osana delavec iz Celovca ter Dr. J. Lučovnik, kaplan iz Št. Jakoba po enkrat.

Dne 15. 1. 1907 se je vršila obletnica ustanovitve društva z mesečnim shodom pri Gašperju v Podsinji vasi in je na tem dobro obiskanem shodu govoril g. kaplan Lučovnik iz Št. Jakoba o prosvetnem delu. Na ta shod so v večjem številu pridrveli upijanjeni nezavedneži iz Svetne vasi in Bistrice pod vodstvom v tedanji dobi zloglasnega J. Krasnika, p. d. Košičevega Pepčka iz Svetne vasi ter direktorja Bistriške tovarne Prusa Fausta. Komaj da je govornik g. Lučovnik pričel govoriti, je že dal Krasnik komando »Hinaus mit den Pfaffen« ter se je podivjana in pijana drhal kot na komando vrgla na govornika ter ga preko naših mož in fantov izvlekla na presto ter bila z pestmi po glavi ter vlačila po tleh. Le po težkem naporu se je posrečilo našim možem rešiti g. kaplana Lučovnika iz rok podivjane drhali.

V letnem poročilu društva za leto 1906 se omenja tudi prezgodnja smrt g. kaplana Laknerja iz Sveč, ki se je mnogo trudil za prospeh društva ter z vso vnemo deloval za ustanovitev strokovnega delavskega društva bistriških delavcev. Res žal, da je prezgodnja smrt uničila delno že obstoječe delno še ne obstoječe načrte tega socialno tako razgledanega požrtvovalnega društvenega sodelavca in idealista.

Društvena knjižnica, ki je štela leta 1906 250 knjig, je bila dobro obiskana in nameščena v precej velikem in lepem prostoru pri p. d. Černiku v Podsinji vasi. Naročenih je bilo tudi 10 časopisov. Največje zanimanje za knjižnico je bilo od strani delavstva. Jeseni leta 1906 se je v Svečah najela društvena soba pri p. d. Keznarju ter se ustanovil poseben odsek društva za Sveče, ki so od centralne knjižnice oddaljene poldrugo uro. Ta odsek je vodil do svoje smrti kaplan Lakner ter kajžar Pak Gregor p. d. Tesnar v Svečah. Pevski zbor je dobil nov harmonij, naročen na Vrhniki pri tvrdki Lenarčič. Pevski zbor je narastel na 22 pevcev ter bil kvalitativno za tedanji čas na lepi višini.

V letu 1907 ni bilo več tako močno razgibano društveno življenje. Shodov se je vršilo devet. Govorniki so bili delavci Čebul iz Jesenic, Osana in Vajncerl iz Celovca, župnik Arnejc, drž. poslanec Gostinčar iz Ljubljane, urednik Kremžar iz Gorice ter provizor Arnuš iz Podljubelja. Dne 30. 6. 1907 se je vršil v Št. Janžu na prostem velik delavski shod vseh treh delavskih društev Celovca, Podljubelja in Bistrice. Kot glavni govornik je nastopil državni poslanec Dr. J. Evangelist Krek, ki je govoril navdušeno pozdravljen o socializmu in socialnem vprašanju.

Meseca novembra 1907 je bilo na Bistrici ustanovljeno Strokovno društvo delavcev Bistriške tovarne. Pristopilo je nad polovico delavcev tovarne.

Na ustanovnem shodu je govoril državni poslanec Gostinčar iz Ljubljane ter vodja kršč. soc. delavstva na Jesenicah A. Čebul.

8. decembra 1907 je bil v Svečah shod po § 2 kot predpriprava za ustanovitev konsumnega društva na Bistrici v R. Na tem shodu je o konsumni organizaciji govoril urednik Kremžar iz Gorice. Izvolil se je pripravljalni odbor za ustanovitev Konsumnega društva pod predsedstvom Gregorja Paka, p. d. Tesnarja v Svečah.

S tem se je doba Kršč. soc. pevskega in delavskega društva za Podsinjo vas, Bistrico in okolico zaključila. V tem letu je društvo izgubilo dva svoja najbolj delavna odbornika društvenega tajnika Jožeta Rutarja ter Janeza Kvančnika, oba delavca Bistriške tovarne. Oba je ravnatelj tovarne Faust odpustil iz službe ter sta morala iti po svetu si iskat kruha. Jože Rutar je odšel v Ljubljano v tovarno Globočnik, pozneje je stopil v službo v upravi dnevnika »Slovenec« v Jugoslovanski tiskarni v kolportažni oddelek. Tudi v Ljubljani se je pričel zanimati za delavske organizacije ter sodeloval v tej funkciji pri Jugoslovanski strokovni zvezi. Bil je nekaj časa v Ljubljanskem mestnem svetu kot odbornik (krščanski socialist). Umrli je leta 1939 zadet od kapi v 59 letu starosti.

Janez Kvančnik se je preselil v Borovlje, po plebescitu pa v Tržič ter stopil v železniško službo. Umrli kot upokojenec v Dupljah pri Tržiču leta 1957. Po odhodu teh dveh aktivnih organizatorjev je na Bistrici od delavstva ostal edino le še pred dvema leti umrli Šimen Ferčnik, ki pa ni imel tiste udarne sile kot njegov tovariš Rutar. Po neuspelem štrajku, ki ga je ob podpori jeseniškega delavstva organiziralo leta 1908 v Bistriški tovarni strokovno društvo (Bistriška tovarna je tedaj spadala pod isto družbo kot Jeseniška tovarna »Krainerische Industrie Gesellschaft«) se je ta organizacija delavstva začela krhati. Vsled zvižanosti takratnega direktorja tovarne Fausta ter lahkovernosti takratnega državnega poslanca Grafenauerja, ki je v tem štrajku po želji delavstva kot poslanec tega okraja posredoval med direktorjem ter delavci in so delavci govorili o njemu, da je največ kriv polomu štrajka, se je proti temu pod slovenskim vodstvom stoječemu strokovnemu društvu pričela ostra gonja med delavstvom tako od nastavljenecv-uradnikov kot tudi od socialistično usmerjenega delavstva tovarne, ki je bilo tedaj še v manjšini. Pri odboru društva pa je manjkalo močne roke jeklenih mož, ki bi stvar znali poravnati. Tako pa se je društvo par mesecev po izgubljenem štrajku razdružilo ter se je ustanovila socialnodemokratska strokovna organizacija delavstva. Le za časa plebiscita se je skušala ustanoviti v Bistriški tovarni podružnica Jugoslovanske strokovne zveze, ki pa ni našla več ugodnih tal za razmah. S tem je bil napravljen konec slovenski kršč. socialni delavski organizaciji večjega obsega na Koroškem. V koliko je bilo ustanavljanje delavskih organizacij kakor tudi strokovnih na strogo krščansko-socialnem programu med nami koroškimi Slovenci umestno in pravilno, ni moj namen na

Werner Berg: Povzdigovanje I., lesorez

tem mestu presojati. Toliko pa si dovoljujem k temu pripomniti, da bi delavska strokovna organizacija bolje uspevala na programu tedanje Jugoslovanske socialistične stranke in njene strokovne organizacije.

Ko je leta 1907 pri takratnih državnozborskih volitvah v takozvanem slovenskem volilnem okraju Borovlje, Dobrla vas, Pliberk, Železna Kapla kandidiral takratni voditelj slovenskih socialnih demokratov pisatelj Etbin Kristan ter so se vršili shodi in sestanki te stranke, bi morala Jugoslovanska socialistična stranka izrabiti tisti čas ko delavstvo v slovenskem delu Koroške še ni bilo ali vsaj v zelo majhnem številu organizirano v nemški socialno demokratski stranki ter pričeti s strokovno organizacijo delavstva pod njenim okriljem poleg tega pa tudi s kulturno prosvetno delavnostjo na slovenski podlagi. Žal da slovenski socialisti tega niso znali izrabiti. Posledice te usodne napake so se pokazale pozneje, ko so vso maso tega neorganiziranega delavstva pograbili nemški socialni demokrati ter nam vso to maso narodno odtujili. Težko krivdo na tem pa nosi tudi tedanje vodstvo koroških Slovencev, ki se je slovenskega socialističnega gibanja z vso silo otepalo, ne zavedajoč se pri tem kakšno usodno napako je s tem proti slovenskemu narodu napravilo. Bistrica v Rožu, Borovlje, Podljubelj, Reberca, Prevalje, Mežica in Guštanj v vseh tovarnah in premogovnikih teh krajev, se je delavstvo rekrutiralo z malo izjemo iz samih Slovencev-domačinov, med katerimi je bilo precejšnje število zelo narodno zavednih in bi ustanovitev delavskih organizacij od strani slovenskih socialistov ne bil noben težak problem. S tem bi bil prodor nemške socialne demokratske stranke v te kraje skoro nemogoč. To je moje skromno mnenje k delavski organizaciji, nadaljnjo presojo pa prepuščam političnim in kulturnim zgodovinarjem.

Po tej najbolj živahni in razgibani fazi društvenega življenja v srednjem Rožu pa sledi druga doba prosvetne organizacije, to je ustanovitev izobraževalnih društev in sicer za Št. Janž v Rožu in okolico ter izobraževalnega društva »Kočna« v Svečah. Obe ti društvi sta izšli iz Pevskega in delavskega društva za Podsinja vas, Bistrico in okolico.

Dne 15. 3. 1908 se je vršil ustanovni shod izobraževalnega društva za Št. Janž v Rožu in okolico. Ustanovni shod je sklical predsednik prejšnjega delavskega društva Tomaž Lapuš, ki je tudi podal poročilo, da se je prejšnje pevsko in delavsko društvo razdružilo, ker so delavci ustanovili lastno strokovno organizacijo in namesto tega društva se ustanovita dve drugi društvi v Št. Janžu ter v Svečah. Na shodu so se predložila nova pravila društva, ki se je imenovalo »Katoliško slovensko izobraževalno društvo za Št. Janž in okolico«. Na tem ustanovnem shodu je k društvu pristopilo 29 rednih članov ter 5 podpornih. Izvolil se je odbor in sicer: kot predsednik Janez Müller, iz Št. Janža, podpredsednik Tomaž Lapuš, Podsinja vas, tajnik Florjan Resman, Št. Janž, blagajnik Jožef Müller, Št. Janž, knjižničar Tomo Malle, Podsinja vas, odborniki Šimen Malle, Podsinja vas, Boštjan Malle, Rute, Jan.

Einspieler, Št. Janž ter Matevž Krasnik, Št. Janž. Premoženje prejšnjega društva je pripadlo temu novoustanovljenemu. To društvo je v prvem letu obstoja priredilo 6 zborovanj ter 5 gledaliških predstav in pevskih nastopov.

Leta 1909 se je ustanovilo tudi v Svečah Izobraževalno društvo »Kočna« porojeno istotako iz prejšnjega pevskega in delavskega društva. Prvi odbor »Kočne« je bil sledeče sestavljen: predsednik Gregor Pak, prej podpredsednik pev. delavskega društva, odborniki Jaka Beguš, organist in pevovodja društva Gregor Jurič, Poljana, Janez Šlajher, Sveče, Joško Pak, Keznar Sveče, društveni konzulent Joso Rudl, kaplan v Svečah.

Poleg Št. Janškega je tudi to društvo zelo marljivo delovalo. Ustanovili so pevski zbor in tamburaški zbor ter skupno s Št. Janškim telovadni odsek Orel, prirejali so shode, tečaje in igre s pevskimi nastopi. Pevski zbor tega društva je bil prav gotovo eden najboljših vseh naših zborov. Izredno veliko je bilo v društvu včlanjene mladine, ki je bila zelo navdušena za delo v društvu. Brez dvoma je imel kaplan Josu Rudl največ zaslug za to živahno delo društva. Bil je to res izredno talentiran organizator in je njegova delavnost segala tudi do Št. Janškega društva. Marsikateri nas Št. Janških, Podsinjskih in posebno še Sveških fantov in deklet se ima za svoje pridobljeno izobrazbo zahvaliti tedanjemu Sveškemu kaplanu g. Rudlu. Na številnih fantovskih večerih je kot predavatelj in izredni poznavatelj duševnosti nudil fantom vse, kar jim šola in dom nista mogla dati. On je koval poleg svojega naslednika kaplana Dr. Mörtla nove Einspielerjeve Sveče. Le žal, da je svetovna vojna leta 1914—1918 pobrala in tirala v smrt najboljše fante in može, ki so izšli iz njegove šole.

Kot sem že omenil so v letih 1909, 1910 ustanovili kot društveni odsek skupno Št. Janž in Sveče telovadni odsek Orel, ki je štel skupno 21 telovadcev bbeh društev. Kupljeni so bili tudi telovadni drog in telovadni kroji ter so bili tri javni telovadni nastopi in izlet v Pliberk na skupno telovadbo. Vadiitelji telovadbe so bili Jeseničani Bertoncelj ter Klinar. Pri veliki Andrej Einspielerjevi slavnosti v Svečah so telovadci nastopili v krojih Orla. Pri Šentjanškem izobraževalnem društvu je obstojal tudi leta 1910 ustanovljeni abstinenčni odsek z 8 člani. Šentjanško društvo je imelo v letih od 1910 do 1914 povprečno vsako leto 60 do 70 članov istotako tudi Sveško društvo. Leta 1911. se je skoro čisto na novo pomladil celotni odbor društva z mladimi agilnimi fanti, ki so se res z vneto posvetili društvenemu delu. V letih 1911 do 1914 se je vsako leto vršilo povprečno po pet zborovanj ter 10 fantovskih sestankov, letno po 5 do 7 iger in pevskih nastopov. Leta 1914 si je Št. Janško društvo nabavilo svojo zastavo, katere blagoslovitev bi imela biti združena z večjim zborovanjem, veliko tombolo ter nastopom več pevskih zborov. Prireditvev je bila predvidena na nedeljo koncem julija. Ravno na ta dan pa je bila nenadno napovedana generalna mobilizacija ter je vsled tega morala prireditvev odpasti. S tem dnevom, ko se je začel leta 1914 smrtni ples

prve svetovne vojne, je prenehalo tudi vse društveno delovanje do leta 1920, ko se je društvo na novo poživilo ter priredilo občni zbor ter dve igri. Šele leta 1921 se je po sedemletnem presledku začelo z novim delom. 18. 9. 1921 se je vršil zopet občni zbor društva, na katerem se je izvolil nov odbor. Kot predsednik društva je bil izvoljen pisec tega članka, ki se je tedaj vrnil iz ruskega ujetništva.

Posrečilo se je k društvu pritegniti lepo število mladine, poživil se je pevski zbor s 16 pevci, tamburaški zbor z 9 tamburaši, dramski odsek s 40 člani. Redno vsak mesec so bili društveni sestanki, na katerih so poleg redkih tujih govornikov predavali največkrat predsednik društva ter še par fantov in deklet. Uprizarjale so se večje igre »Naša kri«, »Domen«, »Miklova Zala«. Trikrat z gostovanji v Glinjah »Revček Andrejček«, »Vdova Rošlinka«, »Mlinar in njegova hči«, Henrik gobavi vitez« itd. V dvorani Tišlerjeve gostilne v Št. Janžu se je postavil trajen oder, nabavili smo gledališke kostume itd.

To zelo živahno prosvetno delovanje je trajalo do leta 1934. Od tega leta naprej je društvo pričelo hirati ter se je delo društva omejilo le še na nekaj verskih prireditev s kratkimi igrkami. Manjkajo od te dobe tudi zapisniki sej in prireditev, ki se niso več vodili. Skoro istodobno je prenehalo z svojim živahnim prosvetnim delom tudi društvo »Kočna« v Svečah, ki je tudi le po redko še kdaj nastopilo z kakšno manjšo igro. Nad naše ljudstvo je kot mora legla težka slutnja, da se bliža nekaj groznega. Tako je tudi skoro popolnoma ohromelo vse prosvetno delovanje. Sledili so potem dogodki, ki so nam prav dobro v spominu.

Po zlomu nacističnega nasilstva se je že takoj leta 1945 pričelo z zelo živahnim prosvetnim delom. Vršil se je občni zbor prosvetnega društva, ki se je prilagodilo novim razmeram ter si je izbralo novo ime Slov. prosvetno društvo »Svoboda« v Št. Janžu v Rožu. Kot organizator in duša vsega novega društvenega dela se je temu delu z vso vnemo posvetil tov. Janez Weiss iz Št. Janža ter ob pridnem sodelovanju tovarišice Ane Gabriel, Radarjeve, pričel z organizacijo mladine. Uprizarjale so se, posebno v letih 1946 do 1953, igre večjega formata kot »Naša kri«, »Za pravdo in srce«, »Deseti brat« itd. Članstvo društva je narastlo čez petdeset članov. Po prizadevanju predsednika društva tov. Jan. Weissa, se je poživil tudi pevski zbor društva, ki je štel 16. pevcev. Vršila so se tudi zborovanja in predavanja. Iz društva je izšlo tudi Slov. Fizikulturno društvo Št. Janž v Rožu, ki je skupno z Zvezo slov. mladine zgradilo 60 metrsko smučarsko skakalnico v Št. Janžu, kjer so se prirejale smučarske skakalne tekme mednarodnega obsega, ki so zlasti v začetku imele veliko udeležbo. Dalje so se vsako leto vršile in se še vršijo zimsko športne prireditve smučarske tekme ter sankarske tekme. Žal, da je ta živahna delavnost prosvetnega udejstvovanja v zadnjih letih občutno popustila, ne nazadnje tudi zaradi razcepljenosti v političnem delovanju v na-

ših slovenskih vrstah. Prosvetno društvo v Št. Janžu ima tudi krasno urejeno knjižnico z več kot tisoč knjigami v lepem prostoru Zadružnega doma. Isti razvoj kot v Št. Janžu se je po letu 1945 zaznamoval tudi v Svečah kjer je društvo »Kočna« izredno živahno delovalo z raznimi kulturnimi prireditvami. Tudi v Svečah je imelo društvo zelo lepo število mladine med člani, ki je navdušeno delovala na vsem prosvetno kulturnem področju. Istodobno kot v Št. Janžu je društveno delovanje tudi v Svečah pričelo hirati in bo treba nanovo poživiti nekdanj tako živahno prosvetno delovanje tako v Svečah kot v Št. Janžu. Naj bi naši nekdanji agilni prosvetaši Paki, Jak. Beguš, Waldhauserji, Ferčniki, Ojclji, Lapuši, Weissi, Gabrieli, Krasniki in še mnogi drugi končno našli med našo mladino posnemovalce, ki se bodo brez ozira na žrtve posvetili kulturno prosvetnemu delu med našim ljudstvom.

S tem sem tudi v glavnih obrisih opisal celotni razvoj slovenske prosvetne organizacije srednjega Roža. Opis ni popolen in bi le želel, da naj služi kot uvod in prispevek za širšo razpravo o zgodovinskem razvoju slovenske prosvetne delavnosti med koroškimi Slovenci.

Prosvetno društvo „Kočna“ Sveče

Z ustanovitvijo slovenskega društva se je začelo že leta 1906. Tedaj so ustanovili Slov. delavsko društvo s predsednikom čevlj. mojstrom Tomažem Lapušem v Podsinji vasi na čelu. Zaradi pritiska vodstva tovarne se je društvo razšlo že po 2 letih. Nato pa so ustanovili v Svečah Izobraževalno društvo Kočna. Posestnik Gregor Pak p. d. Tesnar v Zg. Krajah je sklical ustanovni občni zbor (po tuk. podatkih 29. 8. 1909) pri Adamu, kjer je bilo društvo tudi ustanovljeno. Kot govornik je nastopil župnik Janko Arnejc. Soglasno je bil izvoljen za prvega predsednika zgoraj imenovani Pak, za podpredsednika pa posestnik Gregor Juric p. d. Lolanc na Sp. Bistrici, za tajnika Jaka Beguš — mežnar, za blagajnika Andrej Pak Rupračev v Zg. Krajah, za namestnika Janez Šlajher Dvatin in za knjižničarja Joško Pak, p. d. Keznar, oba v Svečah in za društvenega konzulenta kaplan Joža Rudl. Društvo je takoj vpeljalo socialne kurze, katerih se je udeležilo 30 do 50 članov, ustanovljen je bil tudi pevski in tamburaški zbor pod vodstvom mežnarja. Društvo se je dobro razvijalo, toda prišla je prva svetovna vojna in tudi v naše vrste vsekala globoke rane. Najzavednejši in neupogljivi člani se niso vrnili domov. Po razpadu monarhije in zasedbi slov. dela Koroške po jugosl. četah so začeli Nemci zbirati domu došle vojake in ustanovili takozvani »Volkswehr«, ki je strašila po slovenskih domovih in zapirala Slovence in jih odgnala v taborišča »Litzlhof« okraj Spittal. Končno je sledil plebiscit. Samoumevno je, da je nastopila po plebiscitu žalostna doba za Slovence toda kljub temu je naše društvo neprenehoma delovalo naprej, razven doma smo uprizorili v sledečih krajih igre s petjem in sicer: v Št. Janžu, Podljubelju, na Plešivcu,

Werner Berg: Noč v marcu, olje

v Št. Jakobu in na Ledincah. Povsod je bilo polno poslušalcev in tudi orožniške straže ni manjkalo. Na Ledincah, kjer je bila dvorana nabito polna, je nas stražil sam komandir iz postaje v Rožeku insp. Piskernik iz znane slov. rodbine v Železni Kapli, po končani predstavi smo ostali še v Hajnželnovej dvorani prepevali in se zabavljali. Insp. Piskernik je zahteval pesem »Buči morje adrijansko« in ko smo jo peli je tudi sam z nami pel. Kakor smo pozneje zvedeli so insp. Piskernika ovadili in v 14 dneh je bil premeščen v labudsko dolino. Da bi »Kočno« čimprej uničili, so začeli ustanavljati pevška društva Männergesangsverein in mladinski zbor, kateri pa je kmalu zaspal, tako da je bilo v občini kar 6 pevskih zborov. Gosposki zbor je šel takoj za mladinskim, po tem pa zbor v Rutah, danes obstoja pravzaprav samo delavski zbor na Bistrici in slov. mešani (cerkveni) zbor. Slov. zboru so odtrgali nekaj pev-

cev s tem, da so jim dali delo v tovarni in pri železnici. Na ta način smo bili oslabljeni, da nismo mogli nastopiti, toda kmalu smo si zopet opomogli, posebno ko je prevzel župnik Ruprecht predsestvo »Kočne«. Zopet so se začele igre in zopet so nastopili pevci. V drugi svetovni vojni oziroma nacistični dobi je župnik Ruprecht romal v grajske zapore na Humberg in potem v pregnanstvo, kjer je tudi v Št. Petru v Katschtalu umrl dne 2. oktobra 1943. Najboljši pevci pa se niso več vrnili iz vojnih poljan. Zapečatili so društveno premoženje in knjižnico, harmonij pa smo skrili v cerkev. Mladina ni slišala več slovenske besede ne v šoli ne v cerkvi. V hišah pa smo morali na vidnem mestu nalepiti lepak »Kärntner sprich deutsch«. Gestapovec je na

Bistrici ustrelil kar dva člana našega društva, Aleša Einspielerja, predsednika »Kočne« in Florija Križnarja, ker sta bila osumljena, da imata zveze s partizani, enako je gestapovec ustrelil v Svečah tudi puškarja Švarca. Začelo se je izseljevanje, člani našega društva kakor Permož, Keznar, cela Bovtižarjeva družina (moški) pa so romali v koncentracijsko taborišče, mlada dekleta pa v zapor. Po končani vojni se je prosvetno društvo spet oživilo in več ali manj živahno delalo pod predsednikom Šimnom Ferčnikom. Po njegovi smrti si društvo ni več opomoglo.

Kos Gojmir Anton: Nadja, 1945, olje

Zgodovina prosvetnega društva „Bilka“ v Bilčovsu

Zavedajoč se, da brez kulturno prosvetnega udejstvovanja ni mogoče ohraniti slovenskemu ljudstvu na Koroškem tiste odporne sile, katera mu je nujno potrebna za ohranitev svoje narodne samobitnosti, so kulturni pionirji v začetku tekočega stoletja začeli po naših vaseh ustanavljati izobraževalna društva. Po naših dolinah in hribih se je pričelo živahno kulturno delovanje. Zaživeli so pevski in tamburaški zbori, rastle so knjižnice, postavljali so se gledališki odri in sploh kulturno prosvetna misel je zajela tedaj ves slovenski narod na Koroškem. Takratno glasilo koroških Slovencev tednik »Mir« je objavljal številne kulturne prireditve, katere je posečala po bližnji okolici tudi tedanja bilčovska mladina. V po več ur oddaljene kraje so hodili tedaj mladinci in mladinke, da so mogli prisostvovati igram in drugim kulturnim prireditvam. Če pomislimo, da tisti čas še ni poznal udobnih prometnih sredstev, in so se vse razdalje morale prehoditi peš, potem si šele res prav predočimo požrtvovalnost in zavednost tedanje mladine. Polni navdušenja so se naši fantje in dekleta vračali od raznih kulturnih prireditev domov in že se je začela med njimi porajati misel, da bi se tudi pri nas ustanovilo društvo z namenom, da bi širilo izobrazbo kakor na kulturnem in gospodarskem tako tudi na narodnem polju. Iz misli so postale besede in besedam so sledila dejanja. Začela se je zbirati mladina, njej ob strani so stali očetje s svojimi nasveti. Dne 20. decembra 1911, tako poroča še danes ohranjena društvena tajnica, se je zbralo 30 mož in fantov v župnišču na posvet. Sklenili so enoglasno, da se ustanovi društvo in imenuje »Katoliško slovensko izobraževalno društvo »Bilka« v Bilčovsu«.

Postavil se je pripravljalni odbor, kateri naj oskrbi in izdela pravila in pripravi vse potrebno, da pride cela zadeva v tek. Imenovani proponentni odbor je stvar vzel resno v roke, poslal je 5 izvodov društvenih pravil tedanji c. kr. deželni vladi v Celovec v odobrenje, katero jih je tudi dne 6. marca 1912 pod števil. 964 potrdila.

Bilčovs

Ustanovni občni zbor se je vršil 25. 2. 1912. Tega ustanovnega zbora se je udeležilo lepo število mož in fantov, tako poroča tajnica dalje. Kot govornik je na zborovanju govoril g. Smodej iz Celovca. Za prvega društve-

nega predsednika je bil z navdušenjem izvoljen še danes živeči g. Tone Kuriselo iz Želuč. Pod njegovim vodstvom in s pomočjo ostalih odbornikov in društvenih članov je društvo prav živahno delovalo. Prirejali so se podučni mesečni sestanki, ukrenilo se je vse potrebno, da se je postavil po poldrugem letu v Miklavževi gostilni v Bilčovsu društveni oder in se povečala tudi dvorana. Zbrale so se tudi številne knjige za knjižnico. Vodstvo pevskega zbora pa je prevzel Kapus Franc takratni organist v Bilčovsu. Žal, da je njegovo plodovito delo prekinila prva svetovna vojna (1914—1918) v kateri je tudi on izgubil svoje nadebudno življenje. Ko je bil novi oder dogotovljen so prvi nastopili na njem igralci izobraževalnega društva »Kot« iz Št. Jakoba v Rožu, uprizorili so igro »Tri sestre«. Z njimi je prišel tudi tedanji šentjakobski kaplan g. Vavti, kateri je imel tudi lep navduševalen kulturni govor. Po vzgledu Šentjakobčanov navdušena naša mladina se je tudi začela pripravljati za prvo odersko prireditev. Vloge so bile razdeljene in začeli so igralci z vajami. Pa predno se je vršila ta prva naša igra je nenadoma prišla vmes 26. 7. 1914 prva svetovna vojna in delovanje društva je bilo radi mobilizacije številnih društvenih delavcev prekinjeno.

Nad štiri leta je trajalo temno obdobje prve svetovne vojne. Vsako kulturno delovanje je bilo onemogočeno. Že tedaj se je preganjalo slovensko besedo in mnogi kulturni, gospodarski in narodni delavci slovenskega ljudstva so romali v ječe ali so bili kakorkoli preganjani. Toda tudi to je šlo kakor sanje preko našega naroda, a ljudstvo slovensko pa je ostalo. Moč habsburške monarhije je ravno vsled krivic, ki jih je delala ne-nemškimi narodom v državi, razpadla. Na razvalinah prej močnega cesarstva so nastale nove mlade države prej zaničevanih in zapostavljenih narodov. Nastala so tudi razna sporna vprašanja glede mej teh novonastalih držav. Eden izmed teh mejnih problemov je postalo tudi ozemlje Koroške, kjer prebivamo Slovenci. Zmagovalne velesile so določile za to naše ozemlje glasovanje, katero naj bi odločilo pripadnost našega ozemlja ali k Avstriji ali k novo se porajajoči Jugoslaviji. Glasovanje, ki se je vršilo 10. 10 1920, je pripadnost glasovalne cone na Koroškem prisodilo Avstriji in tako smo koroški Slovenci ostali državljani Avstrije.

Takoj po prevzemu uprave našega ozemlja po avstrijskih oblasteh, se je v glavah nekaterih šovinističnih mogočnejšev porodila misel, da je sedaj prišel čas, ko bo zatrta vsaka slovenska organizacija in pregnan tudi naš slovenski jezik iz šol, uradov in sploh iz vsega javnega življenja. Toda naš slovenski narod na Koroškem je preživel tudi ta naval naših narodnih nasprotnikov. Dasi oropan mnogih pravic, ki bi mu po tedaj sklenjeni mednarodni pogodbi pripadale, se je začel gibati in zahteval pred državno oblastjo in tudi svetovno javnostjo svoje pravo, ki mu po mednarodno priznanih človečanskih pravicah tudi pripada. Prej onemogočena ali razpuščena izobraževalna društva so se začela organizirati in spet so se začeli dvigati zastori

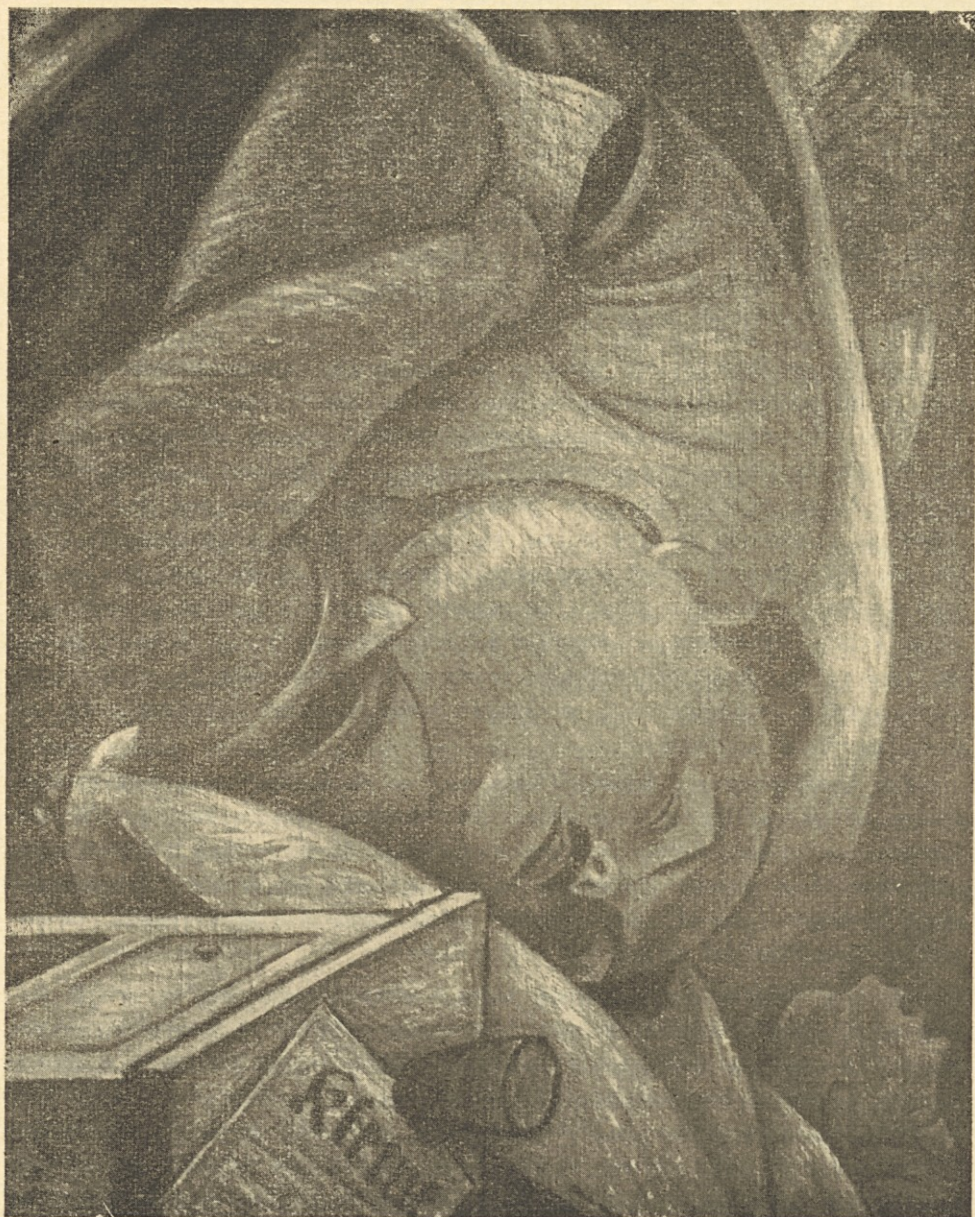
naših dramskih odrov, slovenska pesem je spet zadonela in narod je zopet pokazal svojo ustvarjalno narodno kulturno delo.

Tudi naše izobraževalno društvo je že 2. 1. 1921 sklicalo odborovo sejo, na kateri se je posvetovalo o svojem stališču k novonastalemu položaju. Sklenjeno je bilo, da društvo prijavi oblasti svoj nadaljni obstanek, kakor tudi društveni občni zbor, kateri se je vršil 3. 4. 1921. Okrajno glavarstvo v Celovcu je to prijavo, kakor tudi obstoj društva vzele na znanje ter odredilo, da mora občinski upravitelj občine Bilčovs, kateri je bil tedaj začasno postavljen od oblasti, prisostvovati občnemu zboru. Občni zbor je svoje stališče do novonastalega položaja formuliral takole: Smo Avstrijci, a hočemo ostati tudi Slovenci in se v okviru avstrijskih zakonov posluževati vseh narodnih pravic zajamčenih nam po Senžermenski mirovni pogodbi. Na tej podlagi hočemo živeti svoje lastno življenje.

Lastnik gostilne pri Miklavžu je po glasovanju 1920 odpovedal prostor, kjer je bil postavljen društveni oder. Tako društvo ni imelo prostora, kjer bi moglo prirejati igre in druge nastope. Delovanje društva se je moralo tedaj omejiti na izposojevanje knjig. Polagoma si je društvo ustvarilo mladeniški in ženski odsek, katera sta imela svoje redne mesečne sestanke. Pevski odsek, ki je obstojal že prej, pa se je pridno zbiral na redne tedenske vaje. Do leta 1923 društvo vsled pomanjkanja dvorane ni moglo prirediti nobene igre. Končno se je odbor odločil, da postavi svoj oder v gostilni pri Petrovcu v Zg. Vesci. Gostilničar je radevolje dal na razpolago prostor, kjer so se nekaj časa vršile odrske prireditve na prostem. Za redne sestanke, pevske vaje in za prostor za knjižnico si je društvo vzelo v najem primerno sobo pri p. d. Lesjaku v Bilčovsu.

Ker je bil prostor v Zgornji Vesci, kjer so se uprizarjale igre izven centra našega okoliša, si je društvo postavilo leta 1925 na vrtu gostilne pri Pomoču lesen uto za oder in sicer tako veliko, da so se tam lahko shranile vse potrebščine za naše prireditve. Za večjo stavbo žal društvo ni imelo denarja in tako so se prireditve morale vršiti samo v lepem vremenu in poletnem času. Gledalci so bili pač na prostem.

Do leta 1934 je društvo igralo na tem odru. Mnogo iger in drugih prireditev je imelo v tem času. Tudi je društvo gostovalo z igrami in petjem pri raznih sosednih društvih. — V svojih odsekih je imelo redno sestanke h katerim so bili večkrat naprošeni tuji govorniki. V tem letu se je zopet dobil na razpolago prostor za oder v dvorani pri Miklavžu in tako so se mogle začeti prirejati prireditve tudi v zimskem času, kateri je zato najbolj prikladen, ker imajo igralci tudi več časa za vaje. Tudi si je društvo leta 1928 postavilo svoj oder v dvorani gostilne pri Knabrlnu v Velinji vesi, kjer so se vršile ponovitve iger in so tam gostovala tudi razna sosedna izobraževalna društva.

Werner Berg: Debeli sosed iz bolnice, 1955, olje

Leta 1936 se je ustanovil tudi tamburaški odsek. Dvanajst članov je štel in pridno se je vadil, tako da je v splošno zadovoljstvo nastopal pri vseh prireditvah. Vsa leta od svoje ustanovitve leta 1938, ko je nemški narodni socializem zajel tudi Avstrijo in jo pridružil Velikonemški državi je društvo delovalo za izobrazbo in utrditev narodne zavesti. Mnogi sestanki in druge prireditve so služile temu namenu. Ko je zavladal po naših krajih hitlerjanski duh, pa se je začelo delovanje društva postopoma čimdalje bolj otežkočati, dokler se leta 1941 ni popolnoma zatrla. — Vsako društveno udejstvovanje je bilo prepovedano, premoženje društva zaseženo, knjige uničene in sežgane in tamburaški instrumenti neznanokam odpeljani. Mnogi društveni odborniki pa so bili vtaknjeni v vojaške uniforme ter razposlani na bojišča širom Evrope, kjer so bili prisiljeni krvaveti in umirati za interese tistih, ki so hoteli na naši zemlji uničiti vse, kar ni bilo čistokrvno nemškega. Naši najboljši močje, žene, dekleta in fantje pa so polnili ječe, izseljeniška in koncentracijska taborišča velike Nemčije. Zatrt in izločen je bila slovenska beseda iz vseh javnih lokalov. Povsod si videl viseti velike plakate, kateri so pozivali narod: Kärntner sprich deutsch! Korošec govori nemško! Šli so celo tako daleč, da so staršem prepovedali svoje otroke vzgajati v slovenskem jeziku in pod kaznijo je bilo zabranjeno postavljati umrlim nagrobne spomenike s slovenskim napisom. Napuhnjeni nemški nacionalizem je že ponosno slavil zmago nad malim slovenskim narodom, nad ubogo rajo slovenskih kmetov, delavcev in par inteligentov na Koroškem. Že so bili vlastodržci tedanjih dni prepričani, da je uničena vsa kulturna setev, katero je skozi dobrih trideset let sejalo naše prosvetno društvo v naši občini. Toda prišlo je drugače. Narod je molče prenašal vse trde udarce, trpel je s stisnjenimi ustnicami toda s ponosom v srcu. — Vedel je, da trpi za pravično stvar, katera mora končno zmagati. Brutalna sila velikega nemškega rajha se je zamajala baš ob udarcih zadanih mu v osrčju zavojevane slovanske zemlje. Od tega udarca se Hitlerijанизem ni več opomogel in v prvih dneh majnika 1945 se je zrušila sila nemškega napuha v prah.

Tedaj so se odprla vrata ječ, taborišč in kacetov. Vračali so se polagoma vsi pregnanci in vojaki. Narodi Evrope in tudi še izven nje so svobodno zadihali. Razgibale so se naše vasi in zopet se je slišala po naših domovih in vsepovsod naša domača slovenska beseda. Zatrt društveno življenje in delovanje se je začelo obnavljati in spet je zadonela na naših društvenih odrih mila naša slovenska pesem. Zbrali so se zopet prosvetaši našega prosvetnega društva na občni zbor, ter ponovno prijaviли oblasti, da hočejo po sili prekinjeno prosvetno delovanje obnoviti. Organiziral se je pevski in pzozneje tudi tamburaški zbor. Prirejati so se začele igre, tečaji ter razni izleti in gostovanja. Leta 1952 si je društvo postavilo s pomočjo Slovenske prosvetne zveze nov oder. To je dalo našim prosvetašem še večje veselje do uprizorjanja iger in pevskih nastopov.

Časi od ustanovitve našega prosvetnega društva in do časa, ko je propadel tisočletni nemški rajh leta 1945 so se v mnogočem spremenili. Dočim je bilo leta 1912 po kmečkih domovih dovolj delovnih ljudi, je leta 1945 vsepovsod na kmetih primanjkovalo delovnih ljudi. Vse je drvelo za boljšim zaslužkom in udobnejšim življenjem. V zameno za človeško in tudi živalsko delovno silo se je začelo kmetijstvo tudi po naših vaseh mehanizirati. Zabrnili so po skednjih in poljih razni motorji in traktorji in tako nadomestili stotine in tisoče naših kmečkih sinov in hčera, kateri so zamenjali domače kmetsko delo z zaposlitvijo v industriji ali v kaki drugi službi v mestu, ali v poletni sezonski zaposlitvi v tujsko prometnih krajih. Vse to je imelo pa tudi svoj vpliv na delovanje tukajšnjega prosvetnega društva. V poletnih mesecih skoro ni bilo mogoče uprizoriti kake igre, ker večina mladine se je razšla po raznih službah. Šele, ko so se mnogi od teh v zimskem času vračali domov in tam preživijo čas do prihodnje sezone zaposlitve, so se začele vaje za oderske prireditve, pevske nastope in tudi razni tečaji ter gostovanja. V poletnih mesecih je mladina, katera je bila zaposlena še na kmetijah bila prezaposlena in tudi preutrujena za vaje, katere so se drugače zmiraj vršile po večerih ali nedeljskih popoldnevih.

V gostilni pri Miklavžu je lastnik Janko Ogris dal sezidati novo lepo dvorano v kateri je našlo tudi naše prosvetno društvo svoj prostor. S podporo Slovenske prosvetne zveze v Celovcu si je društvo napravilo lep oder, tako da so se na njem od leta 1953 vršile vse gledališke, pevske in druge prireditve. Veliko število prireditev je šlo v zadnjih letih preko tega novega odra. Naši igralci, pevci in deklamatorji so se pri tem izvežbali, da je res bilo njih predvajanje zmiraj lepo in brezhibno. Smisel vsega tega je bila v tem, da se na ta način širi izobrazba. Igralci in pevci se vadijo za dobre nastope, gledalci pa se ob lepem izvajanju naših pesmi in iger prepričajo in seznaniijo z lepoto naše slovenske melodije in besede, ter tako spoznajo globokost in vrednost slovenske narodne kulture.

Po prizadevanju Slovenske prosvetne zveze v Celovcu, smo dobili za naše po »Hitlerijanizmu«^o oropane tamburice nadomestilo. Zopet je zadonela tamburaška godba. Z veseljem so se naši fantje oprijeli svojih godal in nastopili z njimi doma in gostovali celo preko državnih meja pri Primorskih Slovencih v Italiji. Toda težko je držati take in enake zборе dolgo skupaj. Življenje kliče enega sem, drugega zopet drugam in za ta primer je treba nadomestila iz vrst doraščajoče mladine. Naši prosvetaši so znali še zmiraj te vrzeli izpolniti in ob 50-letnici obstoja naše SPZ so nastopili na skupni prireditvi v Celovcu.

Tudi naši pevci v teh letih po drugi svetovni vojni niso spali. Številni so bili njih nastopi na domačem odru in pri sosednjih društvih. Napravili so mnoge izlete v Slovenijo, na Jadran, Trst, Gorico, Kanalsko dolino, Dunaj,

Gradiščansko in v letošnjem letu tudi v združenem centralnem zboru SPZ v Mežico in Maribor.

Ko se letos spominjamo 50-letnice obstoja naše centralne prosvetne organizacije »Slovenske prosvetne zveze«, pač tudi naše društvo ne more preko tega, da se ne bi v hvaležnosti spomnili vse one podpore, katere smo bili skozi vsa leta obstoja našega društva deležni od strani naše centrale. V vseh neprilikah, katere so se nam stavile na pot v našem prosvetnem delovanju od številnih režimov pod katerih oblastjo smo kovali našo narodno zavest in kulturo, nam je stala naša centralna organizacija s pomočjo in nasveti ob strani. Vsem tem vlastodržcem so bili šteti dnevi, pa naj je bil to absolutizem habsburške monarhije ali njemu sledeči republikanski način vladanja prve avstrijske republike, kateri se je končno izživel v diktaturo stanovske ureditve avstrijske države in ki je bil ob enem priprava za diktaturo nemškega narodnega socializma, kateri je hotel Evropo in celi svet dvigniti iz obstoječega reda in vsepovsod vzpostaviti samovlado nemškega nadčloveka. Vsi ti viharji raznih prekucij in sprememb recimo so šli preko nas, toda ni našega društva in ne naše centralne organizacije SPZ mogla iztrebiti še tako strupena diktatura. Mogočna c. k. monarhija je propadla, razbila se je sila mogočnega tisočletnega hitlerjevskega rajha, a naše društvo je vse to preživelo in še živi in deluje v prosepah kulture našega slovenskega rodu na Koroškem.

J. Ogris

Prosvetno društvo „Zvezda“ Hodiše

Prosvetno društvo »Zvezda« je bilo ustanovljeno dne 10. marca 1904, kot pevsko društvo. Iniciator in prvi predsednik društva je bil pokojni župnik Janez Sporn. Od ustanovnih članov živi samo še Matevž Šarnagl, pd. Tajt na Gori. V prvih letih je društvo prirejalo pevske nastope doma in v drugih krajih Koroške, ter tudi izlete v sosednjo takratno Kranjsko in Štajersko. Nastopili so med drugim leta 1906 v Ljubljani in Mariboru. Prvi pevodnja je bil pok. Jernej Modrič, ki je pred par leti umrl kot organist v Grebinju.

Leta 1907 je bilo društvo preosnovano v Izobraževalno in pevsko društvo »Zvezda« v Hodišah. S tem se je pričel čas prirejanja iger in drugih veselic. Prireditve so se vršile v gostilni pri »Kramarju« v Hodišah. Društveno delovanje je bilo do leta 1914 jako bujno in je veliko pripomoglo k splošni izobrazbi našega ljudstva. Glavni delavec in režiser v teh predvojnih letih je bil še živeči Pavel Kričej, pd. Matij na Rutu.

S pričetkom prve svetovne vojne je prenehalo tudi delovanje društva. Stari člani so deloma bili klicani k vojakom, mlajših pa ni bilo, ker se je takrat premalo važnosti polagalo na naraščaj. Iz tega razloga je bilo treba po končani prvi svetovni vojni društvo šele iz vsega začetka poživiti. To se je zgodilo meseca maja 1919. Delovanje društva leta 1919/20 je bilo jako ži-

vahno. Poleg pevskega zbora se je udejevala močna igralska skupina, ki je prirejala predstave v hotelu »Pirker« na Otoku, to pa zaradi tega ker v Hodišah ni bilo primernih prostorov. Jako aktivna je bila takrat tudi društvena knjižnica. Poleg zabavnega dela je društvo skrbelo takrat tudi za izobražbo svojih članov potom različnih predavanj in tečajev.

Po plebiscitu je od začetka vse kazalo, da je napočil konec društvenega življenja. Šele konec leta 1921 se je sestel preostali del starega odbora pod predsedstvom pok. Katarine Eiholzer ter sklical občni zbor. Za predsednika je bil izvoljen pok. Miha Janež, najemnik Kašnikove kmetije v Sekiri. V Hodišah je bilo takrat ustanovljeno nemško pevsko društvo pod naslovom: »Männergesangsverein Keutschach — Reifnitz«. Ker je med svojimi člani štelo par oseb, ki so pred letom 1914 bili člani društva »Zvezda«, so kratkoma sklenili, da je to novo društvo pravi naslednik slovenskega pevskega društva. Lepega dne so prišli in s silo odpejali iz meznarije društveni harmonij. Pokojni predsednik Janež ter rajni župnik Starc sta se v imenu društva celo leto borila za pravi obstoj društva. Šele koncem leta 1922 je Koroška deželna vlada z odlokom izrekla, da društvo »Zvezda« pravno obstoji ter naročila nemškemu društvu, da je moralo vrniti harmonij. Leta 1923 je bil sklican občni zbor v gostilni, katere lastnik je prej izjavil, da on da prostore na razpolago, pred pričetkom občnega zbora, ko so bili že vsi člani navzoči, pa je prostore odpovedal.

Primorani smo bili zapustiti gostilno ter pri sosedu kmetu napraviti občni zbor. Na tem občnem zboru je takratni župnik in poznejši deželni poslanec Starc prvič izjavil, da bo napol vse sile, da se postavi v Hodišah primerna stavba za društvene namene.

Leta 1924 je bil na občnem zboru izvoljen za predsednika društva pokojni Ludovik Zvandar. Takrat se je pričel najmočnejši društveni razmah. Društvo je n. pr. leta 1929, ko je praznovalo 25 letnico obstanka, imelo pevski zbor, ki je pod vodstvom Antona Umeka štel 32 članov, igralska družina pod vodstvom režiserja Pavelna Kričaja je imela na razpolago toliko igralcev, da smo leta 1926 z lahkoto uprizorili igro o »Kristusovem trpljenju«, pri kateri je sodelovalo 60 oseb. Društvena knjižnica, katero je takrat vodil Mihi Mote, je letno izposodila okrog 1000 knjig. Društvo je štele 230 rednih članov ter celo vrsto podpornih.

Leta 1927 je bil otvorjen Dom sv. Jožefa, ki ga je z aktivnim sodelovanjem društvenih članov postavil pok. deželni poslanec župnik Starc. Preko odra tega »Doma« je do leta 1938 šlo okrog 50 večjih in manjših iger, med njimi igrokazi kot n. pr. »Kristusovo trpljenje«, »Miklova Zala«, »Deseti brat«, »Divji lovec«, »Rokovnjači« itd. Višek igralskega delovanja je bil dosežen leta 1934 ko je društvo za proslavo 30 letnice ustanovitve priredilo spevoigro »Kovačev študent«.

V društvenem domu je poleg tega bilo v teh desetih letih nebroj pavske prireditev, tečajev in predavanj. Omenim samo gospodinjski tečaj leta 1930, ki je nad vse sijajno uspel. Ko se je leta 1931 smrtno ponesrečil takratni predsednik Ludovik Zvander, ga je nasledil Franci Šušu. Bil je to sijajen organizator, pod čigar vodstvom je društveno življenje doseglo svoj višek. Ob priliki 25 letnega obstoja društva je bila podeljena 20 članom diploma za 25 letno sodelovanje. Poleg tega sta bila poslanec Starc in bivši predsednik Miha Janez imenovana za častna člana. V znak priznanja je bila obema izročena častna diploma.

Napočil je usodni 13. marec 1938 in z njim »1000-letni rajh«. Na društvenem občnem zboru konec aprila smo razpravljali o tem, ali naj kot vsako leto prej priredimo materinski dan. Odločili smo se da ne, ker ni bilo garancije, da se bo mogel vršiti. Takratni predsednik je ob tej priložnosti, videč malodušnost in zastrašenost društvenih članov in odbornikov priklical vsem v spomin besede, ki jih je ob priliki važne seje dne 13. oktobra 1920 zapisal takratni tajnik Niševicer:

Potreti nas moreš, a streti nikdar
Sovražne usode besneči vihar.

Izrekel je tudi usodne besede, ki so se še dolgo časa ponavljale češ: »Ako Tretji rajh zmaga, je z igranjem itak konec, torej ni važno če se priredi materinski dan ali ne, ako pa propade, kar je nas vseh želja in o čemer sem jaz 100-odstotno prepričan, potem bomo lahko igrali tudi pred lintvernom v Celovcu in nihče nam ne bo branil«. Društvo je v letih 1938 in 1939 še imelo redno svoje seje in je tudi na društveni praznik 1939 priredilo majhno igro, toda s pričetkom vojne leta 1939 je bilo vsega konec. Do leta 1941, to se pravi do pričetka napada na Jugoslavijo, so društvo pustili na miru. Tembolj pa so se začele šikane po tem napadu. Orožniki so letali in stikali za društvenim imetjem. Obleko za Miklovo Zalo ter druge igralske potrebščine je bilo mogoče še pravočasno poskriti ravnotako tudi društveno knjižnico. Dom je zasedla NSDAP in v njem namestila otroški vrtec. Dostopa do doma društvo ni imelo in se ni moglo brigati niti za kulise, katere so zmetali vse križem. Tajna policija znana pod imenom Gestapo je hotela od takratnega predsednika na vsak način izsiliti izjavo, da je dom društvena last, ne pa kot je bilo v zemljiški knjigi, last župnika Starca. Po indiskretnosti enega bivših odbornikov so izvedeli, da poseduje društvo zapisnik, kjer so navedene pravice, ki jih ima društvo v Domu. Ta zapisnik so na vsak način hoteli imeti. Letali so, pretili in grozili v prvi vrsti takratnemu predsedniku Šotlnu in podpredsedniku Tevžiju Kompošu, toda brez uspeha. Prišlo je leto 1942 in z njim izselitev večine odbornikov.

Pričela se je doba trpljenja, ponižanja in bombardiranja, toda narod ni klonil. In mi smo zmiraj verovali v našo zmago.

Vrnitev v domovino je bil praznik zadoščenja za prestane krivice. Eno prvih opravil po vrnitvi je bila poživiti društva. Zopet se je pričelo plodno delovanje, prirejali smo igre in pevske koncerte, predavanja in te-

Še živi ustanovni člani ob 50 letnici 'Zvezde'

čaje. Višek uspehov je bila proslava 50 letnice društva leta 1955. Takega navala Hodiše še niso doživele in ravno s to prireditvijo smo jasno dokazali, da še živimo

Toda svet se spreminja in z njim vred tudi ljudje. Igre so se izživele, povečani promet daje ljudstvu možnost, da se udeležuje predstav v mestnem gledališču in raznih kinoprireditvah. Tudi ima današnja mladina drugačne nazore ter si išče razvedrila drugod.

A eno je ostalo in to je naša pesem. S pesmijo je društvo pričelo svoje delovanje, s pesmijo ga nadaljuje z uspehom že nad petdeset let in dokler bo živela naša pesem bo živel tudi naš narod.

Predsedniki društva:

- † č. g. Janez Šporn, župnik v Hodišah
- † g. Jakob Sabotnik, pd. Dvornik v Šmarjeti, Hodiše
- † g. Valentin Paulitsch, gostilničar v Hodišah
- † g. Janez Schöttl, pd. Bachlwirt v Dvorcu
- † g. Tomaž Paulitsch, pd. Desetnik v Ležbah
- č. g. Ludovik Viternik, kaplan v Hodišah
- g. Jože Šrot, pd. Turk na Plašiščah, p. Hodiše
- † g. Josip Birska, učitelj v Hodišah
- † g. Miha Janež, najemnik v Sekiri, p. Sekira
- † g. Ludovik Zwander, pd. Kajžnik v Dvorcu
- g. Franc Šušu, žel. uradnik v Celovcu
- g. Kristi Ogris, pd. Žampič v Dvorcu, p. Hodiše
- g. Franci Sabotnik, pd. Zobotnik v Dobajni, p. Hodiše
- g. Miha Mote, pd. Motij v Plešerki, p. Hodiše
- g. Tevžej Kompoš, mlinar na Plašiščah, p. Hodiše
- g. Janko Schöttl, pd. Žaborc na Rutu, p. Hodiše.

J. Schöttl

50 let organizirane prosvete v Škofičah

Zgodovina društva »Edinost« se začne že leta 1908, ko je prišel za mežnarja in organista Zdravko Ferlič, doma iz Ziljske doline, menda daljši sorodnik sedanjega namestnika deželnega glavarja Ferliča.

Kot sposoben organizator in dober režiser in igralec je vodil društvo, ki se je imenovalo »Slavček«. Imelo je svoj sedež v Škofičah ter delno v Logi vasi, pevci pa so prihajali iz Št. Ilja, Loge vasi in Škofič. Vaje so bile v znani in narodno zavedni Blatnikovi hiši v Škofičah.

Prireditve so bile po trikrat do štirikrat na leto. Ena takih prireditev mi je ostala še prav dobro v spominu. Igrali so jo na Blatnikovem vrtu. Tedanji učitelj Ahac, ki je bil sila zagrižen, je podkupil nekaj nezavednih fantov, da bi ponoči pred igro razdrli pripravljeni oder. Ko se je izvedelo, kaj namestavajo, so naši fantje postavili stražo, ki je čuvala oder celo noč. Ko so prišli

SPD Loga ves je za svojo petdesetletnico odlikovalo zaslužne člane

podkupljeni, deloma že pijani zlikovci, da bi razdrli oder, so jih naši fantje nagnali. Ker jim to ni uspelo, je Ahac nakupil več papirnatih topičev ter jih med igro razmetal med ženske, kjer so začeli pokati. Ženske pa so planile po njem ter ga z dežniki preteple da jo je moral popihati. Ko se je začela leta

1914 svetovna vojna, je društvo mirovalo. Leta 1918 so društvo obnovili pod imenom »Edinost« s sedežem v Škofičah. Njen prvi predsednik je bil Arnold Aleš p. d. Blatnik v Škofičah, njen tajnik pa Jožef Obilčnik p. d. Bidnikov v Škofičah. To društvo je prvič potrdilo tedanje poverjenišvo SHS. S pevskimi vajami so začeli spet pri Blatniku, petje je vodil Štefan Verčnik, ki je bil tudi mežnar in organist (učenec državnega poslanca Franca Grafenauerja). Po umiku jugoslovanskih čet je na svojem prvem občnem zboru društvo izvolilo za svojega predsednika Lovra Kramerja, za tajnika pa Janka Šalerja, tedanjega posestnika pri Krištofu. Vodstvo je poslalo pravila okrajnemu glavarstvu v potrditev; ker so pa bila slovenska, sta jih morala tajnik in predsednik tolmačiti Okrajnemu glavarju.

Da bi društvu delovanje onemogočili, je občina hotela igro »Matiček se ženi« prepovedati z navedbo, da dvorana zaradi nevarnosti ognja ni uporabna. Okrajno glavarstvo je zahtevalo, da dvorano pregleda komisija. Leta pa je bila postavljena iz domačinov-nasprotnikov in župana ter dala poročilo, da so okna zamrežena, kar ni odgovarjalo resnici, deske za oder pa so iz lesa. Okrajni glavar (ne vem, kako se je pisal) se je kar smejal ter rekel: »Spielen Sie nur«, poslal pa je župana in še dva odbornika k igri kot opazovalca, ki so tudi res prišli.

Društvo je prirejalo 3 do 4 igre in po en ali dva izleta na leto. Leta 1929 je predsedoval društvu Valentin Rainer p. d. Oran v Logi vasi, tajnik je bil Viktor Goričnik na Rodeh.

1931 je bil ponovno izvoljen za predsednika Lovro Kramer, za tajnika pa Andrej Anderwald p. d. Oželnov na Suhi, vsi drugi odborniki in pevovodja pa so ostali stari. Zgoraj omenjeni odbor je vodil društvo do okupacije Avstrije po Hitlerju.

1935 je bil ustanovljen tamburaški zbor, ki je štel 13 članov. Tudi ti so nastopali pri prireditvah, ljudstvo pa je imelo z njimi posebno veselje. Morali so hoditi delat podoknice vsem članom, katerih je bilo okoli 200.

Ko je prevzel leta 1939 Hitler oblast, je bilo vsako delovanje prepovedano, tudi tako gospodarskega značaja. Ko smo imeli kuharski tečaj, ki sta ga vodili Milka Hartmanova in Draga Kraut, so nam razbili okna in metali kamenje v sobo, kjer sta spali voditeljici. 1939 ali 1940 nam je žandarmerija brez vsake odškodnine zaplenila 442 knjig in 12 tamburaških instrumentov z notami vred. Prepovedali so nam peti celo pri pogrebih in končno društvo razpustili.

Po drugi svetovni vojni se je društvo ponovno poživilo ter nastopalo pri raznih prireditvah s tamburaši in pevci.

21. 6. 1946 je bil izvoljen za predsednika Miro Miškulnik, za tajnika pa Anderwald Andrej z nekaterimi novimi člani, ki z izjemo kratke vmesne dobe s pevovodjem Tonetom Umekom društvo vodijo tudi še danes.

Razvoj slovenske prosvete na Radišah

Leta 1905 je ustanovil pokojni Valentin Lakner, Hrastnikov študent in poznejši enoletni kaplan v Svečah v Rožu, Radišan prežet z narodnim idealizmom in ljubeznijo do svojega zatiranega in povsod zapostavljenega slovenskega naroda na Koroškem Izobraževalno društvo na Radišah in s tem povezal in združil narodno zavedne može, fante, žene in dekleta cele okolice, ki so se neustrašno v zavesti potrebe narodne obrambe oprijeli ustanovitve nega društva, ne oziraje se na posmehovanje in obrekovanje nasprotnikov, ki jih je že tedaj zajel raznarodovalni duh. Le-ta se je začel širiti iz celovške in grabštanjanske okolice tudi po naših gorskih vaseh, vendar je bilo število teh nasprotnikov primeroma malo in še ti povečini razven par izjem niso uživali med ljudstvom dobrega glasu.

Hhrati z društvom se je ustanovila tudi tamburaška godba. Čvrsti od teškega kmečkega dela in preprostega življenja utrjeni možje in fantje so si nabavili potrebne instrumente in se z vztrajnimi vajami izurili v izvrstne tamburaše, ki so pri svojih nastopih ob raznih prilikah želi splošno priznanje in pohvalo, kar je bila v prvi vrsti zasluga iskrenega rodoljuba in požrtvovalnega, nadarjenega pevca in muzikanta Alojzija Talerja, po domače Tonča v vasi Radiše. Pa tudi vsi drugi so z ljubeznijo in udanostjo doprinesli po svojih močeh h takratnemu tamburaškemu uspehu. Vse takratne idealne, rodoljubne može, ki so z vnemo sodelovali pri ustanovitvi Izobraževalnega društva in Tamburice na Radišah je že zasula gomila, ie nad 80 let stari Brasov oče iz Radiš in Martinov oče iz Lipice sta še živi priči takratnih dni in prvotnih težkoč, nasprotovanj, pa tudi uspehov. Medtem ko so tamburaši nekaj let po prvotnem razmahu in uspehu iz raznih vzrokov utihnili, se je Izobraževalno društvo razvijalo naprej. V preprosti dvorani, tako imenovanem Majrofu, kjer so bivali nekđaj farovski posli, so se ob nedeljah popoldan zbirali stari in mladi ljudje iz vseh vasi in se posvetovali o narodnostih in gospodarskih zadevah in potrebah takratnega časa. Pri teh sestankih so poleg takratnega župnika Čeha (po rodu) in njemu sledečega župnika Ivana Kogelnika, ki sta z vnemo podpirala društvo in na sestankih nastopala kot govornika, nastopali in govorili tudi preprosti domači kmetje, idealni možje, kot že omenjeni Alojz Taler, ki je s svojim stvarnim, temperamentnim nastopom in govorom mnogo doprinesel k razvoju in ohranitvi društva; isto tako Šiman Ogris, po domače Kopajnik v Tucah s svojim prevdarnim nastopom in z govori, med katere je znal vnesti svojo prirojeno dovtipnost, nadalje Jožef Šušnik, Metaver v Spodnjih Rutah, ki je bil prvi predsednik društva, Friderik Koban Petek

v Kozju s svojo kmečko besedo, stari Hori iz Radiš, vojak iz zasedbe Bosne in Hercegovine, starešina med vsemi, naravno nadarjen pripovedovalec in humorist, ki je rad pripovedoval o teh deželah in ljudeh, Franc Rutnik, Smričnik iz Dvorca, tudi star vojak in zgodovinar, in več drugih, ki so bili do smrti člani-vodniki in sodelavci društva. Večkrat je prišel tudi kak tuj govornik. Vsi vidni in znani voditelji in borci za pravice koroških Slovencev pred prvo svetovno vojno so na povabilo društva nastopali v tej priprosti dvorani. Tako neustrašeni Grafenauer, Poljanec, Starc; posebno dr. Arnejc, takratni župnik v sosednem Žrelcu in osebni prijatelj župnika Kogelnika, je

Willy Zunk: Gospa Sveta pozimi, olje

rad prihajal na sončne Radiše in s svojim živim nastopom in prisrčno domačnostjo žel splošno priznanje. Starejšim ljudem so ti narodni borci in njih govori še danes po preteku pol stoletja v spominu.

Z izbruhom prve svetovne vojne je zamrlo tudi tako razgibano društveno življenje na Radišah. Vojna in povojne homatije ob razsulu Avstro-ogrske

monarhije niso bili naklonjeni časi prosveti. Sele, ko se je vse več ali manj umirilo in so se politične ostrine ublažile, se je upogumil Franci Ogris, Kopačnikov študent v Tucah, da je spet poživil društvo. Stari društveni borci, kolikor jih je še ostalo in mladina, ki je bila čisto sama sebi prepuščena, so se kljub vsemu nasprotovanju spet združili in povezali v društvu, ki se je po prvotnih težkočah spet lepo razvilo. Ob istem času leta 1924 se je zgodila tudi pomembna izsprememba. Stari Jožef Pistotnik, posestnik in gostilničar ob cerkvi, rojen 1873, ki je od svoje mladosti opravljal mežnarsko službo v cerkvi in bil tudi organist, je tedaj upeljal petje na note v cerkvi. (Do tedaj se je pelo brez not). Po 34-letnem orgljanju si je zaželel oddiha in miru, njegovo službo organista pa je prevzel omenjeni idealni Tonč. Ta je pevski zbor razširil kljub velikemu delu na obsežnem posestvu in učil ter vadil 20 novih mladih pevcev in s tem pritegnil velik del moške mladine nase. Njemu gre zasluga, da imamo danes pod vodstvom požrtvovalnega Šimana Wrulicha na Radišah daleč naokoli znan moški in mešani zbor, ki sta žela že večkrat priznanje to- in onstran meje. Par let pozneje leta 1928 sta drvarila v našem kraju dva čvrsta inteligentna fanta, Tomo Brejc, begunec iz Istre in Štefan Koren iz pliberške okolice. Ta dva sta dala pobudo in prvi nauk za igro, ki so jo uprizorili na prostem pred cerkvijo. Iz tega začetka je sčasoma izšla cela vrsta idealnih igralcev, ki so pod vodstvom požrtvovalnega Šimena Wrulicha, po domače Culehnarja, uspešno pokazali in še prikazujejo svoje igralske talente. Menda je bila prva igra na Radišah že leta 1905 po ustanovitvi društva pri Miklavcu v Tucah z imenom »Ne udajmo se«, kateri pa kljub vsestranski veliki udeležbi in priznanju nobena ni več sledila.

Leta 1928 je takratni župnik Frančišek Holec, rodom Čeh, na novo poživljeno društvo in pevski zbor z besedo in gmotno podprl. Dal je društvu spet na razpolago omenjeno sobo v Majrofu, zbral od starih nekdanjih tamburašev razne instrumente, manjkajoče pa je celo iz svojega kupil in spet je za nekaj časa zabrenkal na Radišah tamburaška muzika. Na prvem občnem zboru obnovljenega društva leta 1929 so namesto odsotnega predsednika študenta Francija Ogrisa izvolili Hanzija Tolmajerja-Poderšnika v Rutah za predsednika, ki je z vnemo in vsestransko uvidevnostjo in prirojeno zgovornostjo skrbel in delal za nadaljnji razvoj in radiški igralci in pevci so želi priznanje bližnje in daljnje okolice.

Leta 1939 je kruti nacizem zatrl vse, mlajši možje in fantje so proti svojji volji in vesti morali na razne fronte menda braniti tisočletni Nemški Reich, starejši možje, žene in dekleta pa so s strahom čakali, kaj jim bo prinesel juteršnji dan. Po končani vojni in grozotah, ki jih je moralo naše ljudstvo v še večji meri kakor marsikateri drug narod Evrope prenesti od strani brezsrčnega nacizma, je čestokrat klonil na žalost tudi marsikateri sin našega naroda. V strah in grozo svojim sosedom in večkrat tudi svojim bliž-

njim sorodnikom so vneto podpirali Hitlerja in izdajali domovino predvsem tisti, ki so se prej desetletja in se tudi spet danes bahajo s svojo »Heimatreue«.

Stari, težko prizadeti Šiman Ogris, Kopajnik v Tucah, Šiman Wrulich, Culehinar v Rutah, Alojz Taler, Tonč v Radišah so bili možje, ki so po drugi svetovni vojni spet poživili društvo, kateremu do dandanes predseduje požrtvovalni Šiman Wrulich, ki po smrti Alojza Talerja Tonča, leta 1948 ni le vodja in duša obeh naših pevskih zborov marveč tudi vodja igralske skupine na Radišah. Ko se je po daljšem času po vojni vrnil iz Ruskega ujetništva Hanzi Tolmajer, je tudi on spet stopil v vrste prosvetašev. Ne nazadnje pa je treba omeniti še našega sedanjega gospoda župnika Ludovika Janka, ki je ves čas od leta 1925 odkar župnikuje na Radišah, po tradiciji svojih prednikov podpiral društvo, pevska zbora in igralsko skupino in je tudi omogočil, da ima društvo v bivšem farovškem hlevu večjo in bolj primerno dvorano za svoje prireditve in igre.

Kos Gojmir Anton: Poletna pokrajina, 1948, olje

Na kmetih v Podjuni pred 50 leti

(SPOMINI BICLNOVEGA OČETA POD PECO)

Marnji o zlatih starih časih so sami na sebi s praktičnega življenjskega vidika tvegana stvar, ki človeku samo jemlje dragoceni sedanji čas. Znana psihološka resnica je namreč, da gleda vsak človek na svoje mlade dni bolj ali manj skozi očala lepih spominov, medtem ko ga prerad spomin zapušča, kar zadeva bridke mladostne spomine. Tako zgubljajo pomenki o takem „včasihkjekdaj“ svojo realno vrednost (posebno v primerjanju nekdanjih in sedanjih gospodarskih razmer) v trenutku, ko ta ali drugi sklepa in sodi: kar je, pa je, lažje je pa le bilo življenje v tistih minulih časih. Kmet je imel dovolj hlapcev in dekel, delovna sila je bila poceni. Danes pa ne dobiš za karsibodi zanesljivega posla in ga tudi ne moreš plačati.

Kako varljivi so taki sklepi, bomo razbrali iz Biclnovih spominov, ki opoparjajo tudi na to, kako skromno so se pri nas včasihkjekdaj preživljali, kako varčno in „starokopitno“ so se oblačili in kako idilično... — in tedaj pride tisto, zaradi česar je edino vredno pomenkovati se o preteklosti — kako mirno in harmonično jim je potekalo družbeno izživljanje v znamenju petja in pripovedovanja, žegnanj in sejmov, ukanja in sedmin, pač v začaranem krogu skromne, slovenske domačnosti.

Bicl je tudi čebelar in sedaj, ko je predal svoji posestvi zanesljivim rokam svojih sinov Anzeja in Jozeja, mu sla po primerjanju in razsojanju preteklosti in sedanjosti vedno spet potegne pipo iz žepa in užge ogenj v sinjih očeh pod štrlečimi obrvi. V takem trenutku sem ga pozdravil ob čebelnjaku, pa je dejal: „Stopiva raje tja za hišo k mizi, od koder se vidi plibrško polje!“

Pod nama se je razprostrla zelena plibrška ravan s temnimi gozdovi in belimi vasicami, nad nama je štrlelo v nebo grozljivo stalno sivkasto skalovje Pece. Zrak je bil gorsko hladen, osvežujoč in miren. Nobenega ropota, nobenih motorjev in signalov, samo daljno odsekano pozvanjanje kravjega zvonca. Sveti, neomadeževani mir.

Bicl je eden izmed tistih slovenskih domačinov, ki veliko vedo in so polni življenjskih spoznanj. Rad imam take ljudi in rad jih zapeljem, da mi ženejo suhe misli in žejne oči na neodkrite pašnike. Tako je bilo tisti julijski večer in Bicl je dejal meni, da se lahko objavi tudi v slovenskem koledarju:

»Šestnajst otrok nas je bilo pri Koželu v Lepeni. V šolo nismo hodili. Naša gorska domačija je bila podobna Replovi, Čemerjevi in Peršmanovi, ki ležijo vse okrog 1000 m nad morjem. Takrat pred 50 leti so imeli kmetje dovolj ljudi za delo. Če je štela kmetija 20 glav živine, so bili pri hiši navadno trije hlapci, tri dekle in dva pastirja. Hrana je bila v primeri z današnjo zelo preprosta. Ovsen kruh je pel dan na dan, bob in grah, krompir in zelje so bili dnevno na mizi. Svinško prekajeno meso smo videli v nedeljah in ob praznikih, govejega pa sploh nismo poznali. Plače so bile borne. Dekla je

zaslužila letno 40 goldinarjev, kolikor je skupil kmet za tele od cizeja. Hlapec je prejel 100 goldinarjev in povrhu kako obleko. Bolniških blagajn takrat še ni bilo. Kmet je samo občini javil svoje posle. Ko so ti obnemogli, so uživali občinsko »pravico«, da so smeli od hiše do hiše v svoji občini. Kdor se je vse življenje zvesto držal ene hiše, je pač smel pri njej pričakati tudi zadnjo uro. (Primerjaj Prežihov Voranc: Pot na klop, V Kadunji). Zdi se mi, da so bili ljudje v tistih časih bolj zadovoljni in srečni kot danes. Kosci so vriskali pri delu, po večerih so odmevale slovenske pesmi od hriba do hriba, danes pa čuješ kvečjemu kak mopej, ko se stemni.

Skupno petje se je pospeševalo posebno v skupnem delu. Včasih smo se oblačili z domačimi pridelki iz lanu. Vsak kmet je imel svojo frnačo, teritev pa je bila skupno delo, ki se je začelo že ob treh zjutraj. Zvečer po opravljenem delu je prišla na mizo boljša večerja, povrhu pa še jabolka in orehi. Gospodinja je vrgla kar celo slamnico orehov med terice, a eden je bil med njimi posebej zaznamovan. Tista, ki ga je ulovila, je prejela »pušcl«, se pravi lep šartelj z nageljnom in rožmarinom v sredi. Ostale so dobile za plačilo kos pogače ali kruha. Podobno skupno delo je bila vigredna gnojvoza, pa tudi jesenska klešarija ali steljeraja. Posebno veselo in družabno se je zaključevala zadnja — s plesom in žganjem — mošta pri nas ni bilo.

Sosedje so pomagali drug drugemu tudi pri kopanju novin (frat) za rženo setev in pri žetvi. V novine smo sejali posebno vrsto rži, tako imenovano »pemko«, ki je dala tudi 20-kratno seme. Vrhnji kmetje so šli na pomoč najprej spodnjim, kjer ni bilo več snega, nato so vrnili uslugo spodnji.

Pozimi so dekletke predle, hlapci pa cepili treske. Petroleja je bilo takrat še malo. Svečana meseca so se posekali borovci, da so se do zime posušili. Tudi lojeve in voščene sveče smo izdelovali še sami, a v kuhinji smo nadevali navadno kup tresk v k'bu (luknja v zidu), da se je svetilo, ali pa smo pribili na zid svetnik in postavili počenj skledo z vodo, kamor so padali ogorki. Kak hlapec je obračal tresko v svetniku, da je gorela enakomerno, zraven pa pripovedoval grozovite zgodbe o razpotjih in hudičih, da smo se otroci preplašeni stiskali h kolenom matere ali babice.

Ko je bila lanena preja pri kraju, je prišla na vrsto volna. Vsak kmet je imel ovce. V tej zvezi je nastala tudi uganka, katere ovce več pojedjo, bele ali črne. Seveda tiste, katerih je bilo več.

Potem je prišel na dom tkalec in delal prt, za ženske janke mešanega iz ene niti prta, ene niti volne, za moške hlače pa cvilih. Nato se je sukno valjalo. Mi smo ga dajali valjati Smolniku v Šentlipš. Tudi krojač in čevljar sta prihajala vsako leto z vsem svojim orodjem na dom, pomerjaja in šivala za vso družino. Tako so se nekoč nastavili pri Replnu vsi trije na enkrat: krojač, čevljar in tkalec. Ko se je prikazal za ograjo zadnji, je Replnova mati vzdihnila: »Še tkavca hudič nese, kruh pa mehek! Bo tak šov ku pa so-

lata!« (Torej je bila takrat tudi solata dragocena jed!) Seveda smo pridelovali tudi usnje sami doma. Svinje smo odirali in nosili kože usnjarju v Kaplo.

Kave ni bilo. Če si jo je privoščila kaka gospodinja, je to skrbno skrivala pred posli. Les tedaj ni imel veljave, edino oglje smo žgali iz njega za kovače in za grofa, ki ga je pošiljal nekam dalje.

Praznikov je bilo v mojih mladih letih mnogo več kot danes. Ljudstvo je častilo mnogo svetnikov. Najbolj pa so se hudovali posli na Šmihela, kajti »Šmihavec je vzel mavžno (29. oktobra) in dal cep v roke«. Takrat se je začela mlačva. Večji hlapec je dobil prteno srajco za to, da je vsako jutro budil. Ob enih ponoči se je že oglašal pikapoka pikapok. Kmetje so med sabo tekmovali, kateri bo prvi končal mlačvo. Na kraju je dobil vsak mlatilec »pomatevco«, štruc bele pogače, pečene v peči.

Ko sem doraščal, je znal komajda vsak deseti domačin pisati ali brati. Moj oče je hodil v šolo pri Mlačniku v Lepeni in se naučil brati. Ko bi morali v šolo mi, njegovi otroci, ni bilo denarja. Premožnejši kmetje so namreč pošiljali otroke na hrano v Kaplo, kjer so lahko obiskovali šolo. Od nas je bilo v Kaplo dve in pol ure hoje, sredstev pa nobenih, tako je oče prinesel od nekod abecednik in razložil nam otrokom črke. Najbolj radoveden izmed vseh sem bil jaz in sem se trgal za branje litanij vseh svetnikov vsako soboto večer, kajti med temi svetniki je bil tudi neki hudič, katerega naj bi nas bog obvaril, a je meni, mlademu frkolinu, neskončno ugajalo, da sem ga smel brez strahu pred očetom imenovati.

Časopisa v naši hiši dolgo ni bilo nobenega, dokler nisem stopil k župniku Aplenu (doma je bil na Blatu) v Kaplo. Ta nam je naročil iz Maribora »Naš dom«, versko izravnane tednike. Potem smo naročili tudi »Mir«, ki je prebujal v nas slovensko narodno zavest. Moji starši narodno niso še bili prebujeni, kakor sploh tudi nemškega nacionalizma takrat še ni bilo čutiti. V moji mladosti pa je začel prodirati iz mesta — najprej med premožnejše kmete, ki so nato širili s propagiranjem nemštva narodnostno sovraštvo na deželi. Tako je imel Mir nalogo miriti in pojasnjevati, se pravi braniti narodno prebujajoče se slovensko ljudstvo na Koroškem pred rastočim navalom vele-nemške gosposke miselnosti.

Prosvetno življenje se je začelo v Kapli leta 1907 z ustanovitvijo Kato-liškega slovenskega izobraževalnega društva pod vodstvom kaplana Buka. Stari Prušnik, ki še živi, mi je pomagal prirejati prve igre in urediti oder. Najprej smo igrali »Kmeta in fotografa«, nato »Ne kliči vraga«, kar je pre-prostim ljudem zelo ugajalo. Tudi Roza Jelodvorska je bila na sporedu. V izobraževalno društvo je bila vključena skoraj vsa mladina, imeli smo lepo knjižnico — tudi strokovne knjige.

Oženil sem se leta 1912. Mislim, da ona ne bo huda, če povem, kako sva se našla. Biclov stari oče in moj oče sta oba barantala z živino. Nekoč je

kupil Bicl od mojega očeta par volov za 300 rajniš, a mu je dal zanje po pomoti — ker je že slabo razločeval petdesetake od stotakov — trikrat po petdeset rajniš. Ko je moj oče že odšel proti Črni na uršeljki sejem, je Bicl spoznal neljubo pomoto in tekel za njim prav do Črne, kjer mu je dal ostalih 150 rajniš. Takrat sta postala prijatelja in moj oče se je večkrat v letu oglašal pri Biclnu. Moja žena je bila tedaj edina pismena oseba pri Biclnu, zato je urejala »gospodarsko korespondenco« žé kot deklica in večkrat pisala k nam po volno. Jaz pa sem ji v imenu naše hiše odgovarjal in na listu pristavljal na koncu tudi kaj »privatnega«, kakor zahvalo za njeno povabilo na obisk i. pd. Ko pa smo hodili romat na Humeč na dan treh žebļjev, sva se z očetom redno oglasila tudi pri Biclnu, dokler da sem se preselil za vedno semkaj pod Peco.

Tedaj je bil v Šmihelu za kaplana sedanji žvabeški župnik Zupanc, ki se je zelo zavzemal za ljudsko prosveto. V šmihelskem društvu sem bil sprva tajnik, nato predsednik. Vsako nedeljo smo predavali v društvenem prostoru in se vadili nastopati. Vsak član je moral enkrat na leto predavati o čemerkoli. Črčej z Blata in Šronc iz Rut sta bila tudi strokovna predavatelja našega društva (uporaba umetnih gnojil, zamenjava semena i. pd.). Učili smo se pri naprednih kmetih. Tudi poseben odsek abstinentov smo ustanovili pri društvu. V kapelškem društvu je bilo 35 abstinentov, v šmihelskem 30. Da je ta odsek imel tudi svoje uspehe, naj dokaže samo en primer. Ko smo se nekôč vračali s predavanja, smo našli v cestnem jarku Lekšeja, ki ga je poznala vsa okolica. Obležal je pijan. Zbudili smo ga in ga nagovorili, da je stopil k društvu abstinentov. Res je začel zahajati k nam v društvo in se popolnoma odrekel pijači, začel prebirati knjige in postal sposoben čebelar. Imeli smo naročeno »Zlato dobo«, list abstinentov, ki je opisoval nesreče pijancev in pogubnost alkoholnih pijač.

»Pojta, pojta v kuhinjo, saj ne vidita več pisati«, se je zaskrbljeno oglašila za nama v mraku Biclnova stara mati. Rada sva ji sledila in zaužila v prijetni kuhinji skledo toplega mleka.

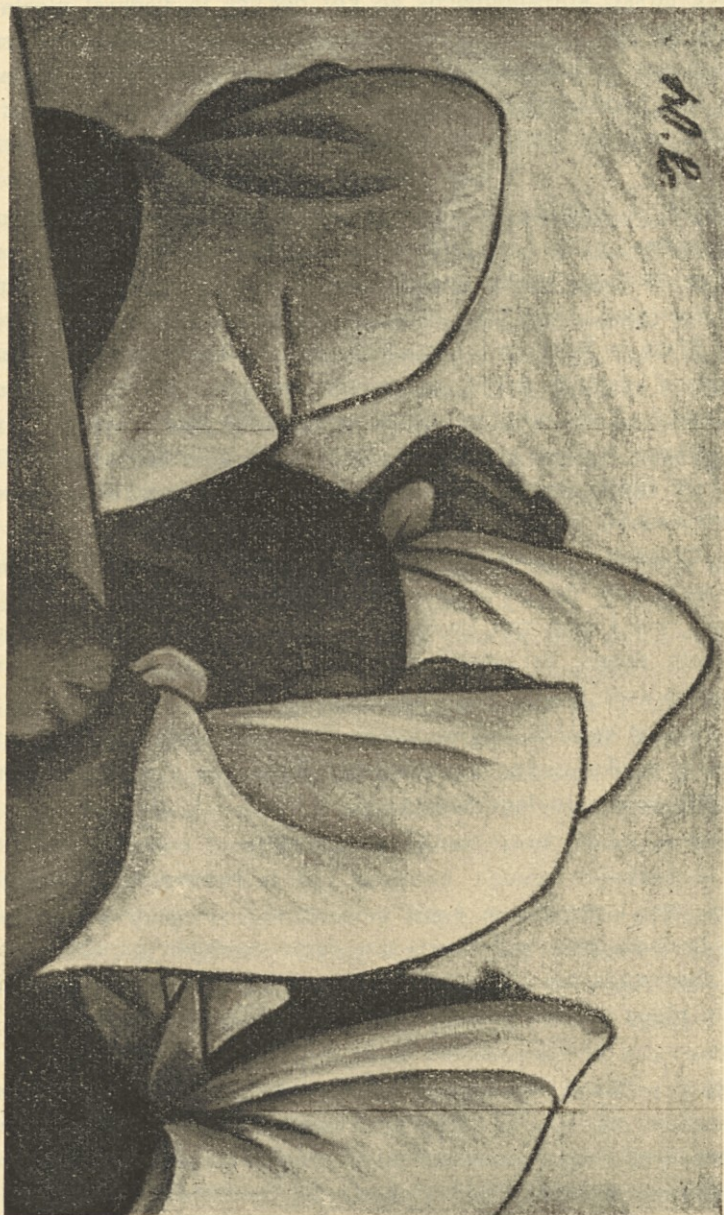
Spoznal sem, da bo treba še večkrat k Biclnu, temu svobodoljubnemu gospodarju podpeškega vznožja, katerega rod je krvavel zato, ker je doma na Koroškem: dva brata mu je vzela prva vojska, enega brata in dva svaka mu je vzel Dachau, trije nečaki so mu padli v vrstah narodnoosvobodilne vojske, dva sinova sta mu obležala v zasovraženi uniformi kdo ve kje, ostala dva sinova in njega samega pa so porinili gestapovci za hreščeče durí karlauskega zapora.

Danes je pri Biclnu in Žagarju spet smeh in življenje. Dva traktorja, Steyer in Lindner, ropotata in lazita po visečih njivah, Jozej in Anzej sta si ustvarila vsak svojo mlado družino, atej pomaga Jozejevi, mama pa Anzejevi. Mehanizirani posestvi (vsako okrog 30 hektarjev), za kateri bi bilo

včasih kjekdaj potreba kakih 18 ljudi, upravlja danes šest ljudi in še ostane časa za žegnanje in knjigo. In tudi za čebele, s katerimi živi Biclnov oče v velikem prijateljstvu. In za slovensko hranilnico, ki ji Biclnov oče predseduje. Ali veste, da imajo pri Biclnu rumene češnje in rumene maline? Čudovito, videl sem jih prvič v življenju pri njem. Anzej jih je bil prinesel že pred vojsko z Grma.

e. o.

Werner Berg: Štiri žene, 1951, olje

Iz prosvetnega življenja v Pliberku

Za ohranitev slovenske besede na Koroškem zaskrbljeni rodoljubi so dne 21. maja 1909 tudi za Pliberk in okolico globoko zasadili plug na njivi slovenske prosvete. S tem dnevom so postavili temelje organizirani slovenski prosveti. Treba je bilo postaviti jez potujčevanju slovenskega življa, ki se je širilo najbolj s pomočjo proslulih utrakvističnih šol z nemško-nacionalnim učiteljstvom, s pomočjo javnih ustanov in protislovensko usmerjenega nemškega družabnega življenja, zlasti s pomočjo šovinističnih organizacij predvsem pa, kakor še danes, s pomočjo gospodarskega pritiska na gospodarsko šibkejšo slovensko prebivalstvo. Že pred ustanovitvijo prosvetnega društva so obstojala združenja, ki so dramila slovensko narodno zavest ter se trudila za narodno prebujenje. Predvsem je treba omeniti podružnico šolske Ciril-Methodove družbe, ki je prirejala sestanke, shode in družabne prireditve v domačih gostilnah, tako pri Likebu v Dobu, pri Soncu v Grabljah, pri Šerčerju v Šmihelu in drugod.

Toda to je bilo premalo. Nastala je potreba po organizirani prosvetni celici. V mnoge družine je že prihajal slovenski tisk, povsod so brali celovski »Mir«, nekateri tudi že ljubljanske liste, zelo so bile razširjene Mohorjeve knjige, nekateri so naročevali tudi knjige Slovenske Matice ter si za razširitev obzorja nabavljali tudi drugo leposlovno in strokovno literaturo. Duh slovenskega tiska je prodiral v miselnost množice, z branjem koristnih knjig so se izobraževali ter mnogi povzpeli nad povprečje svojih sovaščanov.

Takratni rodoljubi so se vedno bolj zavedali, da je narodna prosveta najboljša obramba proti raznarodovanju našega ljudstva. Telo moreš ubiti, duha in ideje pa ne ter ima izobraževanje lastnost, da se z delitvijo med množico ne manjša, temveč raste in širi. Mladini je bilo treba nadomestila, za kar je bila v šolah prikrajšana. Pokazati ji je bilo treba lepoto in vrednoto materinščine, odpreti ji pot v slovensko kulturo in narodno izživljanje, skratka, dozorelo je spoznanje in važnost po organizirani širitvi izobrazbe v domači slovenski besedi.

Take in podobne smernice so postavili pionirji slovenske prosvete za Pliberk in okolico, ki so se pomladanskega 21. maja 1909 zbrali v Mahoričevi hiši v Poštni ulici v Pliberku. Bil je lep in pomemben zbor udeležencev, med temi je bilo posebno veliko mladine polne idealizma in narodnega navdušenja. Duša gibanja je bil kaplan Ivan Hornböck, sila delaven in nesebičen narodni duhovnik, odličen družabnik, dober govornik in pevec. Ko je bil župnik v Mežici, so ga nacisti odvedli v koncentracijsko taborišče v Dachau ter končali v krematoriju.

Na tem zboru so ustanovili Slovensko katoliško izobraževalno društvo. V zapisniku tistega ustanovnega shoda beremo imena prvega odbora in sicer:

Jožef Krof iz Šmarjete, Ignacij Trehtar iz Doba, Urh Hafner, kaplan v Pliберку, Franc Dobrovnik iz Vidre vasi, Tomaž Starej iz Zgornjih Libuč, Aleš Riedl iz Podkraja, Franc Reš iz Drveše vasi, Janez Turk iz Podkraja in Valentin Danijel iz Borovij.

Prvi odbor je bil smotrno izbran, ker je zajel vso okolico. Vsi so krepko puijeli za plug in orali prve brazde narodne prosvete. Izobraževali so sami sebe in marljivo oddajali od svojega znanja tudi drugim. Iz vrst prvih odbor-nikov sta pozneje postala dva župana, namreč Dobrovnik Franc v blaški, Va-lentin Danijel pa v libuški občini. Od mlajše generacije pa je postal pozneje slovenski blaški župan tudi Mirko Kumer, zelo marljiv in iniciativen sodela-vec v društvu, kakor nam je vsem znano.

Pred prvo svetovno vojno

Članstvo pri društvu je naglo raslo. Društveni prostor, ki ga je društvo kmalu dobilo v gostilni pri Brezniku, je postal mladini vse okolice nepogreš-ljiv drugi dom in hram živahne mladinske organizacijske dejavnosti. Kar tu navajamo, so le drobci zelo razgibane in živahne dejavnosti iz zgodovine pli-berškega društva. Tudi društvo živi svoje življenje, ki pogosto nalikuje va-lovom morja, kmalu kipi do neba, spet pa spi v nižavah, često živi polno sočno življenje ali pa samo životari. Tudi društvo se rodi, raste, doseže svoj vrhunec in pada.

Kmalu po ustanovitvi je bila prva igralska prireditev pri Likebu v Dobu. Takrat pa niso še igrali domači igralci, temveč so gostovali igralci iz Prevalj, ki jih je vodil Polde Abraham. Prvi prosvetni sestanek so imeli 18. julija iste-ga leta, na katerem je bogoslovec Alojz Vauti govoril o zadružništvu. Dva-najstega septembra istega leta je bila spet prireditev v Dobu. Takrat so že igrali domači igralci, peli pa so žvabeški pevci. O božiču istega leta so imeli v Pliберку tridnevni socialni tečaj, ki se ga je udeležilo 70 fantov. Vsako leto so bile tri ali štiri večje prireditve, nadalje je bilo letno več sestankov in dru-gih poučnih in družabnih srečanj. Dne 11. avgusta so igrali pri Železniku v Libučah z velikim uspehom Finžgarjevega »Divjega lovca«. Velika prireditev je silno dražila nasprotnike in ko je na večer nastala nevihta ter se vsula toča, so rekli »Die Igra ist schuld«. Sploh so jih jezile številne prireditve, ter so kleli: »Die verpfluchten Windischen — schon wieder eine Igra«. Zadnji občni zbor pred prvo svetovno vojno je bil 8. februarja 1914. Na tem občnem zboru je govoril kaplan Hornböck in v glavnem poudaril potrebo sloge in enotnosti med člani ter opozoril na zelo potrebno načelo: svoji k svojim! Opo-zoril je tudi na domačo zadrugo hranilnico in posojilnico, ki se je takrat že zelo dobro razvijala. Kakor je razvidno iz zapisnika so v odbor izvolili med drugimi Aleša Kolenika, Ivana Hornböcka in Roka Močilnika.

Prva svetovna vojna

Društvo se je v kratkih letih pred vojno dobro razvijalo, družilo slovenske družine in mladino vse okolice ter imelo le eno v mislih: ohraniti slovenski življenj ter dvigati množice kulturno, socialno in umsko. Ko so počili v Sarajevu na Vidov dan leat 1914 prvi uporni streli proti črno-žolti Avstro-Ogrski monarhiji, ki ni hotela in razumela zadovoljivo in pravično rešiti narodnostnih problemov, je izbruhnila svetovna vojna. Društvo je moralo na zunaj prenehati z delovanjem. Številni člani so morali k vojakom, mnogi z označbo p. v., zaradi česar so morali prestatii mnoge nevšečnosti ter so jih često postavljali na najnevarnejša mesta. Mnogo jih je izkivavelo za tuje imperalistične namene.

Popolnoma pa društveno življenje tudi med vojno ni zaspalo. Knjižnica je poslovala in društvo je prirejalo sestanke. V odboru srečamo med tem časom: Urško Randev, Brigito Žik, Julko Randev, Matildo Nachbar, Reziko Leitgeb, Nežiko Kristan, Matevža in Matijo Močilnika, Tomo Krofa, Janeza Kolenika, Franca Nachbarja, Micko Riedl, Metko Možino in oba kaplana Cirila Kanduta in Alojza Vautija, pozneje pa kaplane Ignaca Murija, Josipa Vrhnjaka ter Valentina Brandstätterja.

V zaupnih razgovorih so društveniki ugibali v vojni, noben ni zares verjel v zmago avstrijskega in nemškega cesarja, ki sta tudi oba izginila. Takoj po vojni so se starejši člani, prav posebno pa mladina z vso predanostjo oklenili spet svojega društva. Ob ogromni množici vsega prebivalstva je društvo pozimi leta 1919 praznovalo svojo desetletnico z igro, petjem in govorom pred navdušeno množico. Meseca maja 1919 je Volkswehr v društveni sobi pri Brezniku v Pliberku pokazala svojo kulturo: knjige je razmetala, jih trgala in sežgala ter uničila zapisnike in garderobo.

V prvi avstrijski republiki

Odcepljenim od narodne celote je bila koroškim Slovencem v prvi avstrijski republiki bolj kot kdaj potrebno ohraniti in držati svojo prosvetno organizacijo, ki je bila azhodišče za vso drugo narodno, gospodarsko in politično dejavnost. Nujna je bila poglobljena prosveta in večja razgibanost ter strnjenje duha in sil. Večno včerajšnji so tudi takrat mislili, da je bil plebiscit pogrebščina koroških Slovencev. Tako so po »nemški moči« zmage pijani tudi s pretepi, grožnjami in zasledovanjem skušali ustrahovati naše prosvetaše. Orožniki so se nalašč nastanili pri Brezniku v sosednji sobi društvenega prostora. Vsako nedeljo so sitnarili v društveni dvorani, spraševali člane in stikali za zapisniki. Fantje, in vsa čast, posebno še dekleta so pogumno branili svoje društvo in niso klonili. Javnih prireditvev pa dolgo niso dovolili v Pliberku, češ, da bi motile »javni mir«. Po dolgi borbi z okrajnim glavarstvom v Velikcvcu je šele deželni glavar Gröger ustregel deputaciji in dal okrajnemu

glavarju v Velikovcu nalog, da izstavi dovoljenje za slovensko prireditev v Pliberku.

Prva javna prireditev prosvetnega društva v Pliberku je bila mogočna dokumentacija volje slovenskega prebivalstva do narodnega življenja in izživljanja. Prostor za prireditev je bil mnogo premajhen, da bi mogel sprejeti vse ljudi, žejne slovenske pesmi in domače igre, ki so prispeli iz vseh vasi. Napolnili so vse prostore v Breznikovi gostilni in navdušenje je bilo prekipavaajoče. Narodni nestrpneži, pliberški »purgarji«, pa so organizirali divjo demonstracijo. Vpili so po trgu kot ponoreli, metali kamenje v hišo in zmerjali s svojimi priljubljenimi psovkami: »Čušen«, »Hinaus mit die Kranar«, »Geht's nach Serbien«, »Kärnten den Kärntnern« in podobno. Naši se jih niso bali, celo izzivali so jih na korajžo in na večer je marsikateri prenapetež, ki se je drznil še koga napadati, lahko čutil trde udarce slovenske kmečke pesti.

Starodavno mesto Pliberk

Led je bil prebit. Seve tudi pozneje ni manjkalo šikan, zasledovanja ter groženj slovenskim prosvetašem. Društvo pa je kljub temu zaživelo polno in sočno življenje. Knjižničar je imel vsako nedeljo in praznik dovolj dela, člani so naravnost tekmovali med seboj, kdo bo prebral več knjig. Dramski odsek je pripravil letno po tri, štiri igre. Društvo je razpolagalo z odličnimi igralskimi talenti. Preveč prostora bi zavzelo, če bi hoteli imenovati vse kakor Lojza Milača, Žibernikovega Franca, Petrovega Naca, Mežnarjevega Anza-

na, Franca Žmaharja, Hartmanovih, Mežnarjevo Julko, Linhartove, Šimonovo Leno, Lovra Potočnika, Hanina Franca in Anzana in mnogo, mnogo drugih, ki se jih živeli še vseh spominjamo.

Občudovati moramo takratno požrtvovalnost igralcev, ki so tolikokrat prihajali k vajam od skrajnega konca Podkrajja, ali iz Šmarjete in Doba po eno uro in več daleč in to povečini peš. Toda v odrski dejanosti so se izživljali in našli plemenit užitek zase ter ga posredovali tudi drugim. Igre so postale pojmi raznih časovnih dogodkov in reklo se je: To se je zgodilo takrat, ko smo igrali »Doma«, »Desetega brata«, »Užitkarje« in tako dalje.

Neprecenljivo vlogo je igralo v prosvetnem življenju petje. Pevovodja Zdravko Hartman je izvežbal pevski zbor, ki je sodeloval pri vseh prireditvah in se odlično uveljavil tudi na gostovanjih po Koroškem in sosednjem inozemstvu. Pevski zbor je dosegel visoko kvaliteto višino ter prirejal samostojne uspele koncerte. Zelo pogosto so bili poučni sestanki s predavanji, namenjени večanju splošne izobrazbe članstva. Pomen sestankov je bil tudi v tem, da so se fantje in dekleta vadili v nastopu in v samostojnem izražanju misli. Bili so sestanki, na katerih je bilo po štiri in več krajših govorov.

Mnogi tečaji, gospodinjске je vodila Milka Hartman, so bili zelo hvaležni in koristni vložki v prosvetno dejavnost. Društvo je iniciativno sodelovalo pri velikih prireditvah, tako pri Kmečkem dnevu, Finžgarjevi proslavi in Tekmi koscev kakor tudi pri centralnih prireditvah.

Kratila pa je še večji razmah društvenega življenja pretirana klerikalna ožina, ki je po nepotrebnem omejevala razgibanost. Če je bila celo igra, kakor Finžgarjev »Divji Lovec« zaradi mešanih vlog v spotiko in je bil onemogočen vsak slovenski ples, je pač razumljivo, da je pričelo mnogo mladih ljudi hoditi svoja pota. Nastalo je močno ideološko trenje, članom je bilo osporavano tudi branje naprednega tiska. Trenje se je močno izražalo na društvenih sejah in občnih zborih ter je prav iz Pliberka izžarevala težnja po prožnejšem slovenskem društvenem življenju.

V društvenem ustroju je nastalo več odsekov, ki so imeli vsak svojo določeno nalogo. Namen odsekov je bil predvsem v tem, da se je lahko čimveč članov kakor koli udeleževalo, kajti izkušnja kaže, čimbolj mlade ljudi organizacijsko zaposluješ, temveč veselja imajo, da se morejo uveljaviti. Obstojal je na primer cvetlični odsek, v katerem so imela predvsem dekleta nalogo, da so krasile društveno dvorano. Dramatični odsek je imel nalogo izbire primer-nih iger in skrbeti za igralne prireditve. Propagandni odsek je skrbel za reklamo in udeležbo na prireditvah in je širil slovenski tisk. Prosvetni odsek je skrbel za številne sestanke in zborovanja ter pripravljaj sporede. Takih odsekov je bilo po potrebi tudi več.

Naj še omenimo, da so se kaplani Košir, dr. Zeichen, Koglek in Nagele zelo prizadevali za pliberško prosvetno društvo, ki je kljub trenju ali morda prav zaradi tega bila v tem razdobju posebno aktivno in plodovito.

Nacizem

Era nacističnega nasilja nam je vsem še tako živo v spominu, da o tem ni treba izgubljeni veliko besed. Pričelo se je množično preganjanje slovenskega prebivalstva, izseljevanje in tiranje v koncentracijska taborišča. Življenje slovenskega prosvetnega društva so nacistični kulturnosci brutalno zatrli.

Po vojni so se odprle zarje nove dobe. Na tebi je danes, mladina, doraščajoča in ona, ki si okusila bridkosti druge svetovne vojne, da z nezmanjšano silo nadaljuješ delo na prosvetnem področju in izpolnjuješ izročilo onih, ki so crali leдино.

Mnogo drušvenikov, ki so v zadnjem polstoletju posvetili vse sile naši prosveti, ni več med živimi, mnoge je utrudila težka življenjska pot. Njim vsem članimo hvala in časten spomin!

Levko Potočnik

Beležka o SPD v Žvabeku

Začetek kulturnega delovanja v Žvabeku spada v dobo okoli leta 1910. Ustanovitelj in dolgoletni predsednik je bil gosp. župnik Uranšek Franc, ki je bil leta 1922 imenovan za častnega predsednika. Prvo desetletje se je društvo prav ugodno razvijalo. Prirejale so se pogosto igre in pri vseh prireditvah je sodeloval pevski zbor. Knjižnica je štela pred nacističnim navalom okoli 200 knjig znamenitih pisateljev. Društvo je imelo tudi svoj oder. Čitalo se je zelo veliko. Po prvi svetovni vojni je vsled izgube prebivalstva nastala precejšnja zbežanost. S časom pa se je pomirilo, dokler niso prišla nacistična nasilja. V času nacizma je moralo delovanje slov. kulturnega društva prenehati. Vse knjige, spisi in oder so bili uničeni.

Po zadnji vojni se je društvo le polagoma spet oživel. Knjižnica se je obnovila z zbiranjem knjig pri kmetih. Pozneje pa nam je Slov. prosvetna zveza priskočila na pomoč ter nam podarila lepo zbirko knjig najnovejših izdaj.

Delovanje postaja vedno težavnejše. Po vojni je še naša mladina rada sodelovala pri raznih slovenskih prireditvah. Pozneje pa se je od druge strani naše igralce odtegnilo, da sedaj le še s težavo nabereмо potrebno število igralcev za igre. Mladina se le redko poslužuje knjižnice, ker pač iz ljudske šole slabo obvlada svoj materin jezik.

Prosvetno društvo nima svojih prostorov. Za prireditve pa je lepa možnost v farnem domu, kjer je nov oder z lepo poslikanimi kulisami.

Društveni razvoj za bodočnost je odvisen od ugodne rešitve čl. 7 Avstrijske državne pogodbe in predvsem od življenjske volje nas samih.

Martin Zechner

Ljudsko prosvetno delo v Šmihelu nad Pliberkom

Če bi znali govoriti židovi dvorane Šercerjeve gostilne, potem bi brez dvoma bolj točno povedali o dogajanjih in delu na prosvetnem področju v Šmihelu, kakor pa je to mogoče razbrati iz spominov odbornikov in zapisnikov v društveni kroniki sedanjega Slovenskega prosvetnega društva »Peca« v Šmihelu nad Pliberkom in njegovega predhodnika Slovenskega katoliškega izobraževalnega društva za Šmihel in okolico. Žal židovi in grobovi ne morejo govoriti. Ker tudi spomini splahnijo, moremo na več kot petdesetletno organizirano prosvetno delo v Šmihelu gledati le še po zapiskih in po markantnih prosvetnih dogodkih, ki so ostali v spominu prosvetašev sedanje in polpretekle dobe. Tak opis zgodovine in dogajanj pa ne more docela izpovedati to, kar so čutili ljudje, preprosti kmečki ljudje, ki so ves svoj prosti čas posvetili prosvetnemu in izobraževalnemu delu, vendarle pa nam vzbujajo spomine in spoštovanje do njih ter pomaga dramiti in kovati človeka ter mu kazati pot naprej. Prav temu pa naj služi cris zgodovine prosvetnega življenja v Šmihelu in njegovi okolici.

. . .

Bilo je na jesen leta 1906., ko so razgledani možje in mladi študentje v Šmihelu spoznali potrebo, da prebivalstvo povežejo v krajevno prosvetno organizacijo. Odločitev je dozorela 16. decembra 1906, ko so na ustanovnem občnem zboru potrdili pravila Slovenskega katoliškega izobraževalnega društva in izvolili njegov prvi odbor. Le tega so predstavljali: Jurij Rudolf, iz znane Rudolfove rodbine na Bistrici, poznejši dolgoletni župan Bistriške občine; Franc Viternik, pd. Šuštarjev, poznejši tesarski mojster, ki pa se je prezigodaj smrtno ponesrečil; Lovro Kušej, pd. Davidov oče v Šmihelu, katerega rodbina je dala vrsto odličnih prosvetašev do današnjega dne; Zdravko Štangl, takratni občinski tajnik in velik ljubitelj slovenske pesmi; Janez Uranšek iz znane Poltnikove družine v Šmihelu, ki je že pred ustanovitvijo društva imel in vodil pevski in tamburaški krožek; Anton Vavti, kmečki sin iz Rinkol, ki je kupil Haninovo kmetijo v Šmihelu ter Jurij Kordež in Ivan Tomič. Deželna oblast je z aktom št. 88 preds. dne 16. 1. 1907 potrdila obstoj društva.

V prvem letu svojega obstoja se je društvo borilo z velikimi težavami. Pričelo je na široko orati ledino s predavanji, s knjigo in zabavnimi prireditvami. Iz društvene kronike vidimo, da je društvo imelo v svoji knjižnici že 165 knjig ter bilo naročeno na 6 časopisov političnega, kulturnega in gospodarskega značaja. V prvem letu svojega obstoja je knjižnica izposodila 152 knjig.

Plodno društveno delo se je pričelo leta 1908, ko je društveni odbornik Zdravko Štangl ustanovil pevski zbor »Gorotan«, kateremu se je leta 1909

pridružil še društveni tamburaški zbor. Pevski zbor »Gorotan« je kmalu zaslovel daleč preko šmihelske okolice. Štangl je kot odlični pevski učitelj in izvrsten organizator v svojem zboru vzgojil vrsto odličnih pevcev izmed katerih omenjamo še živečo Figovčevo Mico in njeno sestro Lojzko na Blatu, Kristo Hafner, poročeno Partl na Bistrici, Jakoba Mišica pd. Silana, pokojno Obermanovo mater, Kranjca Janeza, Kordeža Jurija, Podeva Štefana, brata Florijana in Franca Kajžerja in še mnoge druge, med njimi tudi za lepo petje vnetega nekdanjega župnika Vintarja.

S pomočjo pevskega in tamburaškega zbora je društvo pričelo prirejati igre in predavanja. Te prireditve so bile povezane s petjem, tamburanjem in deklamacijami, kjer je ljudstvo spoznavalo slovenske pesnike in se pričelo navduševati za slovenske knjige. Na Štefanovo 1909 je društvo priredilo prvo resno igro »Mlinar in njegova hči«. V tem času se je izpopolnila tudi društvena knjižnica, ki je koncem 1910 štela že 329 knjig, izposojenih pa je v tem letu bilo 1050 knjig.

Vskladno s tem plodnim delom je naraščalo tudi število društvenih članov. Tako beremo v društveni kroniki, da je leta 1910 imelo društvo že 50 članov in da je na občnem zboru 26. 3. 1911 društveni blagajnik Tomaž Perč »v svojem zares krasnem in obširnem govoru pozival navzoce mladence, da naj se oklenejo izobraževalnega društva in da se v njem izobražujejo«. Kronika tudi omenja, da je na Slomškovi slavnosti 29. 9. 1912 poleg moškega pevskega in tamburaškega zbora nastopil še mešani pevski zbor in da se je razpečalo 300 Slomškovih razglednic.

Plodno delo društva je prekinila prva svetovna vojna. Zadnja prireditev je bila 28. 6. 1914, izkupiček te prireditve pa je bil podarjen šolarjem za šolski izlet. V svojem 7 1/2 letnem delu pred prvo svetovno vojno je društvo imelo 7 občnih zborov ter 15 oderskih prireditev in zborovanj. Igranih je bilo 24 različnih iger in oderskih prizorov, knjižnica pa je izposodila nad 4.200 knjig. Med prosvetnimi delavci in odborniki pred prvo svetovno vojno naletimo na Jurija Rudolfa, Lovra Kušēja, Zdravka Štangla, župnika Vinterja, Franca Viternika, Jakoba Mišica, Vinka Pečnika, sedanjega župnika v Selah Alojza Vavtija in njegovega brata Antona Vavtija, Lojza Milača, Adolfa Karničarja, Poltnikovo Milko, Terezijo Viternik, Tomaža Perča, Lenko Šetino ter Micko in Urško Čebul.

* * *

Seme, ki ga je društvo sejalo prej, je med vojno klilo naprej in vzklilo takoj, ko je bilo vojne vihre konec. V povojni društveni kroniki beremo: »Dne 29. 12. 1918 se je sešel odbor društva, da se posvetuje o nadaljnjem delovanju. Prišli so vsi odborniki, razen knjižničarja Adolfa Karničnika, ki se še ni vrnil od vojakov.« Kmalu navrh, 16. 2. 1919 je bil v nabitopolni Šercerjevi

dvorani prvi povojni občni zbor društva. Predsedstvo društva je občni zbor poveril Vinku Pečniku, ki je društvu predsedoval že od 1913. leta. Poleg starih odbornikov Jakoba Mišica, Antona Vavtija in Ane Perč so se v društvu pojavile nove sile v odbornikih Juriju Štularju, Marku Plešivčniku in Treziki Krautovi, med igralci, ki so ob tej priložnosti igrali igro »Od hiše«.

Werner Berg: Ženski med cveticami, 1952, olje

pa srečamo nova imena kot Mojcka Čebul, Marko Plešivčnik, Anton Blažej ter takrat še kot šolarja sedanjega znanega dirigenta in skladatelja Radovana Gobca.

Po tem občnem zboru je nemški Volkswehr v vandalskem napadu sredi maja 1919 uničil društveno knjižnico. V dobi pred plebiscitom je društvo imelo še več prireditev, delati pa je pričel tudi mladinski odsek »Orel« in dekliška zveza.

Po plebiscitu se društvo precej časa ni opomoglo. Šele po občnem zboru 8. 1. 1922 in sledeči pustni prireditvi so šmihelski prosvetaši dobili novega poguma. Poleg starih se je tudi mladi rod krepko prijel dela. Društvo je med drugim pričelo precej redno prirejati društvene sestanke, kjer se je mladina urila v deklamacijah, starejši društveniki pa v govoru in debati. Leta 1922 je imelo društvo 15 takih sestankov, leta 1923 pa 14. Pozneje se

taki sestanki niso več tako redno vršili. Na sestankih so kot govorniki nastopali domačini in razpravljali o vseh področjih društvenega življenja in dogajanja v svetu. Za te sestanke je bilo veliko zanimanje, saj se jih je udeležilo tudi po 50 ljudi. Ta vrsta prosvetnega dela je vzgojila klene slovenske značaje, ki jih na področju šmihelskega društva še danes poznamo.

V vrstnem redu oderskih prireditev po plebiscitu zasledimo »Našo kri«, ki bi morala biti prvotno igrana že 30. julija 1922, a je zaradi ovir s strani okrajne in deželne oblasti, češ, da bo z njo »ogrožen javni mir« prišla ob nabito polni dvorani na oder šele 22. 10. 1922. Kot govornik je nastopil domačin Franc Mörth, med odmori pa so domači pevci peli lepe narodne pesmi. Kmalu zatem je bila na Šmihelskem odru »Miklova Zala« in sicer 21. januarja 1923. Takratna tajnica društva Krista Hafner je zapisala v društveno kroniko: »Da nudimo našemu ljudstvu zopet prireditev, potem katere bi se ojunalo za staro pravdo in narodnost, smo sklenili, da uprizarimo našo najlepšo ljudsko igro »Miklova Zala... Zanimanje je bilo veliko. Prišle so množice od blizu in daleč in sicer toliko, da bi našle prostora le tedaj, če bi bila dvorana trikrat tako velika«. Miklovo Zalo so Šmihelčani ponovili še 18. 2. in 2. 4. 1923. Kakor prvič je bila tudi drugič in tretjič dvorana nabito polna.

V naslednjih letih se je društvo naprej krepilo in utrjevalo. Vrstile so se prireditve, predavanja in tečaji, pristopali so novi člani. Delo starih je častno nadaljevala mladina. Ljudstvo je čutilo koristnost prosvetnega udejstvovanja. S tem se je zboljšala tudi materialna plat društva. Nabavilo si je nov oder, ki ga je naslikal rožeški slikar Peter Markovič. Prva igra na novem odru je bila »Mlinar in njegova hči«, ki so jo prvič igrali leta 1909. Zapisnik občnega zbora 1. 3. 1925 pa pove, da šteje društvena knjižnica spet 540 knjig in da je bilo izposojenih 2.100 knjig, od tega 1040 otroških. Knjižnice se je v tem letu posluževalo 200 članov.

Po tem občnem zboru zasledimo v društvu ob predsedniku Vinku Pečniku nove sile. Naletimo na imena kakor Štefan Ferdič, Mička Kristan, Lojzka Mörth, Marica Rudolfova, Ignac Saler, Roza Čarf, Valentin Čebul, Mirko Kušej, Franc Mlinar, Franc Krepivnik, Mirko Kumer in Rudolf Miklin.

Tako daleč prva knjiga društvene kronike. Druga knjiga je prišla v zgubo v vihuri druge svetovne vojne. Enako marljivo kakor so dotedanji tajniki društva vodili prvo knjigo društvene kronike, so pričeli drugo knjigo pisati Marica Rudolfova, poznejša gospodinjska učiteljica, Pepca Kraut, sedaj poročena Kralj in drugi vse do zadnjega tajnika pred drugo svetovno vojno Joškota Trapa. Ta knjiga je bila po izjavi njegove udovele žene zaplenjena od nacistov skupno z blagajniško knjigo. Brez dvoma je Gestapo po tej knjigi zbrala imena, s katerimi smo se znašli aprila 1941 v celovških gestapovskih zaporih in leto navrh v izseljeniških logorjih.

Doba od leta 1925 do 1935 je bila v društveni dejavnosti zelo živahna in plodna. Društvo je imelo svojo sobo v kaplaniji. Ni bilo ene nedelje, da ne bi bila v njej zbrana večina članov. Redno vsak mesec so se pričeli spet vrstiti društveni sestanki s predavanji, govori, deklamacijami itd. Večkrat je na teh sestankih prepeval tudi moški pevski zbor. V tem času je društveno delo izdatno podpiral kaplan Joško Wutej, sedaj župnik v Št. Petru na Vašinjah.

Društvo je pričelo tudi z gostovanji. Gostovali smo z igro »Naša zemlja«, ki jo je spisal še živeči Jurij Štular — Južap. Najprej smo gostovali v Št. Janžu v Rožu, navrh pa še pri Cingelcu na Trati. Na obeh teh gostovanjih je igra močno ugajala.

Po dolgih letih društvenega predsedovanja je Vinko Pečnik to mesto odstopil Francu Mlinarju, pozneje pa so društvu predsedovali Mirko Kumer in Franc Kropivnik. Z njimi pa so se uspešno trudili za procvit društva Rudolfovi na Bistrici, Čikovi v Breški vesi, Kušejevi v Šmihelu, Bicnovi fantje na Rutah, Krajgerjevi v Strpni vesi, Bajčevevi, Tomaževevi, Kušejevi, Podevovi in Čebulovi. Mnoge že krije črna zemlja. Bicnova dva fanta je vzela zadnja vojna, Lenčka Krajgerjeva in Ferdo Bavčej sta bila na domu umorjena od SS-ovcev, Trap Joško in France Mlinar pa se nista več vrnila iz druge svetovne vojne. Mnogi fantje in dekleta so se poročili in imajo svojo družino. Razen redkih izjem so vse te družine zavedne.

Leta 1926 je bila v Šmihelu proslava 60-letnice slovenskega pisatelja Frana Finžgarja. Na proslavo je prišel v Šmihel takrat posebno znani moški pevski zbor z Brnce, ki nas je s svojim petjem vse očaral. Proslava se je pričela že dopoldan. Za gospodarje in može je v Šercerjevem kozolcu govoril Vinko Poljanec, žene in dekleta pa so imela predavanje v Šercerjevi dvorani. Igrali so igralci iz Globasnice pod vodstvom znanega režiserja Janka Cirgoja igro »Divji lovec«. Proslave se je udeležilo nad 2000 ljudi. Navrh je bila še tekma koscev. To veliko, prav zaprav največjo prireditev v zgodovini prosvetnega društva v Šmihelu so organizirali Mirko Kumer, France Kropivnik, Lovro Potočnik, Kušej, Krajger, Rudolf in drugi. Pozneje je bilo v Šmihelu še mnogo drugih prireditev. Naj omenim samo gostovanje pevskega zbora iz Kotmare vesi, ki je s svojim prelepim petjem zbudil k ponovnemu delu tudi naše pevce, da so spet stopili v zbor.

Medtem je postojalo politično ozračje čedalje bolj nasičeno z elektriko. Prišlo je leto 1938. Rjavosrajčniki so preplavili našo domovino in brez sramu govorili, kako bodo rešili takozvano koroško vprašanje. Mnogi tega niso mogli verjeti. Celó pri prosvetni centrali v Celovcu so bili naivneži, ki so menili, da bodo nacisti iz takozvanih »krščanskih vidikov« dopustili nemoteno slovensko kulturno življenje. Ko pa je prišlo ljudsko štetje, smo vsi vedeli, koliko je bila ura. Znašli smo se na dvorišču Celovških zaporov in isti gospod, ki je veroval v nemško nacistično krščanstvo, je smel le še po

nemško komandirati, da smo skakali po njegovi komandi. Upam da je vsaj takrat spoznal, da nazem ne pozna krščanske ljubezni ne Boga, če gre proti Slovanom in Slovencem sploh.

V tej dobi smo se odločili za igro »Revček Andrejček«. Bila je to zadnja naša prireditev, ki je zahtevala mnogo letanja in barantanja z domačimi na-

Sedej Maksim: Artisti, lesorez

cisti. Udeležba na tej prireditvi je bila ogromna. Drugi dan pa je k tajniku društva Jošku Trapu prišel orožnik, vzel blagajniško knjigo in druge stvari ter jih odnesel. Slovenskemu prosvetnemu društvu v Šmihelu je zapel mrtvaški zvon. Nas pa je nacizem razmetal po vsej Evropi. Ždeli smo po nacističnih taboriščih in bili razmetani po frontah ob Volgi, Leningradu, na Finskem in na Kreti. Počasi so nas pričela dosegati pisma s previdnimi, le nam razumljivimi novicami, da se je proti nacizmu dvignil v vrstah partizanov tudi naš človek, da maščuje zlo, ki ga je nacizem prinesel nad naše ljudstvo in našo zemljo. Komaj smo čakali, da bi se spet znašli pod Katarino. Toda čas je postajal vedno bolj krut in nihče ni vedel ne ure ne dneva. Ali se bomo še videli na rodnih tleh?

In smo se. Žal ne vsi, mnogo jih je padlo, bilo pobitih in umorjenih od zločinske nacistične pesti. Tisti pa, ki smo se vrnili, smo zgrabili z vso vne- mo za društveno delo, s katerim smo morali 1938 prenehati. Društvo je spet oživel. Kakor povsod, je tudi pri nas priskočila na pomoč mladina, ona mla- dina, ki so jo hoteli v šolah ubiti s krilatico »Der Kärntner spricht deutsch«. Vse je kazalo, da bo društveno delo znova zaživel s svojo nekdanjo silo. A glej čudo. Med nas so prišli ljudje iste krvi in istega jezika, ki so zapu- stili svojo slovensko domovino, in pričeli z gonjo proti tistim, ki so deset- letja stali na braniku našega narodnega življenja in ki so s svojim narodnim delom nesebično doprinali, da se je na koroških tleh še ohranil naš rod in naš jezik.

Posledice te gonje in razdiranja so v Šmihelu vidne na vseh področjih narodnega življenja. Vsak, ki je delal za slovensko stvar, je bil od teh nepo- vabljenih in čestokrat zelo dvomljivih gostov proglašen za komunista, brez- verca itd. Nikdar tega ne bomo pozabili in tudi ne odpustili. To delo in nazi- ranje je bilo sramotno.

Ta oris razvoja prosvetnega društva v Šmihelu je plod suhih zapiskov in bežnih spominov. Obsega le spomine na nepozabljive dogodke, ko smo želi zlato klasje, za katerega so z vztrajnim delom sejali seme naši prvi pro- svetni delavci. Zato naj bo ta oris tudi njim v priznanje in v čast njihovega spomina. Danes ni več mogoče navesti vseh njihovih imen, dejansko je krog šmihelskih prosvetašev bil mnogo večji kot je tu opisan.

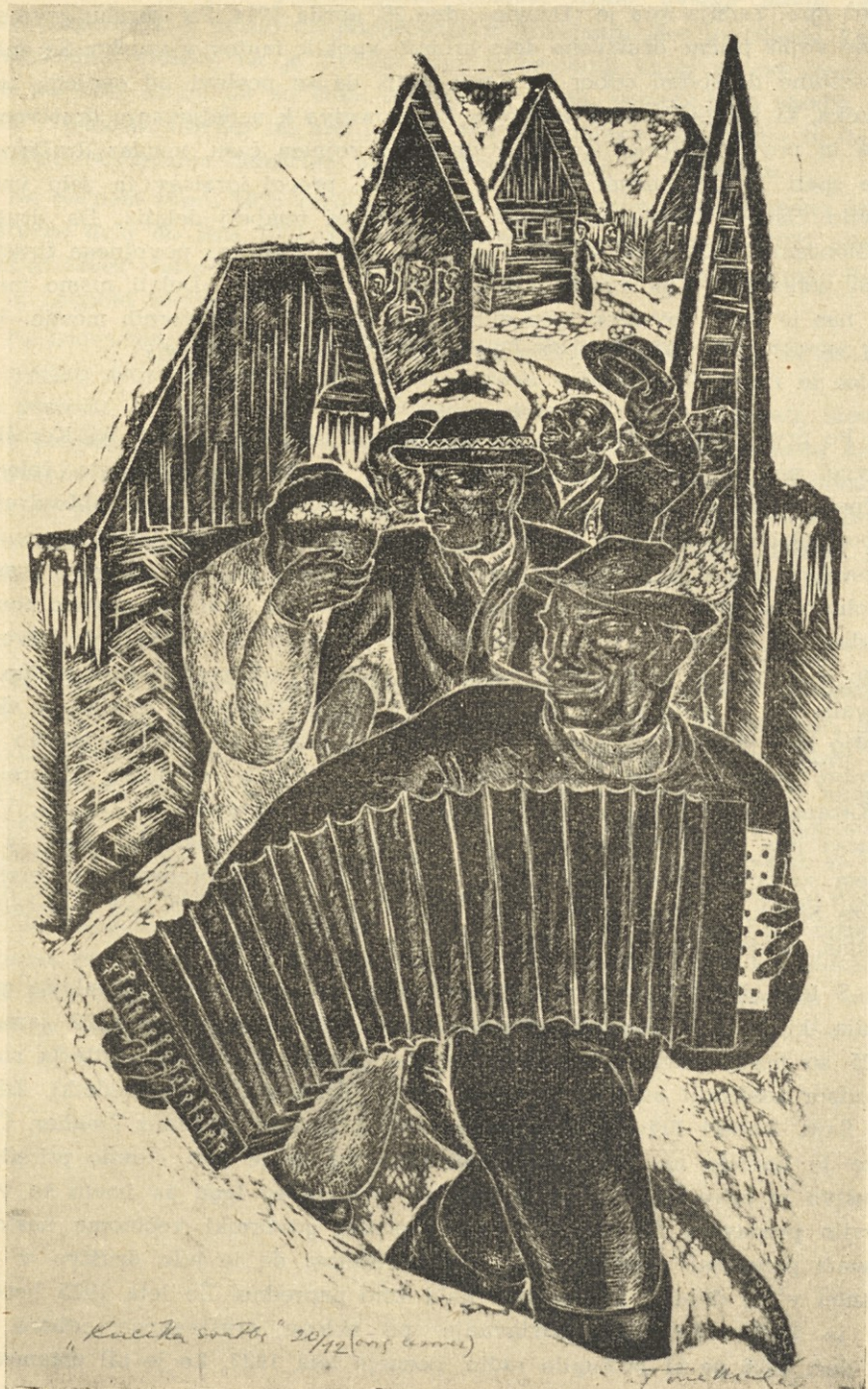
Vsi, ki smo stali v prvih vrstah slovenskega prosvetnega življenja v Šmihelu, želimo, da bi rod, ki raste iz nas, ostal zvest temu delu in kultur- nemu ustvarjanju svojih očetov in mater. Naj tudi oni gradijo naprej in budno pazijo na privandrane apostole, ki nas in našega dela nočejo razu- meti. Naj gredo v strnjene vrstah s svojim delom mimo njih z edinim ci- ljem: poživitev in nenehni razmah Slovenskega prosvetnega društva »Peca« v Šmihelu nad Pliberkom.

F. K.

Cvetenje in venenje prosvetnega dela v Globasnici

Uradno obstoja slovensko prosvetno društvo v Globasnici od 18. marca 1903, ko je okrajno glavarstvo Velikovec potrdilo njegov obstoj in njegova pravila. Domače prebivalstvo je vendar že leta 1957 slavilo 55-letnico njegovega obstoja, kajti leta 1902 se je pričelo v Globasnici s prosvetnim delom. Možje, ki so dajali pobudo prosvetnemu delu, poznejši ustanovitelji in odborniki društva Ivan Cirgoj, Ivan Jekl, pd. Žaglov v Podjuni, kaplan Ivan Hojnik in Ferdo Krajger pd. Žlokar v Štebnu, so za koroške prilike že prav zgodaj spoznali potrebo po organiziranem ljudsko prosvetnem delu. Pripravili so vse potrebno, da bi društvo zaživel. Na prvem občnem zboru 3. maja 1903 je društvo štel 27 članov, ki so se na Binkoštni ponedeljek navrh predstavili s svojo prvo odersko prireditvijo, z igro »Lurška pastirica«. Že pri tej prvi društveni prireditvi so nemški nacionalisti pobesneli. Med potjo so udeležence napadali s kamenjem, sredi Globasnice pa razobesili sramotni plakat, na katerega so zapisali, da je takratni predsednik društva »Hojnik zbral 30 opic, da bo z njimi nastopil na odru«. Da so bili nemški nacionalisti v Globasnici že takrat zelo nasilni in da je bil nastanek društva produkt slovenskega odpora proti nasilju, sledi tudi iz zapisnika prvega občnega zbora, kjer je rečeno, »da se mi moramo z rokami in nogami vpreti nemškemu nasiljstvu.«

Na čelu novoustanovljenega društva so stali Ivan Hojnik, Ferdo Krajger iz Štebna, občinski tajnik France Čebul, Ivan Cirgoj, Karl Harih, Jurij Hutter in Franc Uranšek, vsi iz Globasnice. Po odhodu kaplana Hojnika iz Globasnice so prevzeli društveno delo v roke Ivan Cirgoj, Ferdo Krajger in Ivan Jekl. Da je moral biti nemški pritisk na več ali manj še osamljeno društvo močan, s'edi iz tega, da po društvenem zapisniku v prvih letih obstoja ni zaznamovati večje dejavnosti. Šele pozneje, ko so se v letih 1908 do 1910 pričela množiti prosvetna društva po Podjuni, Rožu in Zilji in je na njihovo čelo stopila prosvetna centrala v Celovcu, opazamo tudi v Globasnici prehod k povečani dejavnosti. Leta 1911 zasledimo v zapisniku prireditve tombole in nekaj iger v društvene in obče podporne namene, leta 1912 pa uprizoritve »Miklove Zale« in 3 nadaljnjih društvenih prireditev. V tem času ima društvo urejeno tudi svojo čitalnico, kjer člani lahko prebirajo »Mir« in druge slovenske mladinske, prosvetne in gospodarske liste. Društvo ima tudi že svojo knjižnico z 273 knjigami. Število članov narašča in šteje na občnem zboru 25. januarja 1914 že 104 člane. Na tem občnem zboru zamenja Alojza Ruprechta na mestu predsednika Jože Gregorčič, ki ostane predsednik do 26. dec. 1921. Njemu pa pomagajo voditi društvo Cirgoj Ivan, Alojz Ruprecht, Karl Sad'ak, Jurij Hutter, Jernej Pšeničnik in Albert Krajger, ki so odborniki društva že od leta 1912.

V usodepolnem letu 1914, ko je izbruhnila svetovna vojna, ima društvo še tri igre. Zadnja igra je »Domen«, dne 26. aprila 1914. Po izbruhu prve svetovne vojne prične društveno delo hromiti vpoklic fantov v vojsko. Še enkrat se sestane društveni odbor 7. marca 1915, da se poslovijo od svojega predsednika, ki je vpoklican k vojakom. Le ta poziva k nadaljevanju društvenega dela in pravi: »Čeprav živimo v groznem vojnem času, vendar društvo ne sme spati... Ker odrine sedaj 3. odbornik, precej igralcev in zelo veliko število članov k vojakom, bodo morali drugi tembolj delati«. Da društvo v Globasnici tudi med vojno ni zaspalo sledi iz prvega povojnega društvenega zapisnika, kjer predsednik Gregorčič ugotavlja: »Delati nismo mogli, ker nas je tlačil sovražen nam duh, ki je vladal na odgovornih mestih. Vseeno se je kljub velikim težkočam napravilo par prireditev.«

* * *

Po prvi svetovni vojni in po plebiscitu 1920, ki je znova na Koroškem razvnel nemške nacionalistične strasti, se je društvo opomoglo šele po občnem zboru 26. decembra 1921. Na tem občnem zboru si je izvolilo društvo odbor mladih prosvetnih delavcev, katerim na čelo sta bila izvoljena stara prosvetaša, Ferdo Krajger, takrat deželni poslanec, in Ivan Cirgej. Društvo je obnovilo svojo čitalnico in knjižnico, pričelo je z igrami in uvedlo poučna predavanja. Letno je v tej dobi društvo priredilo ob vedno polni dvorani 5 do 6 iger doma in na odrih sosednih društev. Tudi knjižnica je pridno poslovala, saj je letno izposodila 600 do 700 knjig. Društvo si je s svojo aktivnostjo tudi gmotno opomoglo. Nabavilo si je precej popolno gledališko garderobo, poleg tega pa darovalo čiste dobičke svojih prireditev pogorelcem v Kazazah in na Blatu, za nakup zvonov in za visokošolce na Dunaju. V tej obnovi ima vsega priznanja vredne zasluge takratni društveni odbor, v katerem so poleg preje imenovanega predsednika in podpredsednika delali še Lojze Sirnik iz Večne vasi, Janez Hutter iz Globasnice, Tomaž Košutnik iz Štebna, Alojz Čebul in Boštjan Smrečnik iz Večne vasi.

S tem sila marljivim društvenim delom se je kovala tudi mlajša generacija, ki je 1925 prevzela društveno delo. Na občnem zboru 25. januarja 1925 so poleg starih odbornikov Lojzeta Čebula in Janeza Hutterja stopili v odbor naslednji mladi prosvetaši: Albert Breznik (kot predsednik), Zdravko Šajn, Robert Eržen, Janez Fračko, Miha Sadjak in Janez Žmaher. Članstvo je naraslo na 214 članov, povečalo pa se je tudi število prireditev. Društvo je prirejalo tudi do 9 iger na leto, poleg tega pa imelo še večje število predavanj in sestankov, kjer so kot govorniki večinoma nastopali domači prosvetni delavci. Sploh lahko rečemo, da je bilo društvo v Globasnici v tej dobi v prosvetnem delu zelo napredno. Že leta 1925 beremo, da je imelo skioptično predavanje, po sklepu društvenega odbora dne 19. dec. 1926 pa si je kupilo radio, pozneje leta 1927, ko je bil ustanovljen

tudi pevski zbor, harmonij in pisalni stroj. Poleg tega je društvo pričelo že leta 1928 s prirejanjem gospodinjskih tečajev. Kljub uvedbi novih oblik prosvetnega dela ni prišlo do popuščanja v prirejanju iger in čitanju knjig. Po zapisnikih vidimo, da je število letno izposojenih knjig v tem času naraslo na 1.207 knjig, da so člani društva na sejah, sestankih in shodih govorili v pisni slovenščini ker je bilo »to za izobrazbo potrebno« in da so za boljše obvladanje nemščine pričeli prirejati tečaj iz nemščine.

Na občnem zboru 1925 izvoljeni odbor je z manjšimi spremembami vodil društveno delo do leta 1931, ko so na občnem zboru 1. marca 1931 stopili v odbor Janez Hutter, Volbenk Cankl, Mirko Čebul, Lojze Sirnik, Franc Breznik in Leopold Mörth.

Po tridesetem letu ko so v Avstriji krogi krščanskosocialne stranke pričeli uvajati svojo diktaturo, kar tudi med nami koroškimi Slovenci ni ostalo brez posledic, je pričelo leta 1933 društveno delo v Globasnici pešati. Število letnih prireditev je padlo na 4 in pozneje na 2 prireditve, vedno manj knjig je društvo izposojalo in vedno bolj je pričela pešati društvena dejavnost. Brskajoč po zapisnikih, ki so prej bili polni društvenega delovanja, pride človek do zaključka, da je društvo že leta 1936 v delu skoraj docela pustilo, leta 1939 pa je bilo prisiljeno, da ukine svojo zadnjo dejavnost.

. . .

Nacizem in predhodni avstrofašizem sta prosvetno društvo v Globasnici hudo prizadejala. Uničena je bila bogata knjižnica, oder je bil razdejan, gledališka garderoba pokradena. Društvo je bilo na prvem občnem zboru po drugi svetovni vojni, dne 8. septembra 1946, ko se je obnovilo in si nadelo ime »Matjaž«, brez vsega. Društveno delo v povojni dobi pa so v Globasnici motile tudi notranje razprtije povzročene s strani na Koroško pribeglih in domačih političnih ozkosrčnejšev. V veri, da čas celi rane in odpira oči, je upati, da bodo posledice teh slovenskemu življu v Globasnici le škodljivih razprtij polagoma premagana in da bo Globasnica z vsestranskim, potrebam zadoščajočim prosvetnim delom zavzela spet tisto mesto, katero je zavzela pred 30 leti v okviru centralne kulturnoprosvetne organizacije koroških Slovencev — Slovenske prosvetne zveze.

Spomini na prosvetno delo v Žitari vasi

Slovensko prosvetno društvo v Žitari vasi je bilo po izpovedi zanesljivih oseb ustanovljeno leta 1908. Leta 1907 so gostovali igralci iz Št. Lipša z versko igro »Sv. Neža« v gostilni pri Plašu v Žitari vasi. S tem so dali pobudo Žitrajcem za ustanovitev društva. Iniciatorji ustanovitve so bili župnik Valentin Weiss, gg. Anton Gril, Jožef Rutar, Jože Kurat in Jurij Bohničar. Žal izmed teh ustanoviteljev nobeden ne živi več. Napisala so se potrebna pravila in ko so bila ta od oblasti potrjena, so imeli zgoraj imenovani prvo sejo ter določili čas in kraj ustanovnega občnega zbora. Ko so določali ime društva, je kmet Jože Kurat predlagal, da bi se društvo imenovalo »Katoliško slovensko izobraževalno društvo »Trta«, pri čemer je tudi ostalo. Natančnega datuma ustanovnega občnega zbora pa se žal ne spominjam, ne jaz in tudi druge starejše osebe ne. Prvi odbor društva je bil sledeči:

- Predsednik Jurij Bohničar, delavec pod Vinogradi
- Tajnik in blagajnik Jože Rutar, delavec v Malčapah
- Knjižničar Jože Kurat, kmet v Žitari vasi
- Organizator in vodja — župnik Valentin Weiss.

Na dan ustanovitve društva je pristopilo okoli 45 članov, predvsem mladine, ki so jo zanimale in veselile odrske prireditve. Starejše članstvo, moške in žene pa so se zanimali predvsem za lepe knjige, ki jih je društvo posredovalo poleg knjig Mohorjeve družbe. Prve prostore je imelo društvo v župnišču, kjer je bila čitalnica. Odrske prireditve in igre pa so prirejali na župnijskem skednju, ker je bil precej prostoren in prazen. Društvo je pričelo kmalu delati in — če se prav spominjam — je bila uprizorjena prva igra od društvenih članov »Nemški ne znajo« na župnijskem skednju. Z namenom, da bi pridobilo ugled in mnogo članov iz okolice, je društvo s prireditvami gostovalo v sosednjih vaseh na Reberci, v Klančah, v Rikarji vasi in na Lancovi. Uspeh teh prireditev je bil velik. Ker so bile take prireditve zmiraj bolj številno obiskovane, primernih prostorov pa je manjkalo, je padla misel na gradnjo primerne družtenega doma.

Kakor nalašč je bila hiša Martina Glinika, kjer je bila tudi gostilna na prodaj. Takratni zelo delavni društveni odbor je sklenil to hišo kupiti in preurediti za Društveni dom. Ker so bili prejšnji prostori zelo slabi in majhni, se je začelo leta 1910 s prezidavo. Začeli so se zbirati prostovoljni darovi, priskočila pa je na pomoč tudi Hranilnica in posejilnica v Sinči vasi. Apno n. pr. smo žgali pod Malčapami, kamor smo brezplačno navozili kameenje in drva. Leta 1912 je bila obnovljena hiša društvenega doma pod streho. Lastnik hiše pa ni bilo društvo, temveč Krščanska socialna zveza v Celovcu,

ki je pri gradnji veliko pomagala. Od nje je hišo vzel v najem Jože Rutar. Ta je vodil vse delo, dokler se dom ni otvoril junija leta 1912. Otvoritev doma je bila velika slavnost; na pročelju hiše je bilo polno vencev in transparentov, na katerih je bil med drugimi tudi napis: »Bog združi vse Slovence, pod streho hiše ene«.

V Celovcu je obstojalo tedaj tudi telovadno društvo »Orel«, ki je otvoritev doma počastilo s svojim obiskom in na župnijskem travniku pokazalo, kaj da zna. Udeležba na omenjeni dan je bila ogromna. Društvo je s tem dobilo svoj dom in sedaj je moglo misliti na kakšno bolj obširno igro, dočim so bile prej predstave v manjšem obsegu. Društvena dvorana je bila za tedanje razmere precej velika in novo nabavljeni oder je ustrezal marsikateri prireditvi. Društvo se je odločilo za uprizoritev naše najlepše zgodovinske igrice »Miklova Zala«. Ker ta igra potrebuje mnogo igralcev, so Žitrajcem priskočili na pomoč fantje iz Št. Lipša in Št. Vida. Pri prvi predstavi je bila udeležba tako številna, da skoraj pol udeležencev ni dobilo prostora, vsled česar se je igra ponovila še dvakrat. Mnogo ljudi je bilo, ki so prišli trikrat zaporedoma na prireditev.

»Trta« je v svojem domu priredila vsako leto po dve ali celo tri igrice in pred vsako predstavo je bil navadno tudi kak poučljiv govor. Kot govorniki so nastopili župnik Weiss, Vunček, dr. Erlich, Ulbing, tedanji urednik »Mira« Smodej in več drugih. Prosvetno in kulturno delo se je najlepše razvijalo in želo uspehe. Žal je leta 1914 izbruhnila svetovna vojna in prekinila društveno delovanje. Društvo je v tem času le še izposojalo knjige.

V letih po prvi svetovni vojni je divjala posebno v žitrajski okolici tako imenovana »Volkswehr«. Ta se je znesla nad zavednimi Slovenci, a največ je trpel zopet naš Društveni dom in njegov najemnik J. Rutar. Društveni inventar, odrske kulise in obleka so bili izropani in raztrgani, knjig se je še en del rešilo, a najemnik je moral bežati z družino vred na Štajersko na dom svoje žene. Doma v Žitari vasi pa so prostore gostilne in trgovine popolnoma izropali. Celo peči, štedilnik in tla v sobah je podivjana drhāl odnesla. Ko se je najemnik Rutar vrnil, je našel Dom prazen in izropan. Skoda je bila ogromna. Celo domači nasprotniki so odnašali blago. Ko so zvedeli, da je to kaznivo dejanje, so nekateri ponoči prinašali stvari nazaj. Vendar društvenih reči ni bilo nič vrnjenih in tako je moralo društvo začeti znova. Uprizorilo je mnogo iger, med njimi se je ponovila »Miklova Zala« tokrat z mnogo novimi igralci, ker je par fantov padlo v vojni. Tokrat je društvo uprizorilo igro dvakrat v Žitari vasi, ter gostovalo z njo v Železni Kapli in Globasnici. Naj omenim samo našega kmeta Martina Zaplotnika, 65 let starega, ki je prevzel vlogo Serajnika in jo izpeljal v splošno zadovoljnost vseh.

Čas in leta pa so tekla, Slovenci smo delali na kulturnem in prosvetnem polju, v političnem oziru smo imeli za poslance v deželni zboru poleg

dr. Franca Petka g. Vinka Poljanca in pozneje g. Ivana Starca. Posebno zadnja dva sta nastopila pri nas večkrat na prireditvah kot govornika. Za časa najemnika Rutarja je društvo med prvo in drugo svetovno vojno precej dobro delovalo, zaradi česar si je Rutar nakopal skrivne in fanatične nasprotnike. Ko je prišel čas okupacije Avstrije po Hitlerju in nacistih je bil prva žrtev tega terorja spet prosvetaš Rutar. Zaprli so ga par mesecev in ker mu niso mogli dokazati kakšne protidržavne dejavnosti, so ga izpustili. Nacisti, zlasti nacistični crožniki, pa niso mirovali in mu podtikali tako sumljive stvari, da je prišla Gestapo po njega in ga odpeljala v celovške zapore. Po par mesecih zapora je bil z več drugimi od nemškega krvnika Freislerja obsojen na tri leta koncentracijskega taborišča Stein ob Donavi. Tam je tudi padel pod krogelje Esesovcev. Prosvetni dom pa je med vojno postal žrtev plamena.

Društvo je bilo pod imenom Slovensko prosvetno društvo Trta v Žitari vasi po drugi svetovni vojni obnovljeno. Po vojni se je s pomočjo nesebične prizadevnosti naše mladine prosvetni dom spet dvignil iz ruševin in čaka na agilne prosvetaše, da bi prinesli v njega tisto srce in življenje, ki je desetletja utripalo v njem.

Gotovo so v tem spominskem opisu zgodovine naše »Trte« pomanjkljivosti, to pa zaradi tega, ker sem moral pri opisu brskati le po spominih, kajti s prosvetnim domom je bila uničena tudi društvena kronika. Prav zaradi tega manjkajo opisu zgodovine glavne reči, letnice in datumi, kdaj se je natanko to in ono vršilo.

Ljudje, ki so nekdaj pri društvu delovali, so deloma umrli, precej pa jih je tudi, ki še živijo, a so klonili pod nemškim pritiskom. Žitara vas sama je bila že ob ustanovitvi društva mrtva in se je hladno obnašala, čeravno sta bila g. Weiss in Rutar dobra organizatorja. Večina na vasi je bila pod vplivom tedanjega nemškega veleposestnika na Miklavčevem in župana Seifritza. Njemu pa je sledil znani nasprotnik koroških Slovencev dr. Steinhäcker. Večino dobrih in zvestih delavnih članov je dala okolica.

Žitara vas v Podjuni

Doprinos „Zarje“ v Železni Kapli za naš narodni obstoj

Za Železno Kaplo in okolico je bilo Slovensko katoliško izobraževalno društvo — predhodnik sedanjega Slovenskega prosvetnega društva »Zarja« — ustanovljeno leta 1907. V tem času so obstojala in delala po Podjuni že nekatera prosvetna društva. Njihovo delo se je dopadlo predvsem mladini, pa tudi starejši mošje in žene so kazali za petje, igre in čitalnice zanimanje. In tako se je tudi po Železni Kapli in grapah Lobnika, Lepene, Remšenika, Bele in Obirske pričela širiti misel ustanovitve prosvetnega društva. Sklican je bil ustanovni občni zbor, na katerem se je potrdila ustanovitev društva in izvolil prvi društveni odbor, ki mu je predsedoval Andrej Rapold pd. Pasterk v Beli, njegovi člani pa so še bili Ivan Sluga pd. Kah v Remšeniku, Franc Prušnik pd. Velfel v Lobniku, Vinko Pečnik pd. Koželj v Peci, Joško Erbežnik, delavec v rebrški papirnici in Aleš Štular, delavec na žagi.

Prve društvene prireditve so bile pri Bošteju v drugem nadstropju, kjer sta Vinko Pečnik in Franc Prušnik naredila primeren oder. Tam so prirejali igre, tam je vadil in nastopal tudi pevski zbor, ki ga je vodil Franc Haderlap, pd. Potočnikov Franci iz Koprivne. Ta zbor je na tekmovanju pevskih zborov leta 1912 v Celovcu odnesel prvo nagrado, kar je nedvomno dokaz izrednega veselja in ljubezni do petja med tedanjimi fanti in dekleti v in okoli Železne Kaple.

V dobi pred prvo svetovno vojno so društveno prosvetno delo razširili še na knjižničarstvo in na prirejanje iger, pri katerih so poleg zgoraj imenovanih odbornikov nastopali kot igralci Janez Jezernik, Ludvik Trušner, Mara in Elči Haderlap, Matilda in Mara Prušnik, Brigita Jurač, Jerči Županc in Golobova Mici.

Lepi in uspešni razvoj prosvetnega življenja v Železni Kapli je kakor povsod prekinila prva svetovna vojna. Fantje in mošje so morali k vojakom, pritisk na prebivalstvo s strani vlastodržcev razpadajoče monarhije pa je rasel iz leta v leto. Iskra prosvetnega dela je po domačijah tlela naprej in se na široko razvnela takoj po prvi svetovni vojni, ko je naše ljudstvo zadihalo svež zrak in se osvobodilo okov razpadle monarhije. V času med 1918 in 1920 je bilo v Železni Kapli kot gospodarskem in upravnem središču dolin Lobnika, Lepene, Remšenika, Bele in Obirske mnogo slovenske prosvetne inteligence, učiteljev ter uradnikov na sodišču in na pošti, ki so močno potegnili za seboj kmečke in delavske fante in dekleta. Kakor na tekočem traku so se vrstile v tem času igre, pevski koncerti in druge prosvetne prireditve, pri katerih je takorekoč od otrok naprej sodelovalo vse, kar je imelo veselje in žilico za prosvetno udejstvovanje.

Po plebiscitu je prosvetno življenje v Železni Kapli nekaj let močno hiralo. Takratna inteligenca v Železni Kapli je pobrala šila in kopita in šla preko Jezerskega. Preprosto ljudstvo pa je po več ur dolgih grapah ostalo osam-

ljeno. Nad Železno Kaplo je zagospodoval duh skrajnega nemškega šovinizma in dušil dolga leta vsako organizirano slovensko dejavnost. Toda kmalu so vzeli vajeti v roke mladi možje in fantje, ki sta jih zbrala in v društveno delo povezala Jurij Pasterk pd. Tavčmanov v Lobniku in Luka Kogoj pd. Vegelnov v Lobniku, ki je pozneje postal posestnik pri Čemru v Podpeci. Ta dva pionirja obnove prosvetnega dela v Železni Kapli sta se v tem času opirala predvsem na pomoč Tonija Boltežarja pd. Vivodovega v Lobniku, Karla Hadarlapa pd. Artača v Obirski, Mihe Hadarlapa pd. Vinkelna v Lepeni ter Brečkovih fantov Antona in Janeza Jerlich v Lobniku. V podrobnem delu se je mladina vnemala za knjigo, petje in igre. Po takih pripravah je bil leta 1930 ustanovljen 16 članski društveni pevski zbor, ki ga je vodil Karl Prušnik pd. Velfelnov iz Lobnika. Poleg pevskega zbora pa je pričela pod režijo Antona Pavliča in Franca Weinzierla uspešno delovati tudi igralska družina in priredila večje število iger, med njimi igre Pod vaškim znamenjem, Ribiška hči, Divji lovec, Lovska kri in Vrnitev. Društvo pa je vabilo tudi sosedna društva na gostovanja.

Na občnem zboru 1930 se je društvo preimenovalo v Slovensko prosvetno društvo »Zarja« v Železni Kapli, vodstvo društva pa je prevzela mlada generacija. Predsednik društva je postal Mirko Piskernik, tajnik pa Karel Prušnik, blagajniške posle je prevzel Toni Boltežar, knjižničarske pa Karl Pasterk pd. Šrtučov v Remšeniku. Pozneje so stopili na vidna mesta društva France Pasterk, Anton Jerlich in Miha Sadolšek. France Pasterk je organiziral in vodil tamburaški zbor, pozneje pa — ko je bil Karl Prušnik pod avstrofašističnim režimom zaprt v Karlau — tudi pevski zbor.

V prosvetnem društvu »Zarja« je že zgodaj zavladal napredni duh. Preprosti, a po naravi inteligentni fantje so že kmalu občutili, da slovenske vrste na Koroškem najbolj redči ozka izolacionistična politika klerikalnega vodstva v Celovcu, ki je zanikala pravico do svobodnega mišljenja in obsojala za odpadnika vsakogar, ki se je iz socialnih razlogov vključeval v naprednejša delavska in kmečka gibanja. V spoznanju, da je taka ožina za koroške Slovence pogubna, so kapelški prosvetaši posvetili veliko pozornost študiju in razglabljanju narodnih in socialnopolitičnih vprašanj med koroškimi Slovenci in kmalu navezali stike z naprednimi strujami prve republike. Pri tem so se oprijeli tudi socialistične knjižnice v Železni Kapli, kjer so našli mnogo slovenskih naprednih knjig. V tem prizadevanju so se kmalu srečali z mlajšimi prosvetaši po drugih društvih in naleteli na njihovo razumevanje. Kot take lahko omenimo Cirgojeve in Volbenka, Cankla v Globasnici, Sienčnikove v Dobrli vesi, Mirka Kumra, Lovra Potočnika, Zdravka Hartmana iz okolice Pliberka, Tevžerja Kompoša in Miheja Habiha iz Hodiš, Lovra Kramerja iz Škofič, Čimžarjeve, Krznarjeve in Šmonove iz Kotmare vesi. Florijana Lapuša, Andreja Permoža in Janeza Weisa iz Št. Janža, Joza Paka in Aleša Einspielerja iz Sveč ter številne prosvetaše iz Sel.

Nikakor ni pretirano, če rečemo, da segajo korenine narodnoosvobodilnega gibanja in poznejšega oboroženega odpora proti nacističnemu nasilju med koroškimi Slovenci prav v čas, ko se je v prosvetnem društvu »Zarja« pričelo utrjevati ravnokar omenjeno spoznanje in delo. To trditev utrjuje doprinos in žrtve kapelških prosvetašev te generacije v času odpora proti nacističnemu nasilju, izseljevanju in ubijanju koroških Slovencev. Od 16 pevcev leta 1930 ustanovljenega pevskega zbora je šlo v partizane 9 pevcev, od katerih jih je padlo 5. Skupno pa je zadnja vojna med kapelškimi prosvetaši zahtevala nad 20 smrtnih žrtev. Jurij Pasterk in Franc Weinzierl sta bila obglavljena, Luka Kogoj pa je bil ubit v KZ-u. Član osrednjega odbora Slovenske prosvetne zveze France Pasterk-Lenart je padel kot komandant prvega koroškega bataljona partizanov in bil proglašen za narodnega heroja. — Še dolgo bi lahko naštevali borce in trpine za obstoj koroških Slovencev, ki jih je vzgojilo in jim za visoke ideale vžgalo srce Slovensko prosvetno društvo »Zarja«. Toda njihova dela so ovekovečena že na drugih mestih (Koroška v borbi, Gamsi na plazu, Koledarji Slovenske Koroške). Redko katero prosvetno društvo je za najtežjo dobo koroških Slovencev vzgojilo toliko kremenitih značajev in borcev, kakor jih je vzgojila »Zarja« v Železni Kapli.

Danes »Zarja« spet gradi na svetlih idealih in na mučeniški krvi svojih prednikov. Ta bežen opis razvoja »Zarje« iz dobe, ki nam je še preblizu, da bi mogli njeno delo v polni meri oceniti, pa obvezuje sedanje kapelške prosvetaše na neumorno delo, nas vse pa opominja, da v naši narodni borbi in prosvetni dejavnosti nikoli ne smemo pozabiti, da se je naše prosvetno življenje znova porodilo v krvi in nam takrat pokazalo pot v svetla obzorja, h katerim moramo stremiti in h katerim moramo voditi naše potomce.

Kako so delali prosvetaši pod Dobračem

Povrnimo se malo nazaj v prva leta 20. stoletja v vasi pod Dobračem na desni strani Zile ob Tržaški cesti, kjer ta prestopi Zilo. Tam je Brnca, obdana s vencem sosednih vasi. Po teh vaseh danes brnijo žage in raste lesna industrija, vedno večje število mladih ljudi hodi dnevno na delo v tovarne, delavnice, trgovine in pisarne v bližnji Beljak in Podklošter. Pred šestdesetimi leti je bilo tod okoli življenje še drugačno. Ljudje so živeli v glavnem od kmečkega dela, mladina je ostajala na svojih domačijah. Ljudstvo je govorilo svoj slovenski materini jezik. Povezave med Slovenci vendar ni bilo prave, ker ni bilo prosvetnega delovanja. Obstojal je le slovenski cerkveni pevski zbor.

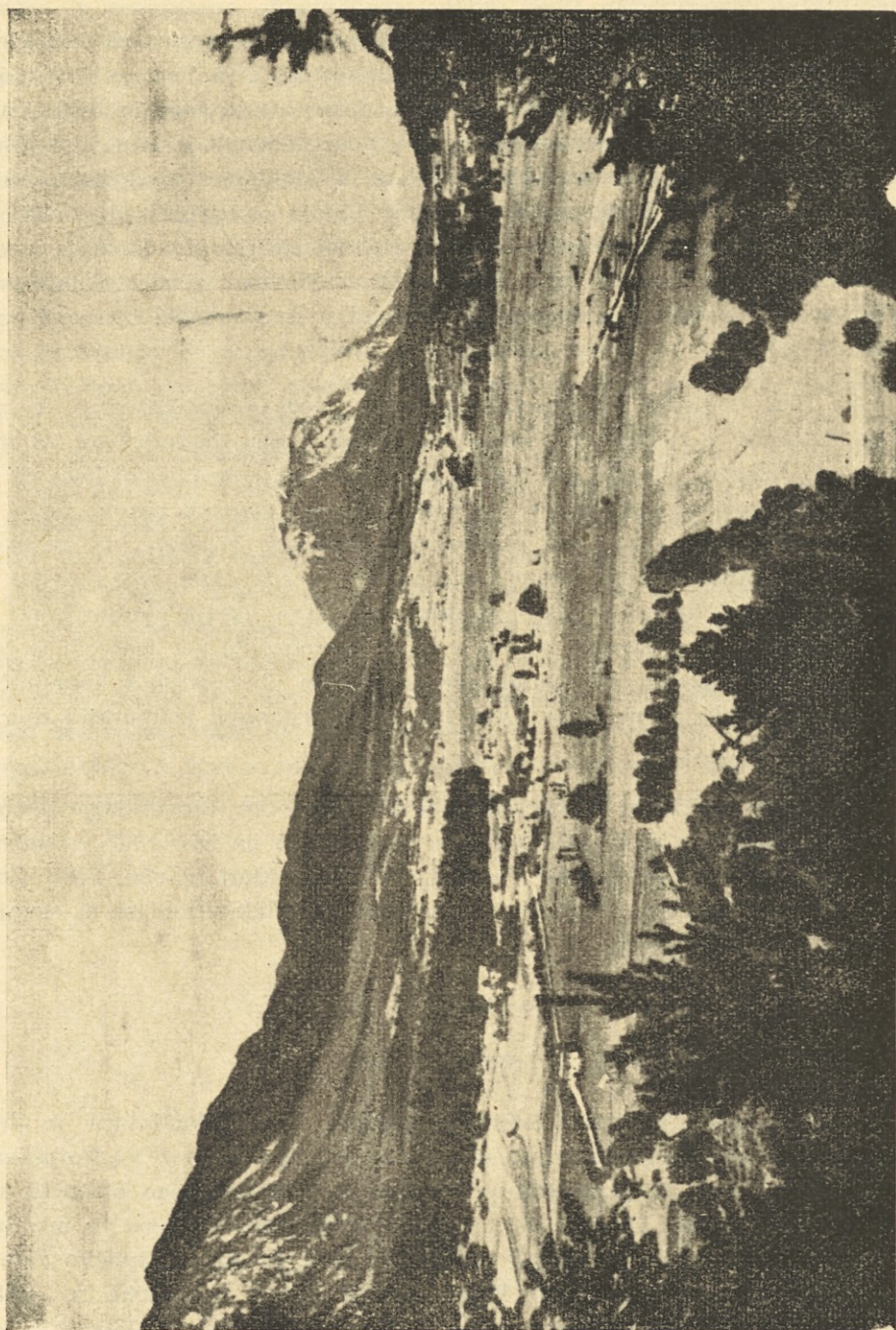
Leta 1901 je prišel kot organist na Brnco mladi Janez Miklavič, sin zavedne Miklavičeve rodbine v Vogrčah v Podjuni. Komaj petindvajset let star je bil poln ljubezni, idej in načrtov za zborovsko petje in glasbo. Imel pa je tudi izreden organizacijski talent. Na Brnci je našel deviško zemljo, ki jo je kmalu spremenil v cvetoči vrt prosvetnega življenja. Ni čuda, da je temu mlademu, idealov polnemu fantu naglo uspelo strniti okoli sebe brnško in okoliško mladino, ki je — kakor mladina splošno — iskala uveljavljanja in želela razvedrila in prosvetne zabave v svojem krogu. Po par mesecih je Miklavič iz svežih, mladih grl izvalil lepe glasove in jih povezal v harmonični cerkveni in ljudski pevski zbor. Leta 1903 pa je ustanovil tamburaški zbor z 8 člani.

Miklavičev pevski in tamburaški zbor sta bila kvas »Slovenskega tamburaškega in pevskega zbora »Dobrač« na Brnci, ki so ga leta 1907 ustanovili mladi zavedni slovenski kmetje Pranger, Kompajn, Markov oče, Frlič, Žnidarjev Zep in Pajevcev Matej skupno z Janezom Miklavičem ter si osvojili naslednje društveno geslo:

»Tudi v sili, v šali se ne laži;

Kakoršen si, takega se kaži«.

Ob strokovnem in organizacijskem vodstvu Janeza Miklaviča je društvo naglo zaživelo in napredovalo, da je bilo tistega časa prvo na Koroškem. Obilni začetni trud in prizadevanje za razširitev društvenega območja sta rodila bogate sadove. Društvo se je pomlajevalo samo od sebe in mladina je komaj čakala, da je vstopila v društveno delo. Kmalu je društvo zajelo vso slovensko mladino iz Brnce, Brega, Zmotič Grpič, Št. Jakoba in Ločila. Navzlic strogi disciplini, ki je v društvu vladala, je mladina delala z vedno večjim veseljem po njegovih odsekih.

Pogled po Ziljski dolini z zahoda

Pevski zbor

Društvo je imelo svoj moški in mešani pevski zbor, čigar sloves se je kmalu razširil po vsej okolici. Še danes poje v zboru poslednji član prvega pevskega zbora — basist Gabrnov Franc. Nepozaben je tudi ostal prekrasni tenor pokojnega Štramlovega gospodarja, saj se ga še danes spominjajo starejši ljudje, ki pravijo, da je »njegov tenor cinglal kot zvonček«. Pravtako se starejši Brnčani spominjajo tudi odličnih glasov Gabrnovih deklet Lizije in Micije, Pecovih deklet ter neprekosljivega liričnega tenorja Markovega Hajnže. Pevski zbor je pel takorekoč ob vsaki priložnosti, pri društvenih prireditvah, na konti, ki so jo fantje napravili ob domačem žegnanju, in v cerkvi. Večkrat pa je povzdignil svojo pesem po kramljanju v gostilni ali pa prav narahlo pod lipo ali pa izpod okna deklet ob vasovanju.

Tamburaški zbor

»Kjer je petje, mora biti godba«, so dejali stari Brnčani, ko so bili še mladi. Zato so se poleg petja fantje spoprijeli tudi s tankimi reskimi strunami tamburic ter jim kljub žuljevim rokam in trdim prstom pričeli izvajati lepe mehke slovanske melodije. Vaje, še in še vaje, note, piano in forte, takt in akord to je bila glavna vsebina razgovorov, če so se mladi tamburaši srečali na vasi ali pa na polju. Tekom let so se izvežbali 3 tamburaški zbori in doprinašali h napredku in uspehom društva. Med komadi, ki so jih igrali bcdi omenjena le »Brnška polka«, ki jo je komponiral Janez Miklavčič in pri kateri je »vžgalo« v ples staro in mlado. Tamburaški zbor je prirejal samostojne koncerte ter sodeloval na igrah in plesnih zabavah. Na povabilo Zahomčanov so že leta 1905 brnški tamburaši nastopili v Zahomcu in po tem gostovanju še večkrat šli v Zilo igrat na žegnanja in svatbe. S svojimi gostovanji so prišli do Melvič. Na teh gostovanjih je prišlo do prav živahnih prizorov in tudi spoprijemov z raznimi nenaklonjenimi vaščani, ki so odnesli »gumpe«, brnški tamburaši pa so prišli brez klobukov domov.

Za Brnškim sta nastala tudi tamburaška zbora v Maloščah in Ločah, ki jih je prav tako učil Janez Miklavčič.

Poleg teh zborov so na Brnci postopoma pričeli razvijati

odrske prireditve,

ki jih je prirejal igralski odsek društva z Janezom Miklavčičem, to pot kot režiserjem. Na odru je z veseljem nastopalo staro in mlado, da je le imelo nekoliko talenta. Talentov in tudi veselja za igranje pa na Brnci že od vsega začetka ni manjkalo, kajti drugače ne bi bilo mogoče, da bi brnško društvo že leta 1908 kot prvo društvo uprizorilo »Miklovo Zalo«. Uprizorilo jo je še po rokopisu rojaka Jaka Špicarja. Ob prvi »Miklovi Zali« na Brnci sta bila na nogah tako Rož kakor Zilja. Društvo je moralo uprizoritev večkrat ponoviti in je z njo gostovalo tudi v Podravljah.

V tem času so Brnčani igrali tudi svoje prvo opereto »Kovačev študent« ter številne druge igre. (Mlinar in njegova hči, Divji lovec, Eno uro dohtar, Vdova Rošljinka itd.)

Vsaka oderska prireditve je bila povezana s petjem in tamburanjem in je tako ustvarjala pristrčno domače vzdušje, ki so si ga ljudje vedno bolj želeli. Dvorana je bila na vsaki prireditvi nabitá polna.

. . .

Leta minevajo in na to dobo nas vežejo le ostanki spominov na najlepša doživetja stvaritev društva in njegovih članov. Kakor povsod je ta plodni razvoj prelepih ustvarjanj presekala prva svetovna vojna, ki je pokosila veliko tedanjih prosvetnih delavcev. Medtem pa je dorasla mladina, kateri je še izza prvih otroških let še bilo v spominu društveno delo njenih očetov in sta-

rejših bratov in sester. Ta mladina je vstopila v zbor in na oder in kmalu po prvi svetovni vojni je bila na vseh treh društvenih področjih oživljena nekdanja živahnost in razboritost. Spet je prišla na oder »Miklova Zala« (glej sliko) pred njo in za njo pa še številne druge igre, ki jih je vodil Markov Hanžja (Janez Galob). Kakor prej, tako tudi to pot ni manjkalo pevcev in tamburašev pri nobeni prireditvi. Pevski zbor pa je za Miklavičem prevzel mladi organist Hanzej Kropivnik ter ga spravil na višino, s katero si je pridobil ime in sloves tudi v širnem svetu. Zbor je nastopal na prireditvah in koncertih številnih sorodnih društev, imel koncerte v Ljubljani,

kjer je sodeloval tudi pri »Reju pod lipc« in pri »štehvanju«. Svoje zasluženno priznanje pa je dobil tudi od naroda sosedu v Avstriji, ko so v Salzburgu snemali njegove pesmi na plošče.

Vse to plodovito delo je razdril nacizem in druga svetovna vojna. Spet so padali prosvetaši, med njimi tudi brnški zborovodja Hanzej Kropivnik. Majer Kaibitscheva parola »Der Kärntner spricht deutsch« pa je morila srčno stvar mladih otrok, da govorijo v svojem materinem jeziku.

Po vojni je društvo spet oživel in nadaljevalo z delom na oderskem in pevskem področju, kjer so to pot stopila v krasen zbor brnška dekleta pod vodstvom Slavice Kropivnikove. V ta čas spadajo nepozabne uprizoritve operete »Peg, srček moj«, »Miklova Zala« in »Študentje smo«. Vendar tok časa in z njim industrializacija in močna sprememba v poklicni strukturi prebivalstva, ki vleče mladino od domačega ognjišča stran v širni svet, tudi pred brnškim društvom ni miroval. Zmanjkalo mu je prosvetašev in organizatorjev. Na mladini, ki se je oprijela spet tamburaškega zbora in na pomoči starih prosvetašev pa sedaj leži, da stopijo tako odločno kot pred 50 leti očetje v njihove stopinje in da po njihovem svetlem vzgledu in času primerne stopijo na plan z sodobnim prosvetnim delom, zvesti geslu »Dobrača«. »Tudi v sili, v šali se ne laži; kakoršen si, takega se kaži!«

JANKO MIKL:

Mi v Maloščah in Štebnu

Dve sosedi pod Karavankami in Jeko sta vasi Malošče in Šteben. Če bi hotel vaščane še prištevati k Ziljanom, bi naletel pri njih na enodušen odpor, ker »ki pa koj«¹⁾ za to je treba vsaj še do Brnce in Grpič. Ne bi hoteli biti niti Rožani, čeprav in prav zato, ker imajo v svoji sredi kakega občana, ki se imenuje po hiši »pri Rožanu«, je dokaz, da Rožani niso domačini, temveč priseljenci. Po značaju njunih prebivalcev bi ju bilo treba pač ločiti med seboj in drugih okoličanov. Brunnim Štebljanom bi morda ugajalo, da bi jim priznal, da se njih razgledanost razteguje čez sedem vasi, kolikor jih objame pogled s čokatega župnega stolpa. Njih lahkoživi in veseli značaj je vzgojil med trdokornimi kmečkimi koreninami tudi spretne in dovtipne glavice in dolinska cesta, ki je presekala vas, raztreseno vzdolž v grapi šenkocijanskega potoka je dala prešerne taberne, šole in urade in zvezo s svetom. Čas je prinesel, da jim ni bilo treba se ogledovati z vaškega stolpa, ki se le skromno skriva za ogli, kakor da ga ni, oni so se radi razhajali drugam in širili svojo slavo kot pevci in igralci. Tako ne pomenijo danes Malošče več tisto »malo-

¹⁾ »ki« in »koj« so ziljanski idiom, ki = kar, samo, takoj; koj = kaj.

vesce«²⁾), kakor po njihovem imenu, temveč so se postavile široko pred vso okolico od med Baškim jezerom in Brncem pri Zilji.

No, in tako je bilo z Maloščani in Štebljani tudi pri njihovi prosveti; saj je poteklo dobrih 50 let kar se je razvijala njih delavnost na tem polju. Pred približno toliko leti je bilo ustanovljeno »Izobraževalno društvo za Šteben in Malošče«. Natančnih podatkov danes ni mogoče več ugotoviti. Društvo je imelo v svojem članstvu mlajše kmete, obrtnike in delavce, ki so bili tudi občinski možje, ko je bila občina po dobršnem delu v zavednih slovenskih rokah. V okviru društva se je razvilo živahno delovanje v vseh panogah kulturnega udejstvovanja.

Na pobudo loškega rojaka Aichholzerja, ki je tedaj poučeval na maloški šoli, je bila ustanovljena knjižnica. Nameščena je bila pri kmetu Grobarju v Maloščah, pa je bila pozneje prenešena k sosednemu Komatarju, kjer se še sedaj nahaja, kolikor ni bila okrnjena vsled poznejših političnih dogodkov. Knjižnica je uspešno delovala, ljudje so pridno segali po čitivu, posebno je bilo razveseljivo zanimanje mladine zanj. Iz te mladine je tudi vzrastla prva tamburaška in igralska družina.

V tistem času so bili tamburaši iz sosednje Brnce že dobro znani naokoli. To je vabilo k posnemanju. Ustanovljeno je bilo tamburaško društvo. Večji del instrumentov, kar je pomenilo velik izdatek, je oskrbel na svoje stroške štebenski rojak in beljaški posestnik Hohmiller. Mladi tamburaši pa niso imeli glasbenega učitelja. Zato so se napotili k brnškemu mežnarju Miklaviču, ki je vodil tudi brnški tamburaški zbor. Tam so dobili osnovni pouk in čim so se osamosvojili, je izmed njih prevzel mali štebenski mežnarjev sin Hohkofler vodstvo.

Tamburaši so potem nastopili največ pri igrah na odru in med gledališkimi predstavami.

Za odrske nastope in dramatsko delo sta si največ prizadevala maloška visokošolca Kandut-Grobarjev in Uršič-Komatarjev. V igralsko družino se je združila mladina tudi iz okoliških vasi, iz Zagorič, Rut, iz Dvorca in Vodičevasi. Za časa počitnic je bilo zelo agilnih še nekaj dijakov, kakor Uršič-Blažejev, Müller-Fonarjev iz Bač. Med žensko mladino so bile odlične pevke, ki so poživile ali s posebnimi nastopi ali skupno pestrost programov. Mlade pevke so imele svoj posebni krožek, med njimi odlične in požrtvovalne igralke. Na programu so bile ljudske igre, kakor: Zaklad, Divji lovec, Domen, Naša kri i. dr. Zanimanje za igre je bilo pri občinstvu zelo močno.

V to je prišla prva svetovna vojna, ki bi za seboj ne bila imela težjih posledic, če ji ne bi bil sledil plebiscit in senžermenska Avstrija. Maloški okraj sicer ni bil vključen v plebiscitno ozemlje, pa čeprav je tekla nekaj

²⁾ V domačem narečju se reče: „Mavešće“.

časa demarkacijska črta le nekaj sto metrov zunaj vasi, toda dogodki, ki so se odigravali ob začasni meji in pritisk, ki je sledil plebiscitu, se je tudi tu občutil. Domača inteligenca je bila pregnana in njen povratek skoro onemogočen. Vendar se je pokazalo, kako globoko so bile pognale korenine od predvojnega prosvetnega dela. Predvojna mladina je bila odrasla in se je ponovno lotila dela. Bila je sicer nekaj osamljena, toda čas je bil ugoden za tiste, ki so ostali. Zastrila se je borba.

Ponovno so se zbrali tamburaši in v svoj krog pritegnili mladi rod. Imeli so že svojega voditelja, a so se vežbali med seboj, tako da so lahko poljubno menjavali mesto vaj.

Oživelo je zopet tudi igralsko delo. Odlični organizatorji Vavčar-Kofler iz Štebna in Feichter-Potočnik iz Malošč so razgibali celo družino sodelavcev in sodelavk. Posebno ta, po imenu Folt, se je mnogo trudil in doprinesel k uspehu. Bil je sam odličen igralec, a je bil poleg tega pripravljen k vsakemu delu, naj bi bilo skrbeti za prepise vlog, za prepise celih iger, za odrske rekvizite, bil je sploh skozi leta duša odrskega dela. Režijo iger je vodil v glavnem medicinec Lenc Mikl-Magrovc. Repertoar iger se je ob tej skromnosti tudi razširil še na veseloigre in burke in tudi kako igro samo z ženskimi vlogami. Poleg dotedaj že udomačenih iger so bili na programu še »Rokovnjači«, »Revček Andrejček«, »Cigani«, »Kakršen gospod, takšen sluga«, »Dva gluha«, »Prepirljiva sosed«, »Dr. Vsezna in njegov sluga«, itd. Igre so se vršile na prostem v Magrovem, Prontičevem ali Komatarjevem kolšču. Te predstave, ki so imele več pevskih vložkov, so bile omogočene s pomočjo pevskega zbora mladih fantov. Ta zbor sicer ni bil številen, toda bil je dobro izvežban pod vodtvom štebenskega mežnarja in Luka Mikla-Magrovega.

Marsikogar bi bilo še imenovati med prosvetaši te dobe, ki je bila naglo presekana z nastopom nacizma in priključitvijo Avstrije k Rajhu leta 1938. Skoro 10 let je pokrilo popolno mrtvilo dotedanje delo in uničilo vse pridobitve. Knjižnica je bila zapečaten, odnešeni so bili ključi, registri in zapiski, knjige so še pri Uršiču-Komatarju, ker pa ni na razpolago primernih prostorov, knjižnica še ne deluje. Tamburaški instrumenti so se porazgubili, odrski rekviziti so bili raztreseni in razbiti. Tudi med bivšimi sodelavci so nastale vrzeli, kajti vojna, ki je sledila, je imela mnogo žrtev: narodne družine so bile izseljene in tisti, ki so se po vojni vrnili na domove, so se morali boriti v začetku za obstoj in za golo življenje.

Nove moči za prosvetno delo so izostajale. Pač pa se je sedaj osredotočil nov pokret pod okriljem prosvetne centrale v Celovcu, da bi se prišlo v ožjo krajevnim težavam. V ospredju so sedaj Feichter-Prontič, Franc Fritz, Ožgan Foltič in Uršič-Komatar, ki organizirajo odrsko delo s starimi in novimi igrami, kakor: »Dve nevesti«, »Črna žena«, itd. Tudi gostovanji drugod se poskusijo, tako na Brnci, v Lčah, v Ledincah, v Bilčevsu itd. Poživi se tudi pevski zbor iz bivših in novih članov. Delovanje tamburašev je pre-

nehalo, kajti razen tega, da so instrumenti razgubljeni. Saj podmladek je najbolj pereče vprašanje sedanjega časa. Spremembe, ki so nastale v strukturi prebivalstva, beg kmečke mladine z grude, industrializacija, tujski promet, zaposlitev mladine v tujini, kakor n. pr. mladih deklet v Švici itd., vse to vpliva negativno na sleherno nesebično socialno in družabno dejavnost. Motorizacija, lov za lahkim zaslužkom in dobičkom, to hlastno življenje enodnevnic nima časa za tisto, kar plemeniti generacije.

Drabosnjakov dom

Slika ne bi bila popolna, če se ne bi spominjali tudi ljudske igre Drabosnjakovega »Pasjona«, ki so ga igrali v Štebnu, s čemer naj bi tudi počastili stoletnico smrti tega domačega ljudskega pesnika. Tradicija te igre v domačem narečju gre nazaj še v 90. leto prošlega stoletja.

Vsake pomladi, ko so bile prve pomladanske sape raztopile sneg s prisoj in po dolini, se je pripravljala ves štebenski okoliš na to igro, s katero je bil ponazorjen prav posebno ljudski značaj. Kajti osebe igralcev, čeprav so nastopale v svetopisemskih vlogah, so nudile v domačem narečju originalno sliko svojega značaja. Vloge posameznih igralcev se niso menjavale, vsako-

mar je ostala vsa leta vloga, ki mu je bila namenjena. Tako so uživali tudi v zasebnem življenju svojo igralsko popularnost. Tu ni bilo nikakega strankarstva ali političnih predsodkov, vse je bilo splošno ljudsko.

Uprizoritve iger so se vršile najprej v Vavčarjevem kolšču, pozneje pa na Rjanovem dvorišču v Štebnu. Vodja in režiser je bil stari Kramarč-Graber. Slovensko prosvetno društvo v Maloščah hrani prepis pasijona, v katerem je Graber-Kramarč močno prilagodil besedilo knjižni slovenščini. Uprizoritve so se vsakokrat pričele v zgodnjih popoldanskih urah in se zavlekle ob vložkih in postranskih prizorih do nastopajočega mraka. Prizor Križevega pota se je prenesel na hribovit travnik zunaj nad vasjo. Pri tem je spremljalo spreved igralcev vse občinstvo vso pot skozi vas in prisostvovalo v krogu stoječ končnemu prizoru. Po navadi se je bilo sonce že spustilo za gore in mrak že se priplazil izpod robov, ko se je občinstvo razgubljalo po bližnjih in daljnjih vaseh.

Uprizoritve so se vršile vse do prve svetovne vojne. Po vojni so igre sicer obnovili, toda ni se več obdržala, ker je bilo pomrlo več igralcev. Danes od njih ne živi nobeden več, tako gineva tudi spomin.

Izobraževalno društvo „Jepa“ v Ločah

Ko se je l. 1920 v okolišu Loče pripoznalo 64.26 % vseh oddanih glasov za pripadnike slovenskega naroda, smo čutili ne le potrebo temveč imeli tudi za našo dolžnost, da to pogumno pričevanje po močeh ohranimo.

Vedeli smo dobro, da začenja za nas koroške Slovence krvavi križev pot, ker nismo verovali v nobeno od nasprotne strani tako hinavsko podano obljubo. Potek dogodkov nam je dal prav.

Vedeli pa smo pač tudi to, da prepuščeni le svojim lastnim šibkim močem dolgo ne bomo mogli vzdržati, da nas pogoltno kmalu Velika Nemčija. Saj se je glasilo v prvem osnutku avstrijske ustave: »Nemška Avstrija je del nemške republike«. Četudi so se morale te besede na pritisk antante črtati, pa se vendar iz mišljenja nemško-nacionalnih Avstrijcev niso mogle izbrisati, posebno na Koroškem ne, kjer je bila vedno trdnjava velenemštva. Nacistična zasedba Avstrije je to potrdila. Saj je rekel sam kancler Dollfuss: »Okoli Koroške je treba narediti le žično ograjo in imamo nacistični KZ.«

Vendar smo poskušali tiste pogumne Slovence zbrati. Ni bilo zastoj. Saj smo v veliki bekštanjski občini, kot sosedje Beljaka, skozi 12 let vzdržali slovenskega župana. Seveda moramo pripoznati, da so se tedanji socialno-demokratski mandatarji držali demokratičnega načela, da pripada mesto župana najmočnejši stranki in ta je bila pri nas, ravno po zaslugi volilcev iz okoliša Loč, ravno slovenska stranka.

Ti volilci pri nas pa so se zbirali v izobraževalnem društvu »Jepa«, ki smo ga ustanovili po plebiscitu v novembru l. 1922. Pritegnil se je tudi okoliš Pečnica in je bil 1. predsednik društva z Ledinc, posestnik p. d. Tratnik-Resman France, še živeči zaslužni slovenski veteran.

Po drugi letni dobi je nadomestoval prvega predsednika Trunk Jožef iz Bač, p. d. Zavernikov sin, ki mu je sledil do l. 1928 Uršič Franc p. d. Foltov iz Dobja. Za njim Arko Slavko v Dobičah, potem Pöck France, p. d. Mikulov 1 leto, ki je v usodnih letih šel v partizane in bil tik pred zlomom tretjega rajha po izdajstvu umorjen v Dobju od nacistov. Za njim je 6 let vodil dru-

štvo posestnik Tarman Valentin, p. d. Zlan v Pogorjeh in zadnji skoz 2 leti Krainer Janez iz Ovčine, ki je bil prej dolgoleten tajnik. Marljivi sodelovalci v teh letih do nacističnega režima so bili še mnogi drugi, naj omenimo le nekatere: Černut Franc, p. d. Kovač na Hribu, Walar Tilka, Kovačičeva na Hribu, Celot Matevž, Krainer Janez (dolgo let tajnik), Kargl Janko, brata Kovačič, brata Uršič, bratje Mušet, Tusesnik Šimej iz Loč, Pušan, Sgiarovello, Samonik-Sačnikovi, Lah, Robič, Pojecevi, Hartmann, Kunčič i. dr. kot Pöck Ivan, ki je bil umorjen v KZ Dachau, njegova mati pa v KZ Lublin.

Tako je društvo tja do diktature l. 1934 zelo živahno delovalo. Priredilo je mnogo iger, gojilo se je petje, tamburanje, ki se je vrstilo s poučnimi predavanji. Na povabilo društva so priredili logaveški pevci koncert, ki je našel globok odmev pri tujcih-letoviščarjih, bili so kuharski tečaji itd. Izposojevale so se knjige, celo pouk v slovenščini za šolarje je vodil že prej imeno-

vani Pöck Francej, dokler ga niso oblasti kot »nepostavnega« prepovedale.

V zadnjih letih je moralo seveda društvo pod pritiskom razdraženih političnih strasti delovanje omejiti, dokler ga ni nacizem popolnoma zatrl. Nasprotovanje od te strani pa se je kazalo že skozi vsa leta. Tako so l 1925 mladi predhodniki nacizma, organizirani menda iz Celovca, napadli igro »Deseti brat«, ki se je igrala na Žihrovem vrtu. Da je bil napad dobro pripravljen, pričuje dejstvo, da so se višji orožniki iz Beljaka zbrali prej v gostilni (na vrtu) »Pri pošti« v Ločah. »V ogenj« pa je bil poslan mlad orožnik, službujoč v Ločah, ki je kot »oficielna žrtev« bil nato premeščen v Podkloster, odkoder ga je slovenska intervencija spravila zopet domov. Od strani društva namreč je bil poslan protest (brzojavni) naravnost na kanclerjev urad na Dunaju, odkoder so dobile potom ministrstva za notranje zadeve deželne inštanace ukaz, da se »nekaj stori«. In to je bilo tisto premeščenje mladega žandarja, ki je po lastni izpovedi prizadetega žandarja trajalo 1½ leto.

Pri tem slučaju je treba pripomniti, da društvo seveda od začetka ni imelo nobenega prostora in je moralo zato uprizarjati igre na prostem, vaje in podobno pa v privatnih hišah. Pod predsednikom Pöckom pa je bila sklenjena pogodba z gospo Puschnig Nežo v Ratenčah, ki je dala na razpolago veliko dvorano, tako da je imelo društvo sedaj svoj primeren dom. Napravil se je oder, kulise, zastor pa je slikal še znani slovenski rojak akademski slikar Peter Markovic iz Rožeka, ki se je nad njim tudi uresničil znani izrek, »da nihče ni prerok v domovini«.

Seveda pa so bile prireditve tudi še sedaj večkrat motene, posebno še s tem, da so nahujskani nacistični pobalini s čvežnjem večkrat izklopili električni tok, kar se je zgodilo tudi še v cerkvi o priliki odkritja spomenika za vojne žrtve.

To je bilo od začetka njih proti-delovanje, torej le negativno. Potem pa so začeli tudi v pozitivnem smislu, da so začeli zbirati nezavedno slovensko mladino v »Landjugendbundu«. Vendar so se udeleževali do prihoda nacizma bolj v prirejanju plesnih veselic, kar je bila na Koroškem že od nekdaj najbolj privlačna metoda za potujčevanje slovenskega življa. Pozneje so začeli pa tudi že posnemati slovenske prireditve, seveda v nemščini.

Ko je pa nacizem začel s brutalnostjo, se je društvo ukinilo, imetje kot oder, kulise, zastor so nacisti neznano kam zavlekli. Ohranil se je le zapisnik od l. 1928—1933.

Pri tej priliki je tudi še naša dolžnost, da se s toplim sočutjem spomnimo mladeničev, ki so pri društvu že delovali ali bi bili pripravljeni za to delo, pa so postali žrtve zločinske nacistične vojne: Robič Francej, Hartmann Lojze, Gailer France, Samonik Hanzej, Simčič Jakej-Pojecev, Simčič Jakej-Žihrov, Puschnig Hubert, prej imenovani Pöck Francej in njegov brat Pöck Hani. To so za nas nenadomestne izgube!

Po uničenju nacizma na bojnem polju, žalibog pa ne na idejnem, je društvo ob požrtvovalnem delu mladih prosvetašev zopet vstalo, si napravilo oder, scenerijski material, kulise, zastor in drugo in začelo zopet z delom, s prirejanjem iger s pevskimi koncerti in podobno. Tudi je nudilo prostor neštetim gostovanjem iz sosesčine kot iz Malošč, iz Brnce, iz St. Jakoba in drugod. Za to delo je bil in je še posebno zaslužen Simčič Otmar.

DR. JULIJ FELAHER:

Prosveta na Brdu in v Melvičah

S p l o š n o

Obmejna občina v zapadnem delu slovenske Ziljske doline je Brdo. Občina, ki meri 45,93 km², leži na dve uri hoda dolgem in eno uro hoda širokem grebenu sredi doline in jo na severni strani obdaja Prešeško jezero, ki ga domačini imenujejo tudi Pazrijsko — in močvirje vzhodno in zapadno od tega jezera, nazvano Strižabca, na zapadu pa potok Gosrinja vzhodno od Šmohorja med slovensko vasjo Potoče in že ponemčeno Modrinjo vesjo do njenega izliva v Ziljo ter gorski potok Krnica v Karnskih alpah. Meja občine na zapadu je obenem današnja zapadna slovenska narodnostna meja na Koroškem. Medtem ko meji na zapadu na občini Moče in Šmohor, jo obdajata na vzhodu slovenski občini Goriče in Blače.

Po podatkih Czörnigove etnografske statistike preračunanih po dr. Bogu Grafenauerju in objavljenih v Koroškem zborniku, je imela občina 1846. leta 1710 prebivalcev, ki so bili vsi slovenske narodnosti.

Občina se deli v dva šolska okoliša z dvema dvorazrednima ljudskima šolama, na Brdu in v Melvičah. Šola na Brdu je še pred par leti bila vso dobo njenega obstoja trirazredna. Šolska okoliša obsegata naslednje vasi:

Šolski okoliš Brdo: Branica (Borovnica), Brdo, Dobrava, Gocina (Ojstranka), Kozloz, Limarče, Lušje, Mele, Moste, Nova ves, Planja, Potoče, Tožkova, Velika ves; šolski okoliš Melviče: Dole, Loče, Melviče, Napole, Pazerje, Rut, Pod goro (pri Mlinarju).

Obe šoli sta bili do oktobra 1945 utrakvistični, to se pravi, dejansko nemški in so se učitelji posluževali slovenščine v prvem šolskem letu samo v toliko, da so uvedli slovenske otroke, ki so prihajali v šolo brez znanja nemščine, v nemški pouk. Po uredbi o dvojezičnem šolstvu z dne 3. okt. 1945 pa sta dvojezični.

Kot utrakvistični šoli sta služili namesto izobrazbi domačega prebivalstva prvenstveno odtujitvi slovenske mladine kakor druge utrakvistične šole na Koroškem. Prav malo število učiteljstva na obeh šolah se je posvetilo

izven šole izobraževanju domačega prebivalstva. Vzor takega odličnega šolnika je bil nadučitelj Anton Kovačič v Melvičah, ki je pa bil v maju 1877 premeščen v Žabnice v Kanalski dolini, pozneje učitelj Jevnikar; na Brdu pa so ljudje pohvalno govorili o učitelju Janezu Šumiju, pri kateremu je hodil v šolo France Grafenauer, poznejši deželni in državni poslanec. Velika večina učiteljev in učiteljic, ki so poučevali na obeh šolah, sploh ni obvladala slovenskega jezika. Dva šolska upravitelja, od katerih je bil eden nadučitelj na Brdu, drugi pa nadučitelj v Melvičah, sta imela opravka s sodiščem in bila odstranjena iz učiteljske službe. Z malimi izjemami so bili posebno pred prvo svetovno vojno učitelji na obeh šolah germanizatorji slovenske mladine v šoli in domačega prebivalstva izven šole. Posebno so bili na tem področju prizadevni nadučitelji Anton Martinjak in Gustav Srebernig na Brdu, Albert Woschitz in Valentin Raunig v Melvičah. Pripetili so se slučaji, da so učitelji šolarje klofutali v šoli, če so se medseboj razgovarjali slovensko ali zunaj šole pozdravljali odrasle ljudi s slovenskim pozdravom. V »Mir«-u z dne 26. februarja 1910, št. 9, str. 50, beremo poročilo iz tiste dobe pod naslovom: »Brdo ob Zilji — Kaj se vse v naši šoli uči! Učitelj III. razreda je vprašal pred nedavnim časom šolarja Edvarda Rauter: Kaj pa si ti, ali si Slovenec ali Nemec? Fant mu odgovori: Jaz sem Slovenec. Nato mu reče učitelj nemški: Pojdi noter, ti tepček — du Tschopele — ti si Nemec, vi vsi ste Nemci.« Takšne so bile razmere in takšni so bili ljudje, katerih uradna dolžnost je bila po obstoječih zakonih vzgoja mladine v narodnem duhu in pospeševanje izobrazbe domačega prebivalstva. Zato je pa razumljivo tožil »Mir« v številnih člankih iz tiste dobe, »da je koroškim Slovencem po veliki večini še treba izobrazbe kakor ribi vode« in v krajih, v katerih šola ne vrši svojega poslanstva, naj bi izobraževalna društva prevzela pouk v čitanju in pisanju v slovenskem jeziku. »Kajti izobrazba je naša največja moč«.

Občina Brdo obsega tudi dve župniji, večjo Brdo in manjšo Melviče. Župniji imata iste okoliše kakor šoli, samo vas Pazrije je spadala prej k župniji Brdo in je bila na soglasno zahtevo prebivalcev leta 1936 pridružena k župniji Melviče. Obe župniji navaja prvi šematizem krške škofije z uradnimi jezikovnimi označbami župnij iz l. 1848 kot slovenski in kot taki sta bili označeni do l. 1922, ko je krški ordinariat izdal zadnjikrat šematizem z uradnimi jezikovnimi označbami. Po slovenskem štetju po župnijah l. 1934 so našteali v župniji Brdo 880 prebivalcev, od teh 872 Slovencev, 8 Nemcev, v župniji Melviče pa 490, od teh 484 Slovencev, 6 Nemcev. Ker je bilo prvotno vodstvo izobraževalnih društev na Koroškem v konservativnih rokah, so se društva ustanavljala po župnijah. Tako je bilo tudi v občini Brdo, kjer sta bili dve slovenski izobraževalni društvi: na Brdu in v Melvičah.

Tudi pregled avstrijskih uradnih ljudskih štetij pred prvo svetovno vojno nam dokazuje, da je bila občina Brdo čisto slovenska in da o kaki dvojezičnosti ni bilo govora. Seveda so ljudska štetja izvedli tedaj na škodo

slovenskega življa. Po prvi svetovni vojni pa nam razodevajo podatki ljudskih štetij tendenco avstrijskih uradnih oblasti, da izkažejo v uradnih statističnih podatkih čim manj Slovencev. Kot je iz spodnje tabele razvidno, so številni komisarji pri štetjih v l. 1923, 1934 in 1951 svojo nalogo temeljito opravili. Zato smo v ilustracijo resničnega etničnega stanja navedli za l. 1910 in 1934 podatke slovenskega štetja oziroma slovenskega narodnega katastra, kjer je upoštevan materni ne pa občevalni jezik, s katerim so operirale v škodo Slovencev avstrijske oblasti.

Avstrijska uradna ljudska štetja					Slovenska privatna štetja		
v o b č i n i B r d o							
Leto	Prisotno prebivalstvo	Občevalni jezik			Leto	Štetje po maternem jeziku	
		slov.	nemški	drugi nezn.		Slovenci	Nemci
1880	1603	1520	80	-			
1890	1511	1418	90	-			
1900	1457	1362	93	-			
1910	1321	1160	161	-	1910	1271 (96.2 %)	50
1951	1409	833	575	1			
Jezik, v katerem je vprašani mislil (Denksprache)							
		sloven.	nemški				
1923	1319	979	340				
H kateremu kulturnemu krogu se je vprašani priznal (Kulturkreis)							
		sloven.	nemški			Slovenski narodni kataster	
						Slovenci	Nemci
1934	1386	607	772		1933/34	1346 (95 %)	33
Slovensko štetje po župnijah (Brdo in Melviče skupaj)							
						Slovenci	Nemci
					1934	1356	14

Proti raznarodovalnemu vplivu obeh šol in ponemčevalni dejavnosti Slovincem nasprotujočega učiteljstva, državnih logarjev ter podružnice Südmarke, so se Slovenci branili s prosvetno dejavnostjo, ki pa ni slonela samo na privatni iniciativi in požrtvovalnosti posameznih rodoljubov v občini, temveč je bila izraz volje celokupnega domačega prebivalstva in hotenja po čim večjem kulturnem napredku.

V zadnjih 20-ih letih prejšnjega stoletja je bila kulturno prosvetna dejavnost v Ziljski dolini kakor na Koroškem sploh organizirana po podružnicah Ciril-Methodove družbe in po domačih študentih. Teh podružnic je bilo

na Koroškem 19; ustanovljene so bile v dobi od 1886 do 1897, le dve v letu 1902 oz. 1908. V zapadnem delu slovenske Ziljske doline sta to nalogo vršili podružnica za Št. Štefan in okolico, ustanovljena leta 1890, ki je imela leta 1893 že 133 članov ter Ziljska podružnica na Bistrici in s slednjo povezana podružnica za župnijo Vrata, ustanovljena leta 1887, ki je imela 1893. leta 102 člana.

V prvih desetih letih 20. stoletja se je začelo na Koroškem živahno društveno gibanje. Ustanavljala so se delavska socialna, slovenska izobraževalna, pevska, telovadna in tamburaška društva. V dobi od 1903 do 1912 so se ustanavljala izobraževalna društva, ki so služila slovenskemu ljudstvu na narodni podlagi v obrambo pred potujčevanjem in utrjevala narodno zavest ter pospeševala ljudsko izobrazbo.

Prosveta na Brdu

Od slovenskih izobraževalnih društev na Koroškem je bilo kot prvo ustanovljeno društvo v Št. Jakobu v Rožu. V letu 1903 so nato na pobudo in poziv Mateja Ražuna, župnika v Št. Jakobu, sledili še drugi kraji z ustanovitvijo izobraževalnih društev: Brdo (15. 2.), Globasnica (3. 5.) in Kostanje (14. 6.) — vsa druga društva na Koroškem so bila ustanovljena v dobi od leta 1904 do 1910, edino ono na Ravnah (Guštanju) leta 1911 in v Kazazah pri Dobrli vesi leta 1912.

Da je Brdo hotelo na Koroškem prednjačiti, dokazuje okolnost, da so rodoljubi na Brdu že novembra 1902 izvršili predpriprave za ustanovitev društva in pripravili pravila. Deželni poslanec France Grafenauer je nato 12. decembra 1902 zaprosil pri deželni vladi v Celovcu za potrditev društvenih pravil. 15. februarja 1903 pa se je vršil v župnišču na Brdu ustanovni občni zbor društva, kateremu je predsedoval Grafenauer.

Po ustanovnem občnem zboru izobraževalnega društva na Brdu je poročal »Mir« z dne 26. 2. 1903 naslednje: »Ker je g. Ražun pred kratkim izrazil v »Mir«-u svojo radovednost, kdo bo kot prvi pri ustanovitvi izobraževalnega društva prikorakal za njegovimi Rožani, hočemo sporočiti tudi o našem občnem zboru, akoravno vsled nekaterih ovir morebiti nismo več prvi. In prvi hoteli smo biti, in sicer prvi celo še pred Šentjakobčani. Vendar ta zamuda ne škoduje in boljše bi še gotovo bilo, ko bi jih zdaj pred nami bilo že kakih 20 drugih!« Na občnem zboru je bilo nad 100 mož — domačinov navzočih. Govornik Janez Kalan iz Ljubljane je pojasnil namen in pomen društva in posebno njegovo važnost za mladino. Do tega dne je pristopilo k društvu že 47 članov. Za predsednika društva je bil izvoljen France Grafenauer, deželni poslanec in posestnik pd. Plic iz Most, za podpredsednika Anton Warmut, posestnik, pd. Miklavčič v Limarčah, za tajnika pa domači župnik Anton Šturm.

Društvo si je stavilo za nalogo, zbirati domačine, jih poučevati in izobraževati ter navduševati ljudstvo za dobro slovensko narodno stvar. V občini Brdo so bili namreč podani vsi pogoji za lep razmah društva. Takoj spočetka si je društvo uredilo lastno knjižnico in prejelo precej knjig iz zapuščine pok. domačega župnika Lakonika. Predsednik Grafenauer in tajnik Šturm pa sta poskrbela za nabavo lepega števila leposlovnih knjig, tako da so bili ljudje, posebno v zimskih mesecih, preskrbljeni z lepim čtivom in so radi izposojevali knjige iz društvene knjižnice, katere so z veseljem prebirali. Društvo je postalo tudi zbirališče slovenske mladine. V okviru društva je deloval pevski zbor. Število članov je stalno naraščalo, društvo je imelo poleg rednih še ustanovne in podperne člane.

Na Brdu so bili edini primerni lokali za odrske in pevske prireditve v gostilni Janšic. Ti prostori pa pred prvo svetovno vojno niso bili Slovencem na azpolago zaradi močnega nasprotovanja učiteljstva. Najhujša nasprotnika slovenske prosvete na Brdu sta v tisti dobi bila šolska upravitelja Anton Martinjak, ki je 1. decembra 1910 z Brda izginil in je bila zoper njega izdana tiralica zaradi suma poneverbe 20.000 kron, nadalje njegov naslednik nadučitelj Gustav Srebernig. Martinjak je na Brdu ustanovil podružnico Südmarke in bil njen blagajnik. Tudi je bil dejanski vodja gostilne in trgovine pri Janšicu, katero podjetje je formalno imela njegova svakinja v najemu. Ljudje so ga splošno nazivali »Südmarkwirt«¹⁾. Zaradi tega je društvo imelo svoje odrske in pevske prireditve pred prvo svetovno vojno v gostilni zavednega Slovenca Matevža Grafenauerja v Veliki vesi ali pa v dvorani v župnišču na Brdu, po prvi svetovni vojni pa tudi pri Janšicu na Brdu. Poleg domačih fantov in deklet so bili tudi študentje iz brške občine zelo agilni prosvetaši. Originalnih dokumentov o delovanju društva ni ohranjenih, ker je bil društveni arhiv dvakrat uničen in sicer začetkom prve svetovne vojne o priliki aretacije poslanca Franca Grafenauerja, župnika Antona Šturma in večjega števila domačincv, nato pa leta 1941 v dobi nacizma. Edino v župnijski kroniki župnije Brdo sem zasledil vpis, glasom katerega »je moral Pavel Jank, mežnar in organist v Melvičah, vnet ter požrtvovalni član izobraževalnega društva na Brdu leta 1908 oditi k vojakom v Bosno o priliki okupacije iste in da je bil v Gorazdi, malemu mestecu blizu Črne gore, ter v Novem Pazarju. Pred odhodom v Bosno je napravil v župnišču na Brdu oporočko.« V ostalem pa smo glede delovanja društva navezani na poročila v koroških listih: »Mir«-u, »Korošču« in »Koroškem Slovencu«. Tako na primer poroča »Mir« dne 6. 2. 1909: »da so dne 31. januarja 1909 uprizorili domači fantje Vinko Arih, Tomaž Jobst, Martin in Miha Petrič, Pavel Valner igro 'Kmet herod' ali 'Gorje mu, ki pride dijakom v roke'. Čeravno so prvič nastopili, so želi splošno pohvalo. Udeležba je bila naravnost sijajna, prostori v gostilni Matevža Grafenauerja so bili do zadnjega kotička natlačeni. Posebna čast pa gre Pavlu Janku, ki je igralce tako izborno izuril in tudi sam

res dovršeno igral.« Pavel Jank je bil doma od pd. Janka v Melvičah in se je izučil orgljarske obrti pri poslancu Francetu Grafenauerju v Mostah. On kakor vsi pri Grafenauerju zaposleni vajenci in pomočniki so bili narodno zelo zavedni fantje in vneti prosvetaši. Naj od teh omenim samo še Jožefa Canklja, pd. Višpelna iz Melvič. Na drugem mestu zopet poroča »Mir« dne 6. marca 1909: »Naši fantje pa znajo!« Društvo je uprizorilo igro »Eno uro doktor«. V tem poročilu se še posebej pohvalno omenja nastop igralkke Cilke Grafenauer, pozneje poročene Wutti in njeno izgovarjanje besed. »Pozna se

Spacal Lojze (Trst): Konji, 1942, lesorez

ji pač, da je obiskovala Narodno šolo v Velikovcu», piše dopisnik. Člani društva na Brdu in v Melvičah se še dobro spominjajo, da so na Brdu igrali v župnijski dvorani in na plesišču gostilne Grafenauer v Veliki vesi, v Melvičah pa v plesni dvorani gostilne Josipa Felaherja in pozneje v stari šoli. Z igrama »Dve materi«, »Junaške Blejke«, »Repoštev« niso nastopili samo doma, ampak so gostovali tudi v Blačah, Št. Štefanu in na Plešišču pred prvo svetovno vojno.

Izobraževalno društvo na Brdu je veliko prispevalo k utrditvi narodne zavesti domačega prebivalstva, kar se je pokazalo pri občinskih volitvah leta 1907 in pri naslednjih volitvah, ko je slovenska narodna stranka zmagala v drugem in tretjem volilnem razredu in so prevzeli občinske posle slovenski občinski odborniki z županoma Josipom Felaherjem pd. Trbišnikom in pozneje Ravšarjem pd. Injakom na čelu ter obdržali občino proti nemčurskemu Bauernbundu, ki ga je vodil Ludvik Pippi v Dolah, v narodno zavednih rokah od leta 1907 dalje do konca leta 1920. S tem so tudi v krajevnih šolskih svetih dobili narodno zavedni možje večino in vpliv na lokalna šolska vprašanja. Tako je n. pr. krajevni šolski svet na Brdu pod vodstvom načelnika Alojzija Brugerja pd. Bolta iz Most na pobudo in s pomočjo izobraževalnega društva priredil konec decembra 1909 šolsko slavnost, pri kateri se je razdelilo med otroke oblačil v vrednosti okoli 400 kron, tajnik društva Anton Šturm pa je imel na otroke vzpodbuden slovenski nagovor.

V marcu 1909 se je društvo na Brdu kot 22. društvo včlanilo pri prosvetni centrali v Celovcu — Slovenski krščanski socialni zvezi za Koroško (SKSZ).

Lepo se razvijajočo kulturno prosvetno dejavnost je prekinila prva svetovna vojna. Narodni nasprotniki so zlorabili protislovensko vzdušje, povzročeno po vojni in smatrali, da je prišel ugoden čas za uničenje slovenskih organizacij. Pod vodstvom zloglasnega državnega gozdarja Kuhna so denuncirali najbolj agilne prosvetaše in delavce društva protidržavnega mišljenja, predsednika in tajnika društva državnega in deželnega poslanca Grafenauerja in župnika Šturma pa prijavili vojnemu sodišču zaradi veleizdaje in oba spravili v zapor, poskrbeli za krive priče, tako da sta bila oba od vojnega sodišča obsojena na dolgoletno ječo. Arhiv društva so zaplenili in uničili.

Posledice prve svetovne vojne so tudi na kulturno-prosvetnem polju bile porazne. Veliko število najboljših sinov iz zavednih slovenskih hiš, vnetih prosvetnih delavcev, se ni več vrnilo s fronte, domače prebivalstvo pa je bilo zaradi številnih aretacij in internacij najbolj zavednih Slovencev po končani prvi svetovni vojni v l. 1918/19, katere so avstrijske oblasti internirale v taborišču Litzelhof na Zg. Koroškem, močno ustrahovano. Bivši voditelji in inteligenca so bili pregnani. Končno je prva leta po prvi svetovni vojni celovško knezoškofijstvo na fari Brdo namestilo nemškega duhovnika, prise-

ljenca iz Bavarske, ki je uvedel nemške pridige v cerkvi in nasprotoval slovenski prosveti. Tako se je v tistih letih vpregla poleg šole še cerkev v raznarodovanje Slovencev na Brdu.

Iz poročila z Brda, objavljenega dne 7. febr. 1923 v »Koroškem Slovencu« pa izhaja, da so se polagoma Slovenci zopet zbrali in začeli delovati. Dobe- sedno pravi dopisnik: »Tudi pri nas smo že šli na delo, da popravimo to, kar nam je vzela vojska... Kar se tiče narodnega gibanja, je pri nas vse mirno. Ako ne bo pravočasno pomoči, izpolnilo se bo, kar je bivši deželni predsed- nik Lemiš govoril enkrat po plebiscitu: 'Toda skozi šolo in cerkev glejmo, da se besede Slovenca Jarnika izpolnijo; Jarnik je namreč pisal, da bodo Slo- venci v vsakih stoletjih za eno miljo (2 uri) potlačeni nazaj'. Kakor kaže, bo- mo mi na Brdu kmalu na vrsti. Zjokal bi se človek, če bi ne pomislil, da ima- mo bistre glave in trde kosti, in najboljšo voljo kljubovati vsem hudičem in ostati to, kar smo bili stoletja — slovenski Ziljani.«

In pregnali so malodušje, zavihali rokave in na novo zorali njivo pro- svete. Korajžno je nastopil mladi rod, fantje in dekleta na Brdu in v Melvi- čah so obnovili zopet društveno delovanje in se posvetili izobrazbi. In zopet je zadonela po »slovenski Švici«, kakor imenujejo Brdo, slovenska pesem.

Deželni poslanec Vinko Poljanec je prihajal skoro vsako leto med nje in jih na shodih bodril. Tako je začetkom februarja 1926 imel na Brdu in v Melvičah dobro obiskana shoda, na katerih je ljudem govoril o potrebi ob- nove prosvete in o gospodarskih vprašanjih s posebnim ozirom na zapadni slovenski del Ziljske doline. Narodnim nasprotnikom, ki so imeli slabo vest je šel strah v kosti. Poslali so nad Slovence celo orožnike, ki so poizvedovali pri ljudeh in jih zasliševali, kaj je Poljanec na Brdu govoril. In v to gonjo so se vključile tudi zloglasne »Freie Stimmen«, ki so v št. 40 z dne 19. febr. 1926 objavile lažno hujškaško poročilo o Poljančevem shodu na Brdu. Polja- nec se je na seji državnega zbora dne 22. febr. 1926 pritožil nad tem postop- kom in zahteval, da orožniki ne nadlegujejo mirnega prebivalstva brez po- trebe in ne delajo Slovincem sitnosti.

In drugič je poslanec Poljanec imel dne 6. febr. 1927 lepo uspela shoda na Brdu in v Melvičah. Na vsakem je ljudem govoril o kulturno-prosvetnih potrebah in nalogah ter o gospodarskih vprašanjih. In kakor posnemamo iz »Koroškega Slovenca«, je Poljanec v tretjič zboroval 3. febr. 1929 na Brdu in v Melvičah.

In zopet je z nepremagljivo silo zadonela slovenska pesem. Dne 7. febr. 1926 so slovenski fantje presenetili domačine z lepim ubranim petjem pri Jan- šicu na Brdu. Lepo se razvijajoča prosvetna dejavnost Slovencev pa ni dala miru nasprotnikom. Napravili so pevski koncert na Brdu s pomočjo pevskega okrožja iz nemškega dela Ziljske doline. Tudi je obiskal Brdo v l. 1926 po- tovalni učitelj zloglasnega »Schulverein«-a, da je vršil protislovensko huj-

skaško propagando in »Schulverein« je poslal brezplačno nemške knjige za šolo. Pa to še ni bilo zadosti. Ker narodni nasprotniki niso mogli mimo obnovljene slovenske prosvete, so ji podtaknili politično ozadje. Po njihovem mnenju je bil kriv oživiljenega prosvetnega dela bivši državni in deželni poslanec Grafenauer. Zato so se denuncianti maščevali nad Slovenci s tem, da so pri politični oblasti izposlovali, da deželna vlada Grafenauerju ni več podaljšala dovoljenja za bivanje na njegovi domačiji v Mostah, da bi si mogel urediti kmetijo, in da je moral 8. marca 1926 zapustiti svoj rojstni kraj. Podle duše so se z odhodom Grafenauerja oddahnile.

Naj na tem mestu navedem samo nekaj primerov dejavnosti izobraževalnega društva na Brdu po prvi svetovni vojni. Dne 19. junija 1927 so dekleta priredile v društvenih prostorih shod in presto zabavo. O tem beremo v »Koroškem Slovencu«: »In tukaj, — na najzapadnejši točki slovanstva, smo zopet enkrat slišali peti navdušeno in krepko, jasno in veselo, večno pomenljive besede ziljske himne: Tam, kjer teče bistra Zilja!«

V januarju in februarju 1928 se je na iniciativo rodoljuba Antona Warmuta p.d. Miklavčiča v Limarčah vršil gospodinjsko-kuharski tečaj za območje izobraževalnega društva na Brdu. Tečaj, ki ga je obiskovalo 14 deklet, je vodila Milka Hartman v prostorih Warmutovega doma. 12. febr. so tečajnice priredile v društvenih prostorih na Brdu razstavo svojih kuharskih izdelkov in 19. febr. je bila zaključna prireditev z deklamacijami, petjem ter igro »Oh ta Polona«. O njej pravi dopisnik »Koroškega Slovence«: »Pogledali smo, le za trenutek na Ziljo in smo našli tam dosti dobrega, talentov in še živo zavednost. Videli smo, da Ziljani ne umirajo. Pogrešajo le voditeljev. Da, voditeljev manjka, ki bi dobro slovensko ljudstvo izpodbujali v izobraževalnem delu in ogrevali srca za slovenski narod.«

Kot protiutež proti izobraževalnemu društvu na Brdu je učiteljstvo na Brdu skupaj z nekaterimi renegati začetkom leta 1930 ustanovilo podružnico društva »Schulverein-Südmark« na Brdu. Ob tej priliki je »Koroški Slovenec« zapisal o teh germanizatorjih naslednje: »Bodo li sedaj spremenili svoje stare pesmi in rej pod lipo in štehvanje? In pozabili nočo ‚svavencle‘? Potem naj prestavijo še plot pri Modrinji vasi! In Melvičanom in Melvičankam naj povedo, naj ne hodijo več na Brdo, marveč v ‚Egg bei Hermagor‘.« Podružnica »Kärntner Schulverein-Südmark« je postala zbirališče nacistov. Glavno besedo v podružnici so imeli učitelji, posebno nadučitelj Sames, kateri je bil predsednik Učiteljske zveze šmohorskega okraja, ki je leta 1933 pod njegovim vodstvom enoglasno sklenila pristop k nacistom. Ti krogi so se v občini Brdo leta 1934 o priliki nacističnega puča razkrinkali kot izdajalci Avstrije in protidržavni elementi. Bili so smrtni sovražniki slovenskega prosvetnega društva in slovenskega kulturnega gibanja. Nadučitelj Sames je imel celo to drznost, da je na uradni seji okrajnega glavarstva v Šmohorju očital Slovincem iredentizem.

Maleš Miha: Konavljanka, 1953, barv. monotipija

V letu 1934 je namesto deželnega poslanca Poljanca, kateremu je protislovensko navdahnjeni celovski škofijski ordinariat prepovedal, da bi še nadalje zastopal koristi koroških Slovencev, prihajal na Brdo poslanec Karl Mikl, posestnik v Maloščah. V okviru koroške kmečke zveze je dne 23. decembra 1934 na shodu na Brdu vzpodbujal domače prebivalstvo v slovenskem jeziku.

Dne 13. dec. 1935 je na svojem domu v Mostah končal svojo težko in trnjevo življenjsko pot ustanovitelj in prvi predsednik društva na Brdu nepozabni državni in deželni poslanec France Grafenauer. Vsa občina je bila v globoki žalosti. V znak hvaležnosti so domačini marca 1936 sklenili, da odkrijejo Grafenauerju spominsko ploščo. Na občnem zboru posojilnice na Brdu so enoglasno določili, da se bodo stroški za postavitev spominske plošče krili iz čistega dobička posojilnice. Domači šovinisti pa so pri deželni vladi v Celovcu izposlovali prepoved postavitve spominske plošče in izvršitve tega sklepa, češ da bi društvo s tem kršilo svoja pravila. Proti temu odloku so Slovenci nameravali vložiti priziv, ki so ga bili že sestavili. Odpošiljatev priziva pa je preprečil tedanji župan občine Brdo, ki je po nalogu politične oblasti izvajal močan pritisk, češ »da se ne spodobi z javnim denarjem napravljati spominsko ploščo inozemcu in da bi bila občina z vložitvijo priziva pri deželni vladi le še bolj črna kakor je že«. S slednjimi besedami je imel v mislih okolnost, da je bila občina Brdo pri deželni oblasti nepriljubljena, ker je bilo njeno prebivalstvo narodno zavedno («Koroški Slovenec», št. 24 z dne 10. 6. 1936).

Dne 21. januarja 1937 je v Kamnu v Podjuni umrl prvi tajnik društva župnik Anton Šturm, ki je bil med prvo svetovno vojno zaradi svojega kulturno-prosvetnega delovanja na Brdu od domačih izdajalcev in šovinstov denunciran in od vojnega sodišča obsojen na dolgoletno ječo. Posledica obsodbe je bila, da se ni več vrnil na Brdo. Člani društva so v znak hvaležnosti na posebnem žalnem zboru počastili spomin nanj in njegovo delo.

Tudi od Slovencev na Brdu in v Melvičah prirejeni gospodarski kuharski tečaji domačim šovinistom niso dali miru. Na pobudo šovinističnega učiteljstva so organizirali nemški »Kochkurs« v šoli in uporabili v to svrho šolsko kuhinjo na Brdu. Z gospodarskim pritiskom so zavedli nekaj slovenskih družin, ki so poslale svoje hčerke v ta »Kochkurs«, ki je trajal 6 tednov in sicer od 29. 1. 1937 dalje. Vodila ga je neka Nemka Raditschnig, ki je prepovedala dekletom v tečaju slovensko govoriti in določila kazen 10 grošev, ki jo je morala vsaka tečajnica plačati, če se je spozabila in spregovorila kakor slovensko besedo. Edini cilj tega »Kochkursa« je bil raznarodovanje slovenskih deklet. V strokovnem pogledu pa so se slišale tedaj s strani resnih mož in žena pripombe: »Oh, saj se niso niti mejšte (koruznih žgancev) kuhati naučile prav!«

Medtem ko je prosvetno društvo v Melvičah slovelo po svojih oderskih

prireditvah, s katerimi so člani društva gostovali ponovno na Brdu in Veliki vesi, Zahomcu in drugod, so na Brdu gojili prvenstveno slovensko petje, za kar je šla prvenstveno zasluga mlademu pevovodji pevskega zbora Ulriku Ravšarju. Dne 6. junija 1927 je pevski zbor prosvetnega društva na Brdu sodeloval na impozantnem ziljskem slavlju. Društvo »Dobrač« na Brnci je namreč priredilo ta dan pri Prangerju v Zmotičah veliko pevsko prireditev, n kateri so sodelovali pevski zbori društev iz Brnce, Brda, Malošč in Zahomca. Slavja se je udeležilo nad 600 ljudi iz vseh krajev Slovenske Koroške in še od drugod. Pred petjem so zahomski fantje in dekleta pokazali stehvanje in prvi rej pod lipo. Ziljski pevski zbori so nastopali skupaj in posamezno. O tej prireditvi je poročal »Koroški Slovenec«. Na pevcih in petju je bilo čutiti vstrajne in vestne vaje, posrečen je bil tudi izbor pesmi. Izmed zborov zasluzi še posebno pohvalo brški, ki se pod vodstvom veččega pevovodje Urha Ravšerja sijajno razvija in je poleg Brnčanov med najboljšimi tolmači ziljske narodne pesmi.

Pevski zbor na Brdu in še drugi člani in članice društva na Brdu in v Melvičah so se leta 1934 nameravali udeležiti v ziljskih narodnih nošah kongresa narodnih noš v Ljubljani. Avstrijske oblasti so to preprečile in jim niso izstavile potnega dovoljenja. Bila je to težka diskriminacija slovenske prosvete v občini Brdo. Toda ta udarec ni zlomil mladih prosvetašev, le še bolj so se posvetili prosvetnemu delu. In tako jih srečamo celo po priključitvi Avstrije k Nemčiji dne 26. junija 1938 na pestri kulturni prireditvi v Zmotičah. Prosvetno društvo »Dobrač« na Brnci je priredilo »Slovenski dan« v Zmotičah, ki je bil slična prireditev kakor »Ziljski dan« leta 1927. Zopet se je zbralo nad 600 Ziljanov, Rožanov in rojakov iz okolice Vrbskega jezera in Podjune, da so manifestirali svojo narodno zavest. Iz Brda, Št. Pavla, Smerč, Bistrice v Ziljski dolini, Zahomca smo bili častno zastopani je poročal »Koroški Slovenec«.

Prosveta v Melvičah

Prosvetno društvo v Melvičah se je ustanovilo na pobudo domačega provizorja Urha Hafnerja 9. okt. 1910. Deželna vlada v Celovcu je z odlokom z dne 7. 9. 1910, št. 3872/Pres potrdila društvena pravila. Dne 9. okt. 1910 se je vršil ustanovni občni zbor v stari šoli v Melvičah. Predsedoval mu je sklicatelj Urh Hafner, ki je razložil društvena pravila. Franc Smodej, urednik »Mir«-a iz Celovca, pa je govoril o namenu in ciljih društva. Ustanovnega občnega zbora se je udeležilo lepo število domačega prebivalstva. Na zboru je bil izvoljen prvi društveni odbor in sicer: kot predsednik Urh Hafner, kot podpredsednik Franc Popatnik pd. Kovačev, čevljarski pomočnik v Melvičah, tajnik Jakob Weber pd. Pložičev na Rutu, blagajnik Štefan Ravšer pd. Partljičev v Pazrijah, knjižničar Pavel Felaher pd. Mlinarjev v Ločah. K društvu je pristopilo takoj 50 oseb kot rednih članov. Že začetkom novembra 1910 je

društvo kot 34. pristopilo k prosvetni centrali v Celovcu (SKSZ).

Pred prvo svetovno vojno se je društveno delovanje zelo razmahnilo. Priredilo je nešteto odrskih iger, zborovanj, sestankov. V okviru društva je zelo uspešno deloval odlični pevski zbor, ki ga je vodil Štefan Ravšer pd. Partljičev iz Pazrij. Vršila so se številna predavanja domačih in tujih govornikov, nekatera s skioptičnimi slikami. V l. 1910/14 so se zelo agilno udeleževali v okviru društva v slovenski prosveti domači študentje, ki so ob počitnicah prirejali igre, zborovanja in pevske nastope. Bili so to l. 1918 pri Dravogradu padli gimnazijec Ulrih Malič pd. Bundričev iz Loč, gimnazijec Julij Felaher pd. Trbišnikov iz Melvič, učiteljska Mira Grafenauer, učiteljski Vinko Möderndorfer pd. Pavelnovcov na Rutu, visokošolec Josip Ravtar pd. Bedenov v Melah, gimnazijec J. Arbeiter na Toškovi, učiteljski Karl Zwick pd. Jakobov v Ločah in še številni drugi.

Dragocene podatke o ustanovitvi in delovanju izobraževalnega društva v Melvičah je zapisal provizor Urh Hafner v župnijski lokalni zgodovini. Ko so narodni nasprotniki Hafnerja koncem prve svetovne vojne spravili v zapor in pregnali iz Melvič, je zapisovanje od l. 1922 nadaljeval župnik Franc Mikula.

Tako Hafner kakor Mikula sta pisala krajevno zgodovino tako imenovani liber memorabilium župnije Melviče v slovenskem jeziku in šele po letu 1922 je moral župnik Mikula po ukazu knezoškofijskega ordinariata v Celovcu začeti pisati zgodovino izključno v nemškem jeziku. Tako je za zgodovino društva v Melvičah liber memorabilium dragocen vir.

. . .

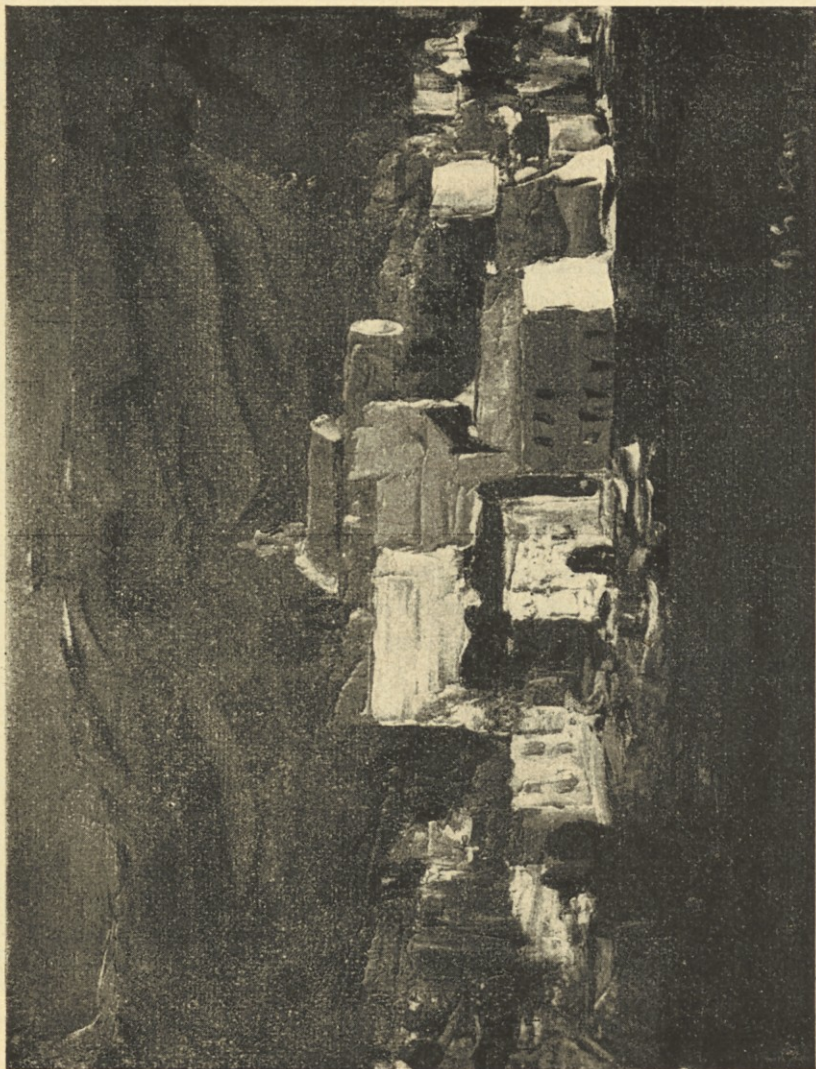
Koroški Slovenci se odlikujejo po svoji nadarjenosti in po svojem velikem smislu za prosveto potem odrskih prireditev. To je njihova posebna vrlina, po kateri je dobivala in še dobiva kulturno življenje koroških Slovencev poseben ugled. Saj zdrži poleg pesmi igra najdalje tudi v narodno ogroženi vasi in na narodni meji ter budi nezavedne k novemu življenju. Živo dejanje in živa beseda na odru sta imela in imata močan vpliv enako kakor pesem, knjiga in slika.

Te lastnosti so odlikovale tudi prosvetaše na Brdu in še bolj v Melvičah. Naj navedem na tem mestu samo nekaj uspešnih odrskih prireditev v Melvičah: Dne 19. dec. 1926 so uprizorili domači fantje in dekleta igro »Mlinar in njegova hči«. Čeravno so nekateri igralci šele prvič nastopili, pa so vsi svoje naloge izvrstno rešili. »Koroški Slovenec« je poročal, da je predstava izborno izpadla, da je bila društvena dvorana v stari šoli v Melvičah natlačena polno mladine in žena, katerih je precej prišlo iz Brda in ostalih krajev brdske fare. Na željo občinstva so igro na novo leto 1927 ponovili.

Dne 20. in 27. febr. 1927 so fantje in dekleta uprizorili dve veseloigri: »Pri gospodi« in »Trije tički«. Dne 13. aprila 1927 beremo v »Koroškem Slo-

vencu«, da se fantje in dekleta melviškega društva pridno pripravljajo za prireditev Finžgarjeve igre »Divji lovec«, ki so jo nameravali igrati po Veliki noči.

V času od 7. febr. do 24. marca 1929 se je vršil v društvenih prostorih v Melvičah gospodarsko-kuharski tečaj, katerega se je udeležilo 16 deklet. Vodila ga je Marija Krištof. Ob zaključku so tečajnice priredile na petih mizah v društvenih prostorih razstavo svojih kuharskih izdelkov in izvedle prireditev s prav pestrim sporedom: s petjem, deklamacijami in z igro »Čašica kave« ter šaljivko »Planšarica«. Nastopile so v ziljskih narodnih nošah. Či-

Kos Gojmir Anton: Korčula, 1936, olje

sti dobiček prireditve je znašal 300 šil. Poleg tega pa so tečajnice v znak hvaležnosti nabrale nekaj denarja med seboj in ga pcklonile slovenskim sirotam v sirotišnici v Št. Jakobu v Rožu.

Dne 29. dec. 1929 se je vršil lepo obiskan občni zbor društva. Za predsednika je ponovno bil izvoljen Franc Popatnik pd. Kovač v Melvičah, ki je na občnem zboru razložil društvena pravila. Drugi govornik, župnik Ebner z Brda, pa je v zbranih besedah navduševal mladino za nadaljnjo izobrazbo. Dekleta so uprizorila igro »Dušica v gozdu«. Plicova Mojca iz Most je podala več glasbenih točk na harmonij. »Koroški Slovenec« je pohvalil tedaj Melvičane, ko je o njih zapisal: »V Melvičah se še in zopet spoštuje tisočletna beseda prednikov in s tem ste fantje in dekleta rešili velik del svoje domovine«.

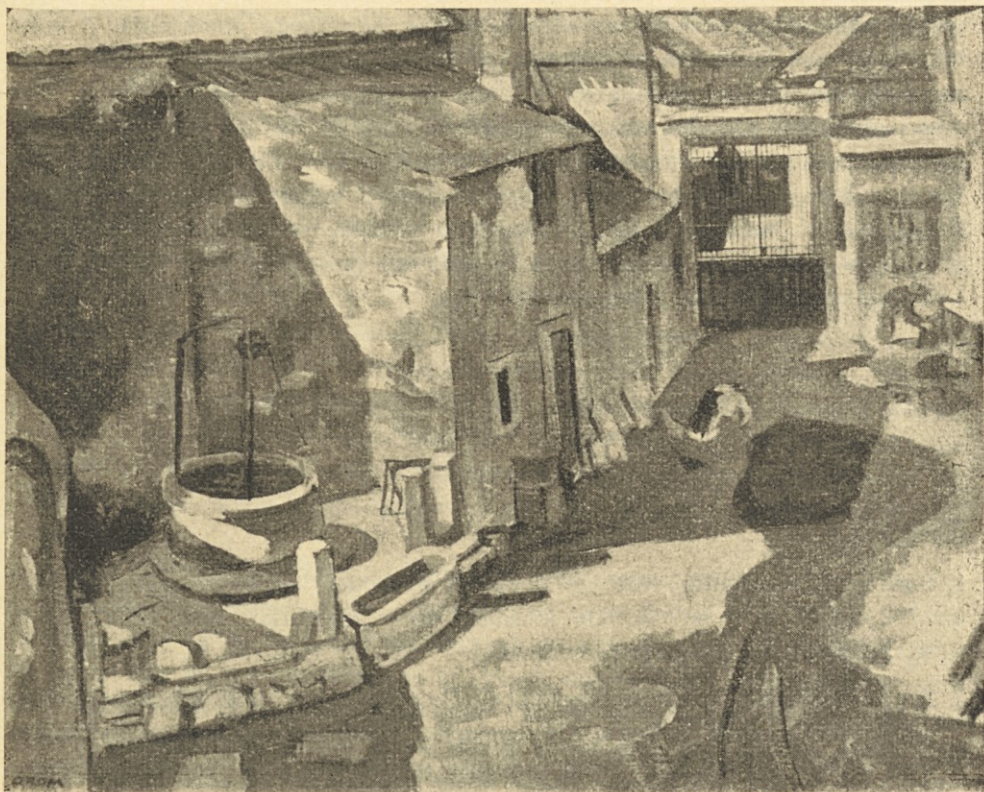
Društvo v Melvičah pa je vzpostavilo tudi stike s soslednjimi društvi na Brdu in na Bistrici oziroma Zahomcu. Melviški prosvetaši so hodili večkrat gostovati na Brdo in igrali na društvenem odru v Veliki vasi. Dne 8. aprila 1934 pa je 18 fantov iz Bistrice in Zahomca — članov društva »Zila« nastopilo v Melvičah z igro, pevskimi točkami in deklamacijami. Prireditve so zaključili s koroško himno »N'mav čriez izaro« in so se nato z biciklji odpeljali preko Brda domov. Prireditve se je udeležilo nad 120 ljudi.

Dne 3. januarja 1937 so fantje prosvetnega društva v Melvičah priredili burko »Kmet in fotograf«, dekleta pa igro »Sv. Cita«. Govoril je zbranemu občinstvu prof. Hutter iz Celovca. Na splošno željo ljudstva so igri 10. januarja 1937 ponovili. Obe prireditvi sta lepo uspeli. Igralci in igralkе so glasom poročila »Koroškega Slovenca« pokazali, da niso samo korajžni, temveč da imajo tudi slovenskemu ljudstvu v splošnem lasten dar globoko vživete-ga podajanja življenja v igri.

Posebno lepa prireditve pa je bila v Melvičah 29. marca 1937. Vršil se je letni občni zbor društva, na katerem je bil ponovno izvoljen za predsednika Franc Popatnik. Fantje so se postavili z igro »Dr. Vsezna!« in »Štipko ptiček« ali »šaljiva prigoda njegovega slugе«. Igrali so dovršeno. Nato je nastopil pevski zbor prosvetnega društva na Brdu pod vodstvom pismonoše Urha Ravšerja z narodnimi in umetnimi pesmimi. Med drugim so zapeli »N'mav čriez izaro«, »Jes s'm an burn pavr« in »Domovina mili kraj«. Ta zbor je bil med najmlajšimi slovenskimi koroškimi pevskimi zbori in ga je odlikovala prav dobra ubranost in svežina glasov. Za pevci je govoril tedanji visokošolec Franci Zwitter iz Zahomca o potrebi izobraževalnega dela v okviru društva. Igro so na splošno željo ljudstva dne 4. aprila 1937 ponovili. Ta uspeh kulturne manifestacije Slovencev je spravil njih nasprotnike po koncu. Ustanovili so v Dolah nemško društvo, katerega člani pa so bili izključno samo Slovenci, toda narodno nezavedni, nadalje so odkrili ob cerkvenem zidu v Melvičah spominsko ploščo v prvi svetovni vojni padlim slovenskim fantom in možem iz melviške fare z nemškim posvetilom.

O vsem govori tudi farna kronika v Melvičah, katera poroča o uspeli slovenski prireditvi z dne 29. marca 1937 in pripominja: »Prireditev nedolžne igre in zborovanj se s strani nacionalno prenapetih nasprotnikov smatra kot nepatriotično in je bilo ustanovljeno nemško pevsko društvo, odkrita je bila spominska plošča našim slovenskim junakom s posvetilom v nemškem jeziku, da bi se pokazal »nemški značaj« fare Melviče — Čeravno je vse prebivalstvo slovensko«. ²⁾)

Dne 19. decembra 1937 in 2. januarja 1938 so melviški prosvetaši presenečili domačine z igro »Mlinar in njegova hči«, obakrat je bil obisk zelo dober, društvena dvorana v stari šoli v Melvičah je bila obakrat nabito polna. Nadučitelj iz Melvič je bil med občinstvom. Eden od društvenih odborikov je napravil »uvodno prav izbrčen nagovor«. Igralci in igralkе so vlcе ge izbornu rešili. Z igro so šli gostovat v Zahomec.

Grom Bogdan (Trst): Dvorišče moje rojstne hiše, 1959, olje

Ko je v tedanji dobi začel izhajati »Mladi Korotan«, je našel pri članil društva na Brdu in v Melvičah prav prijazen sprejem. Saj jim je služil kot pomagalo na jezikovnih tečajih, ki so jih v tisti dobi prirejali za slovensko mladino, ker je slovenska beseda bila pegnana iz ljudskih šol.

Prosvetni društvi na Brdu in Melvičah sta bili nositeljici prosvetnega dela, branika slovenske zvestobe in ljubezni, poštenja in značajnosti. To njihovo poslanstvo je prekinil nacizem, ki je prinesel vojno, in gorja potom izselitve najbolj zvestih in požrtvovalnih prosvetnih delavcev v koncentracijska taborišča, zapore in na fronto za najstrašnejšega sovraga.

Dragocene slovenske knjige društvenih knjižnic na Brdu in v Melvičah so morali aprila 1941 prosvetaši spraviti v vreče in pod gestapovskim spremstvom nesti na kolodvor v Goriče od koder so jih odpremili kot odpad, kot star ničvreden papir v mlin. Le po naključju so bile knjige rešene in po zlomu nacizma vrnjene društvoma.

Kot posledica nacistične strahovlade prevladuje v občini danes duh nestrpnosti, ki se hrani z idejami pretiranega nacionalizma, ki izkoristi vsako priliko, da draži strasti in sovraštvo v škodo narodnega pomirjenja. Z neko takoiimenovano kulturno propagando se skuša ljudstvu vcepiti njemu tujo, nesvojstveno, umetno miselnost, ki je po svojem bistvu protinaravna in zato neznačajna. Domače slovensko prebivalstvo v občini pa ima potrebo po lastnem kulturno-prosvetnem izživiljanju. To je dokazalo, ko so se številni Slovenci iz Brda in Melvič v juniju 1949 s traktorji peljali na Bistrico v Ziljski dolini gledat »Miklovo Zalo«. Le voditelja manjka, da bi obnovili prosvetni društvi na Brdu in v Melvičah in organizirali prosvetno delo na teh dveh slovenskih mejnikih na skrajnem zahodu.

OPOMBE:

1. Brdo v Ziljski dolini (Kdo je dejanski gospodar Janšiceve gostilne) Mir, 15. I. 1910, št. 3, str. 16. Kje je šolski vodja Martinjak, Mir, 17. 12. 1910, št. 51, str. 316 in učitelj Martinjak, Mir, 31. 12. 1910, št. 53, str. 333.
2. Die Aufführung eines unschuldigen Theaterstückes und Versammlungen wird von unseren national überspannten Gegnern als unpatr. betrachtet und wurde ein deutscher Gesangsverein gegründet, eine deutsche Gedenktafel unserer slowenischen Helden errichtet, um den »deutschen« Charakter der Pfarre Mellweg »zu zeigen«, trotzdem die ganze Bevölkerung slowenisch ist.

Prosvetno društvo „Zilja“ v Zahomcu

Zgodovina ljudskoprosvetnega življenja na Ziljski Bistrici in v okolici sega daleč nazaj. Brez dvoma je zasadil korenine narodnemu življenju v tej okolici že Matija Majar-Ziljski, ki je od leta 1951 do 1870 župnikoval v bližnjih Gorjah, na Bistrici pa je delal v tistem času J. Wiegele p. d. Prontov, za narodno stvar navdušen mož, ki je nastopal tudi kot govornik na velikih taborih v Šmihelu pri Pliberku in pri Birtu na Žopračah. Le-ta je bil tudi pobudnik za ustanovitev Hranilnice in posojilnice na Bistrici s tem, da je poklonil tej ustanovi svojo hišo. Ta gospodarska ustanova ima poleg društva velike zasluge, da germanizacija v tem delu Zilje ni tako hitro napredovala kot v drugih krajih.

Že leta 1887 se ustanovi na Bistrici podružnica Ciril-Methodove družbe, ki pridno dela in razširja svoj delokrog celo do Vrat in na ta način povezuje Slovence v Kanalski dolini s Slovenci ob Zilji.

Leta 1904 pri Nežmanu na Bistrici ustanovljeno Slovensko katoliško izobraževalno društvo »Zila« za Ziljsko Bistrico in okolico spada med najstarejša društva na Koroškem. Že od vsega začetka se osredotoči vse delo pravzaprav na majhno vasico Zahomec, kjer je ob prehodu v 20. stoletje posebno razgibana generacija. Društvo prične takoj z vsestranskim delom, ima dvorano pri p. d. Hrepcu, kjer prireja redno svoje igre in gostuje z njimi zlasti na Brnci, pa tudi drugod, na drugi strani pa »Zila« vedno spet sprejme druga društva kot goste. Že leta 1905 gostujejo brnški tamburaši v Zahomcu in od tega časa sta »Zila« v Zahomcu in »Dobrač« na Brnci stalno povezana in se medsebojno obiskujeta ne le v obliki gostovanj marveč tudi drugače.

Delo »Zile« je vsestransko. Poleg običajnih odrskih prireditev prireja že od vsega začetka tudi družabne prireditve in še danes govorijo pri Zilji o veliki pustni prireditvi leta 1909, ko je »Zila« organizirala velik kurentov pohod s številnimi vozovi iz Drašč na Čajno. Pridno izposojuje tudi knjige iz svoje knjižnice in poročajo na občnem zboru leta 1910, da je društvo nabavilo številne nove knjige in nov harmonij, da lahko prične vaditi tudi pevski zbor.

Leta 1908 društvo »Zila« sodeluje pri veliki cesarjevi proslavi na Dunaju in pokaže tam pristno ziljsko ohcet. Tedaj so si nabavili tudi lepe ziljske narodne noše in se še lahko danes ugotovi, kdo je tedaj sodeloval. Čeprav so sodelovali na tej proslavi tudi iz drugih krajev Zilje in je bil med njimi tudi znani nemško-nacionalni poslanec Fischer iz Labijenč, so obvladali na Dunaju položaj člani »Zile« in še danes pripovedujejo, kako je moral tudi ta poznani »Heilovec« na Dunaju pozdravljati cesarja z »živio«!

Izmed mnogega števila aktivnih članov ob rojstvu in prvem razmahu društva je težko izločiti posameznike, da se prezrtim ne bi delala krivica. Kljub temu pa zaslužijo v tej dobi posebno omembo predvsem Kriglova Tinja

in Fronc, Korenova Mojca, Abujeva Tinja in Jerca in Štalerjev Fronc iz Zahomca ter Mežnarjev Hanzel z Bistrice, katerim se pridružijo pozneje posebno v počitnicah visokošolca Boštjan in Franc Schaubach iz Drašč ter visokošolec Pipov Tinja. Korenov oče in zahomški Tržačani pa so v tem času posebno aktivni v podružnici Slovenskega planinskega društva, ki vzdržuje na zahomški planini tako imenovano Korenovo kočo.

Franc Kriegl, p. d. Kriglov, je potem tudi po prvi svetovni vojni spet med obnovitelji in dolgoletni predsednik »Zile«, neposredno prosvetno organizacijsko delo in predvsem režijo iger pa prevzame po prvi svetovni vojni Mary Zwitter, p. d. Abujeva, ki na ta način vzgaja naslednjo generacijo. Tudi mlada generacija je med obema vojnama ohranila sloves »Zile«, da je zahomško društvo vedno med aktivnimi. Že leta 1921 so tudi zastopniki »Zile« na prvem pomenku rožanskih in ziljskih društev v Št. Jakobu v Rožu in v naslednjih letih so ob božiču, o pustu in ob veliki noči na odru pri Hrepcu redne igre. »Trije ptički«, »Roza Jelodvorska«, »Lurška pastirica«, »Bele vrtnice«, »Vrnitev«, »Krivoprisežnik«, »Veriga«, »Divji lovec«, »Henrik, gobavi vitez« in druge igre so še danes v spominu okolice.

Leta 1925 priredi Klub koroških slovenskih akademikov na Dunaju v Zahomcu svoj sestanek. Tedaj sodeluje vsa vas in za javno prireditev visokošolcev pošlje zaskrbljena varnostna oblast kar 22 orožnikov!

Leta 1927 si je »Zila« na pobudo tedanjega bogoslovca Filipa Milloniga nabavila tamburice in kmalu je zaslovel zahomški tamburaški zbor zaradi svojega znanja. Prvi učitelj mu je bil že imenovani Korenov Lip, pozneje pa je zbor vadil pred italijanskimi fašisti pobegli Rasto Kanalc iz Sv. Petra na Krasu. Če iz tega časa omenimo nekatere posebno marljive člane in igralce, ne smemo prezreti Kriglove Mojce, Kriglovega Mika, Petrovega Mirta in Naca, Abujeve Marice, Galavčevega Luke iz Bistrice in med vojno padlih Počtnikovega Hanzija in Šentijevega Rudija.

Društvo v Zahomcu pa ni zanemarjalo tudi ne skrbi za domačo folkloro ter šege in navade. Vsako leto tudi še danes društvo priredi Miklavžev obisk od hiše do hiše in je društvena zasluga, da se še danes na pristen način v Zahomcu in tudi na Bistrici izvajajo žegnanski običaji žtehvjanja in visokega reja pod lipo, s katerimi obredi je društvo »Zila« med vojnoma gostovalo tudi v Ljubljani, po zadnji vojni pa so izvajali to ziljsko žegnanje člani »Zile« na Dunaju, na Gradiščanskem, v Šmihelu pri Pl'berku in v Bohinju.

Zahomska mladina tudi danes še drži postojanko ob Zilji. Ima svoj tamburaški zbor, ki je nastopal že dvakrat na centralnih prireditvah v Celovcu, pa tudi v radiu, zlasti pa je mladina aktivna na športnem področju. V Slovenski fizikulturni zvezi vključeno zahomsko športno društvo je v zadnjih letih redno izvedlo na svoji 30-metrski skakalnici mednarodne smučarske tekme za Ziljski pokal, njegovi člani pa so se uveljavili tudi na drugih smučarskih tekmah.

Želeti je le, da bi razgibana mladina naprej ohranila sloves SPD »Zile« in bi je kmalu ne gledali le na smučarskih tekmah, marveč tudi v tekmovalju z drugimi društvi v tamburanju in na cdru. Naj tudi njej veljajo besede, ki jih je poročevalec o 30-letnem jubileju »Zile« zapisal v »Koroškem Slovencu«:

Stopaj mladina krepko naprej
po poti svojih vrljih prednikov,
da boš močna kakor bili so ti,
prevzeta od duha skupnosti,
da bo domači duh vladal povsod
po zilskih domovih, zilskih vaseh
in bodo še tvoji otroci slavili
nekoč jubileje društev na Zili!

-ci.

Kmečka zaprisega iz Miklove Zale

Pol stoletja Slovenske prosvetne zveze

Arhiv in zapisnike osrednje kulturne organizacije koroških Slovencev sta uničili dve vojni, ki obe sta usodno posegli v kulturni razvoj našega ljudstva. Opisati polstoletno zgodovino te pomembne naše organizacije brez slehernih podlag je zato malo izgledno početje in morejo biti naslednje vrstice kvečjemu ogrodje in gradivo za potrebno temeljito študijo o kulturnem prizadevanju slovenskega ljudstva na severni narodni meji.

Če kljub temu spoznanju v zlatem jubilejnem letu Slovenske prosvetne zveze poskušam zabeležiti vsaj nekatere dogodke in pokazati posamezna poglavja iz njene zgodovine, potem se dobro zavedam, da bo vse le fragmentarično in nepopolno; hkrati pa sem tudi mnenja, da je boljše vsaj malo zapisati in tisto posredovati kot izročilo naših pradedov kakor pa ničesar zapisati in še tisto malo prepustiti pozabi.

Kulturno prizadevanje in ustvarjanje koroških Slovencev sega daleč nazaj in je mnogo starejše od ustanovitve kulturno-prosvetne organizacije, vendar pa so bili v začetku le razgledani posamezniki, ki so pričeli orati popolnoma neobdelano ledino. Kulturna dača, ki smo jo koroški Slovenci v zgodovini v tem oziru dali vsemu slovenskemu narodu, je velika in smo nanjo lahko ponosni. Imena kot Urban Jarnik, Matija Majer-Ziljski, Anton Janežič in drugi ter v novejšem času Prežihov Voranc bodo vedno svetlo zapisana v slovenski kulturni zgodovini.

Toda na tem mestu nočem opisati te zgodovine, tu hočem zajeti le organizirano ljudsko prosvetno dejavnost. Tudi ta pa se ni pričela šele pred 50 leti, marveč so že prej na tem področju ustvarjali dalekovidni posazniki, ki pod pojmom »bukovniki« zavzemajo častno mesto v literarni in kulturni zgodovini našega ljudstva. V bukovnikih pa ima svoje korenine naša ljudsko prosvetna dejavnost. Če kdo torej hoče govoriti o pionirjih naše ljudske prosvete, potem so to naši bukovniki, to so preprosti ljudje iz ljudstva, ki so prepisovali razne spise v maternem jeziku ter z njimi dokazali in povezali slovensko narodno in ljudsko skupnost. Ljudstvo se je oprijelo njihovega započetege dela in je zlasti tradicijo ljudskih iger, predvsem Drabosnjakovega pasijona v igralskih družinah iz Kostanj in Štebna gojilo do zadnjih let neposredno pred nacistično dobo. Iz te tradicije in s to tradicijo je potem naše ljudstvo po dobi velikih taborov že v prejšnjem stoletju pričelo z organizirano prosveto, katere torišče so bile najprej Ciril Metodove podružnice. V dobi takoiimenovane sloge in tudi še v prvem desetletju tega stoletja so te podružnice z gojitvijo prosvetne dejavnosti prvenstveno utrjevale v našem človeku slovensko narodno zavest in ga krepile v borbi zoper raznarodovanje. Tako se že v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja po naših krajih množijo Ciril Metodove podružnice od Brda do Pliberka in jih štejemo na Koroškem, izvzemši Mežiško dolino, v začetku našega stoletja enaindvajset.

Prav to dejstvo je dokaz, da je bila od vsega začetka gonilna sila naše ljudske prosvete narodna misel, to se pravi borba za ohranitev in obstoj našega ogroženega ljudstva v tej obrobni slovenski pokrajini. Ta misel je združevala vse naše ljudi ne glede na svetovno nazorno opredelitev in šele s pričetkom dvajsetega stoletja se je pričela vnašati s strani gotovih konservativnih krogov svetovno-nazorna ožina v to ljudsko prosvetno dejavnost, kar je leta 1907 na občnem zboru CMD v Bohinju dovedlo do razkola v CMD, ko so konservativni krogi izstopili in ustanovili svojo »Slovensko stražo«.

Le-ta na Koroškem ni našla odmeva. Scupadajo pa v ta čas ustanovitve Slovenskih katoliških izobraževalnih društev, ki najprej brez sleherne povezave prevzamejo delovanje CMD podružnic in jim je gibalna sila slej ko prej narodna misel. Sploh je misel slovenske enotnosti in kulturne skupnosti ter spoznanje nujnosti medsebojne povezanosti od nekdaj bila na Koroškem močnejša kot v središču slovenskega naroda. V obrobni zemlji, ki je bila stalno in neposredno izpostavljena pcutujčevanju, zato tudi nikdar ni prišlo do takih oblik opredelitve kakor drugod, — občutek izpostavljenosti in čestokrat osamljenosti je tako opredelitev preprečeval. Kakor je razvoj pokazal, na žalost ne vedno v korist stvari sami, ker so vsled tega gotovi meščanski krogi in posebno delavci najprej stali ob strani, pozneje pa sploh šli k sorodno mislečim v nemški narodni tabor. Ta ugotovitev je resnici na ljubo potrebna, ker je le tako mogoče razumeti marsikateri pojav v usodepolni zgodovini našega ljudstva v zadnjem polstoletju. Treba pa je tudi ugotoviti, da ožina ni prihajala iz ljudskih množic samih, ki vse so se čutile vsaj glede narodnosti enako ogrožene, marveč od gotovih vodilnih krogov, ki so danes že davno pozabljeni. V kolikor pa so nekateri voditelji iskreno razumeli ter odločno podprli življenjsko voljo našega ljudstva, so postali kakor župnik Ražun in za njim številni razgledani duhovniki skozi desetletja vodniki na čelu kulturnoprosvetnega gibanja in usmerjevalci narodnega življenja ter se jih ljudstvo hvaležno spominja tudi še danes.

Do prve svetovne vojne

Kronološko gledano je zgodovina osrednje kulturne organizacije pred prvo svetovno vojno naslednja:

Kmalu po ustanovitvi prvih prosvetnih društev se čuti potreba po združitvi v skupni prosvetni organizaciji.

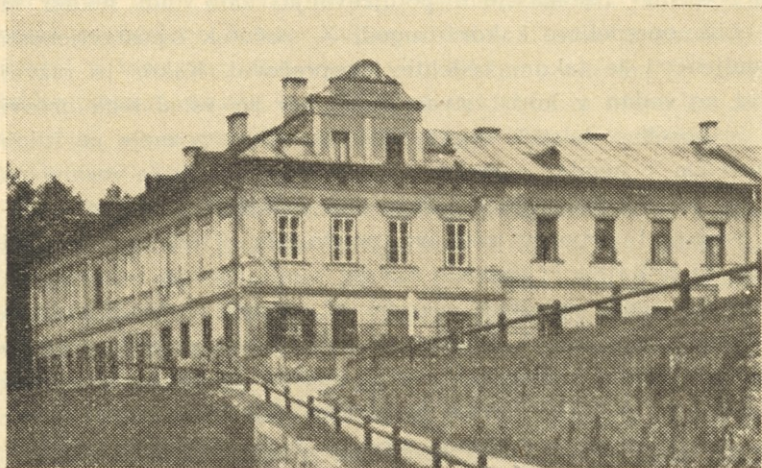
»Slov. kršč.-soc. zveza za Koroško«

ima svoj ustanovni občni zbor v Celovcu v nedeljo, dne 20. oktobra t. l. (na se-manjo nedeljo). Vrší se ob 7. uri zvečer v »rokodelskem domu« (Neue Welt-gasse št. 22). Zastopniki naših koroških izobraževalnih društev in posamezniki, ki se zanimajo za stvar, dobrodošli.

O p o m b a : Želimo, da bi bilo vsako naših društev zastopano. Zato smo izbrali nalašč to nedeljo, ker na ta dan, kot predan semnja, pride že itak mnogokdo iz dežele po opravkih v Celovec.«

Tako se glasi vabilo na ustanovni zbor v »Miru« z dne 19. 10. 1907 šte. 44, stran 290. Tri številke pozneje dne 9. 11. 1907 pa prinese »Mir« naslednje poročilo o ustanovnem zboru.

»Zveza« koroških slovenskih nepolitičnih društev (Slov. kršč.-soc. zveza za Koroško) s sedežem v Celovcu se je ustanovila dne 20. oktobra t. l. Pristopilo ji je takoj 12 naših izobraževalnih društev. Odbor ji sestoji iz sledečih gg.: Mat. Ražun, predsednik; dr. Lamb. Ehrlich, podpredsednik; Val. Jug, tajnik; P. Vunček, blagajnik; Janko Arnuš, Ant. Gril in Leopold Abraham, odborniki. Vsa pisma, tičoča se »Zveze«, naj se blagovolijo pošiljati v Celovec, Kosarnska ulica št. 30, I. nadstropje (celovško delavsko društvo). Dalje opozarjamo že danes društva na Spodnjem Koroškem, da namerava »Zveza« še letos ustreči že večkrat izraženi želji, namreč, da se priredi skupen javen

Dijaški dom
SPZ v Celovcu

shod spodnjekoroških društev (sličen shodu na Vel. Strmcu pred 3 leti). Ali bo to mogoče izvršiti še letos ali ne, naznanimo v kratkem.«

Že 12. januarja 1908 pa se vrši redni občni zbor Zveze, ki začrta dela in utrdi organizacijsko povezanost vključenih društev z ustanovitvijo posebne prosvetne pisarne v Celovcu.

Ta leta so za naše ljudstvo borbena leta. Nemški nacionalizem hudo pritiska na sleherni poskus slovenskega kulturnega razmaha in ljubosumno pazi na vsak pojav narodne in kulturne osamosvojitve. Ko so Slovenci v Podljubelju sezidali »Delavski dom« in ga hoteli v oktobru 1908 otvoriti, so marširali vsi tedanji nemški nacionalistični veljaki kakor Dobernig, Metnitz, Kirschner in Lemisch v Podljubelj in priredili s svojimi nemškimi »turneji« iz Beljaka, Št. Vida in Celovca v petih gostilnah zborovanja proti slovenski

nevarnosti. Niti dva meseca pozneje organizirajo isti krogi demonstracijski pohod proti uporabi slovenskega jezika pri celovškem okrajnem sodišču skozi deželno prestolnico. Zaradi današnjih trditvam istih krogov, sila podobnim argumentom citiram dobesedno vabilo nemškega »Volksvereina« na protestno zborovanje za dne 16. 12. 1908 v »Freie Stimmen« z dne 12. 12. 1908: »Die Versuche einzelner slowen. Hetzer, beim Klagenfurter Bezirksgerichte die Doppelsprachigkeit einzuführen, haben allseits den lebhaftesten Unwillen hervorgerufen. Sowohl der Landtag als auch der Gemeinderat der Stadt Klagenfurt haben sich in entschiedenen Kundgebungen gegen den Beschluss des hiesigen Landesgerichtes verwahrt, nach dem das Bezirksgericht Klagenfurt in Hinkunft verpflichtet sein sollte, slowenische Eingaben anzunehmen.«

Na zborovanju, kateremu je nato sledil pohod s celovškim županom Neunerjem in predsednikom deželnega odbora Hönlingerjem in dr. Josefom Lemischem na čelu pred deželno sodišče, je govornik dr. Pichs iznašal po »Freie Stimmen« z dne 19. 12. 1908 med drugim: »Die Verhältnisse bringen es mit sich, dass noch mehr slow. Advokaten ins Land kommen werden und ein jeder, der da neu ins Land kommt, ist ein Hetzer und gefährdet den Frieden im Lande und die politische Machtstellung der Deutschen.«

In ko je društvo na Brnci leto navrh uredilo skromno hišo za društvene prireditve in objavilo njeno otvoritev, beremo v takratnem velenemškem glasilu »Villacher Zeitung« z dne 14. nov. 1909: »Auf nach Fürnitz! ... Es droht uns Deutschen in Kärnten eine neue empörende Herausforderung. In aller Stille und mit dem Gelde, das aus den Taschen der für solche Zwecke stets opferwilligen Deutschhasser jenseits der Karawanken stammt, erstand eine Wegstunde von Villach entfernt, in der von fast durchwegs deutschfreundlichen Windischen bewohnten Ortschaft Fürnitz ein slowenisches Vereinshaus. Am Sonntag, den 14. d. M. um 4. Uhr nachmittags findet dessen feierliche Einweihung statt. Sokolisten aus Laibach und anderen Theilen Krains wollen diesen willkommenen Anlass dazu benutzen, um abermals einen Vorstoss in unser deutsches Kronland zu unternehmen. Diese freche Herausforderung, diesen empörenden Versuch, unsere friedliebenden, windischen Landsleute zu verhetzen, mit aller Entschiedenheit zurückzuweisen, ist Pflicht und Ehrensache aller Deutschfühlenden! An alle Gesinnungsgenossen ergeht daher die Aufforderung, den Sonntag, den 14. zu einem Ausflug nach Fürnitz zu benutzen! Die für Sonntag anberaumte Versammlung des Vereines der Alldeutschen für Kärnten unterbleibt.

Wollen wir Erfolge zu verzeichnen haben, so müssen wir es endlich aufgeben, nur völkische Frasen zu dreheln und Taten folgen lassen! Darum auf nach Fürnitz!«

Človek se ob branju takih šovinističnih izlivov začudi, da se v polstoletju na Koroškem skoraj ni nič spremenilo. Razumljivo je, da je ob takih

pojavih družila koroške Slovence v društvih predvsem narodno obrambna misel, ki prednjači tudi na vseh naslednjih občnih zborih osrednje kulturne organizacije pred prvo svetovno vojno. Razumljivo je tudi, da je taka gornja našega človeka še bolj silila v združevanje in zato tudi iz leta v leto raste število krajevnih društev, ki dosega leta 1911 že 34 in se zbere na občnem zboru Zveze leta 1913 nad 200 delegatov iz vseh krajev naše zemlje.

Kljub temu pa naše ljudstvo, ne nazadnje vsled oskornosti dela vodstva in enostranske ideološke usmeritve, ki slovenski misli ni dala v zadostni meri tiste socialne vsebine, s katero bi zmagovito zajela in mobilizirala naše ljudi, ni bilo močno dovolj, da bi samoniklo odločalo v igri in proti-igri svojevrstnega prepletanja socialnega in narodnostnega vprašanja po prvi svetovni vojni.

Med obema vojnama

Dogodki po prvi svetovni vojni ravno niso bili prikladni in navduševalni za ljudsko-prosvetno dejavnost. Prav ti dogodki pa so na drugi strani silili k zbiranju in združevanju našega ljudstva, katero delo je v veliki meri vršil in usmerjal tedanji list »Koroški Slovenc«, ki ga je ustanovil še danes za vsa narodnostna vprašanja prizadevni ravnatelj Franc Aichholzer.

Spet so stopile na plan mlade sveže sile in klicale k obnovi. Leta 1921 vsepovsod spet zaživijo društva in ko je v »Koroškem Slovencu« tedanji visokošolec, žal prezgodaj umrli dr. Zdravko Zwitter s svojim pozivom »Na plan« 27. julija 1921 v »Koroškem Slovencu« povabil zastopnike vseh izobraževalnih društev Roža in Zilje na skupno zborovanje v Št. Jakobu v Rožu, so bila zastopana vsa društva teh dolin. »Dne 7. avgusta se je vršil v Nar. domu v Št. Jakobu v Rožu shod zastopnikov rožanskih izobraževalnih društev. Zastopana so bila vsa izobraževalna društva od Šmarjete do Dobrača, prišli so Zahomčani, fantje in dekleta iz Podravelj, Lipe, Št. Tomaža pri Celovcu itd. Podjuna žali Bog ni bila zastopana. Ob pol 11. uri dopoldan se je pričelo zborovanje zastopnikov. Referirali so: gosp. Aichholzer o preosnovi izobraževalnih društev, o upeljavi deških klubov in o podrobni organizaciji kmečke mladine. Gosp. Gastl o požitvi in preureditvi mladinskih organizacij. gosp. Ogris iz Bilčovsa je poročal o vzglednem delovanju izobraž. društva v Bilčovsu. Po debati glede ustanovitve centrale rožanskih izobraž. društev je prišlo do sklepa, da skriče g. Ogris v Celovcu občni zbor Slov. kršč.-soc. zveze za Koroško in se vprašanje izobraževalnih društev prepusti v pretres občnemu zboru. — Ob 3 uri popoldne se je vršila ob polni dvorani igra »Veriga«. Igrali so člani štebenskega izobraž. društva. Med odmori so peli pevci iz Sveč. Cela prireditelj je žela obilo priznanja. Samo nekdo je še manjkal, naš poslanec G. Poljanec. Vse je želelo pozdraviti našega zastopnika v svoji sredi, pa ni ga bilo. Mirno in lepo so se zborovalci po končani prireditvi raz-

šli, seboj pa nesli zavest, da v Rožu še živimo,« pove poročilo o tem zborovanju v »Koroškem Slovencu« z dne 24. 8. 1921. Pod naslovom »Zgornji Rož« pa beremo v isti številki v tej zvezi: »Kadarkoli priredijo Slovenci kako igro ali zborovanje, kakor se je vršilo n. pr. 7. t. m. v Št. Jakobu v Rožu, kjer so se zbrali zastopniki slovenskih izobraževalnih društev na posvetovanje radi oživitve in enotne organizacije izobraževalnega dela, že so vsi G. H. R. (Gemeindeheimaträte) po konci ter letajo okrog, denuncirajo in grozijo, da bodo vse razbili. Skoraj smo že obupali nad tem, da se bodo ti ljudje še kedaj spametovali, dasi začenjajo že Nemci sami majati z glavami in se čuditi, kako morejo ti nemško-nacionalni Slovenci, kakor jih je nazival rajni dr. Steinwender s takim fanatizmom in tako sovražno nastopati proti svojemu lastnemu rodu.«

Čeprav Podjuna ni bila zastopana na tem zborovanju, je bilo tam prav tako živahno društveno življenje. Dne 20. 7. 1921 so okoliška društva Pliberka, »ker niso hotela razburjati pliberških purgarjev«, priredila veliko veselico s petjem in igro »Tri sestre« v Šmihelu nad Pliberkom. Bila je to veličastna manifestacija neuklonljive življenjske volje Slovencev izpod Pece. Korak za združenje vseh izobraževalnih društev je bil še majhen in res se je »dne 2. 3. 1922 v Celovcu prvič po plebiscitu zbralo veliko zastopnikov naših društev iz vseh delov Koroške, četudi je bilo za nekatere kraje očitno, da je Heimatdienstu pokorna pošta imela svoje prste vmes, da nekatera društva niso dobila vabil, zato so pa druga društva bila tem številnejše zastopana. Ta občni zbor je pokazal, da sedanji koroški Slovenci niso Slovenci rajne Avstrije, ampak Slovenci polni ponosa in poguma, ki ne klonejo vratu tudi ob najhujšem pritisku, Slovenci, ki so pripravljeni z vsemi postavnimi sredstvi boriti se za svoje pravice tudi do svoje nove najvišje inštanice: do Zveze narodov.

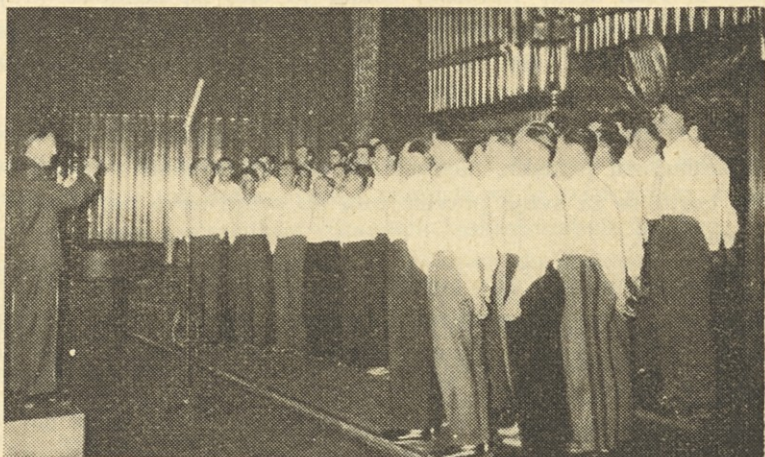
Predsednik g. Košir pozdravi vse došle zastopnike društev in poroča o delovanju Zveze od zadnjega izrednega občnega zbora. Takrat je izgledalo, da je zadobilo naše društveno življenje smrtni udarec. A ta nevarni čas smo hitro in dobro preboleli. Novo življenje se je to zimo začelo po naših društvih, oživela so ali se ravnokar oživljajo. Da se na zunaj to življenje ne kaže, so krive koroške razmere, kjer smo ogroženi pri vsaki javni pridetvi. Vsaj so nam vsem znani dogodki v Globasnici, v Škocijanu, v Svečah in zadnjič v Škofičah. Povsod se zabranjujejo naše prireditve in kjer jih vlada že zabraniti ne more, ta mpa stopi Heimatmienstova garda na plan, da upri- zarja pretepe sramotne za kulturno državo.« (Koroški Slovenec z dne 23. avgusta 1921.)

Dočim je v Št. Jakobu v Rožu bilo še govora, da je treba razširiti znanje, da je zato treba knjig, časnikov, predavanj in sestankov in se je govorilo o dogodkih v Rusiji in o napadih na zamorce s strani Amerikancev in

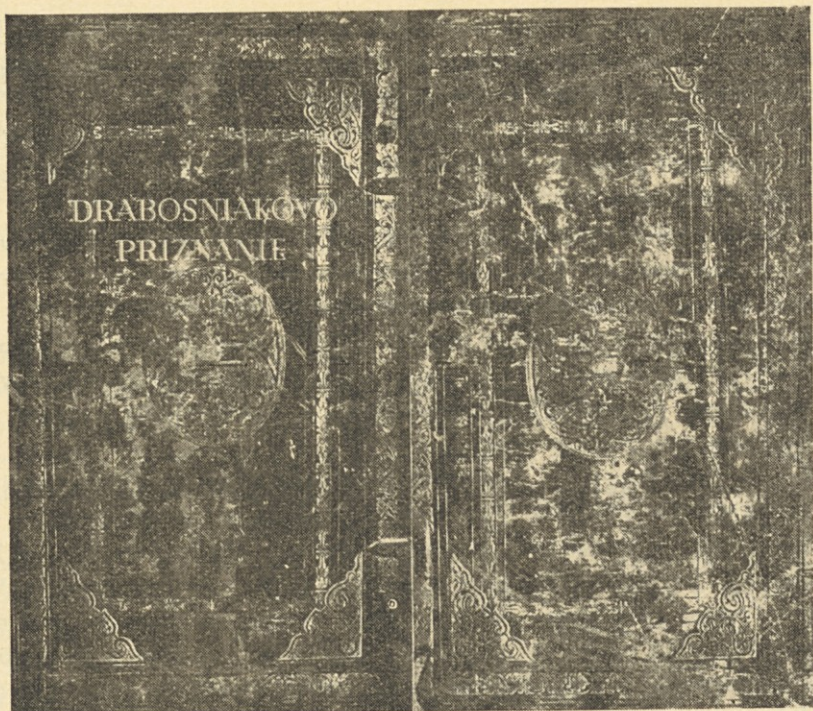
na prvem povojnem občnem zboru še govorijo o potrebi pritožbe na mednarodno zvezo in poziva na ves kulturni svet ter o nujnosti izboljšanja gospodarstva in združništva, poroča odbor na občnem zboru Slovenske krščanske socialne zveze za Koroško leta 1923 že, da je »predložil gospodu knezoškofu prošnjo, da da SKSZ enega duhovnika kot tajnika na popolnoma prosto razpolago; a do zdaj se prošnja še ni ugodno rešila. Odbor bo svojo prošnjo ponovil.« Enostranska smer je s tem jasno nakazana, kljub temu pa SKSZ v letih do približno 1930 ne kaže svetovnonazornih ostrin in posebno za časa tajnikovanja Lovrota Potočnika zaveje v SKSZ duh širine. V tem času se organizira tudi Prosvetni dan kmeškega ljudstva v Šmihelu pri Pliberku, na katerem se zberejo množice našega ljudstva.

Leta 1924 se ustanovijo posebna prosvetna okrožja, in sicer za spodnjo Podjuno v Pliberku, za zgornjo v Dobrli vasi ter za spodnji Rož v Št. Janžu, medtem ko za zgornji Rož in za Ziljo SKSZ ne uspe ustvariti posebnega okrožja. Vodstvo SKSZ je v letih po prvi svetovni vojni najprej v rokah župnika Koširja, pozneje mu sledi župnik Sekol, za njim pa poslanec Vinko Poljanec, tajništvo pa vodita med drugimi M. Linhartova in Lovro Potočnik, dokler se ne ustanovi stalni sekretariat v Celovcu, ki ga od leta 1928 poklicno vodi tajnik dr. Vinko Zwitter.

Moški zbori
pod vodstvom
tov. Zdravka
Hartmanna

Delo nekaterih društev je silo živahno, druga pa so samo na papirju. Tako ima zveza leta 1927 včlanjenih 47 društev, od katerih pa jih je aktivnih le 22. Leta 1927 je tudi sklep, da se ustanovi v Celovcu centralna knjižnica, ki je postala potem plen nacističnih »kulturonoscev«. To leto se prične v odbor tudi Milka Hartmanova in postanejo z njenim delovanjem kuharski tečaji v zimskem času privlačno sredstvo za prosveto med žensko mladino vse do razpusta SPZ po nacistih in tudi še po drugi svetovni vojni. Na pevskem področju pa se uveljavljajo in tekmujejo predvsem Folci Hart-

DOVENICKA
PROSVETNA ZVEZA
V CERVCU
PODELJUJE PRIZNANJE

Z IMENOM
Andreia Schusteria Drabosniaka

SPD „ROŽ“
ST. JAKOB

ZA VOTE
DOLGOLETNO NESEBICNO
BODO V KULTURNI IN PROSVETNI NAHODBEKEM

V CERVCU 15.VI.1958

ZA USTAVNI ODBOR
CLAN ODBORA
PRESEDIK

Andreia Schusteria
Drabosniak

Drabosniak

man v Podjuni, Pavle Kernjak na Gurah in Hanzi Kropivnik, na Brnci. Vsi ti se uveljavijo tudi na gostovanjih v Sloveniji, ki se po prvotni prepovedi od strani avstrijskih oblasti redno ponavljajo.

Stancovska država Avstrija je dala koroškim Slovencem navidezno večjo svobodo, v resnici pa je z ukinitvijo političnih strank in organizacij onemogočila tudi med koroškimi Slovenci samostojno politično življenje. To se pokaže zlasti v praktični likvidaciji delovanja Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem, katerega delo prevzame v »Slovensko prosvetno zvezo«¹ preobnovljena SKSZ. Poročilo v »Koroškem Slovencu«² o tej bistveni spremembi je lakonično kratko: »Občni zbor je nato spremenil nekatere točke zvezinih pravil: Novo ime kulturne centrale je odslej Slovenska prosvetna zveza (Slovenischer Kulturverband). Dosedanjemu namenu zveze so dodana nekatera nova področja.«

Od tega časa naprej je Slovenska prosvetna zveza praktično tudi politična usmerjevalka koroških Slovencev, katere zavestno usmerja po smernicah tedanjega »krščanskega«³ državnega vodstva. Predsednik SPZ je hkrati tudi zastopnik koroških Slovencev v edini državni politični stranki »Vaterländische Front«. »Vstajenje cerkve«, »Novi človek«, »Osnovne misli okrožnice Quadragessimo anno«⁴ in »Stancovska država in manjšina v njej«⁵ so med drugim predavanja na voditeljskem tečaju zveze v začetku leta 1934, osrednja kulturna organizacija pa se imenuje »verska«, kakor beremo v zvezi z občnim zborom leta 1934, kjer je zapisano: »Mnogo hvaležnega dela že je dovršila med nami naša osrednja verska organizacija v svojem ali v okviru podeželjskih verskih društev v povzdigo nramnega našega življenja«. V poročilu o občnem zboru leta 1935 pa beremo: »Vzorno društvo je prosvetna družina vse fare ali občine. Vzorno društvo najprej odgovarja na vsa vprašanja vseh časov: kaj je življenja cilj in pot? Zato se pride v društvo skozi cerkev«.

Tudi veren človek, ki lista po poročilih o delu SPZ v teh letih, le težko razločuje, kje so še ostale meje med narodno prosvetno in cerkveno versko organizacijo, ki obe sta bili v isti hiši in imeli eden in isti telefon. Tem bolj pa je zato čudno, da so prav v tistem času duhovniki dobili prepoved delovanja v teh društvih in brez dvoma je to najboljši dokaz, kako je važna močna samostojna ljudsko-prosvetna organizacija.

Poročilo bi bilo krivično, če bi trdil, da je v organizaciji na splošno vladala ta čžina, nasprotno je bilo na sejah večkrat veliko kritike in mnogo poskusov, da bi se SPZ posvetila prvenstveno svojim kulturno-prosvetnim nalogam, verske pa prepustila cerkvi in njenim organizacijam. Spominjam se seje, ko so bili tozadevno sprejeti z glasom predsednika jasni sklepi, čez dva dni pa je »Koroški Slovenec«⁶ prinesel absolutno drugačna poročila o seji in drugačne sklepe.

Pa kakorkoli človek ocenjuješ to dobo, ne moreš mimo ugotovitve, da

je SPZ kot kulturna in politična organizacija tistega časa bila popolnoma povezana s krogi, ki so zagovarjali stanovsko ureditev države in podpirali nedemokratski režim, in z ordinariatom, ki je dajal svoje direktive potom Karitas-sekretariata in bil proti vsaki bolj odločni akciji. Morda bi ob drugačni, bolj revolucionarni vzgoji naše ljudstvo ne bilo tako silno preplašeno, ko je udaril po njem z vso kruto silo narodni socializem, o katerem smo v začetku brali celo še slavošpeve v »Koroškem Slovencu«.

Po drugi svetovni vojni

Ta čas je hvala bogu za nami. Čeprav se ga neradi spominjamo, ker smo doživeli vse strahote vojne in fašističnega nasilja, je le treba zabeležiti tudi svetlo stran te dobe. In ta je dejstvo, da koroški Slovenci tudi v tem času nismo klonili, marveč smo ostali zvesti svojemu jeziku in rodu. Kdor ve za zasilni pouk naše mladine in za pevske zборе in prosvetne prireditve v najtežjih razmerah v izseljeniških taboriščih, kdor ve, da je tovariš Foltej Hartmann celo v Dachauskem taborišču vadil in vodil slovenski pevski zbor, kdor ve za partizanske mitinge po naših gozdovih in vaseh v obroču hitlerjanskih čet, ta mora priznati, da se našega slovenskega ljudstva ne da uničiti s silo. Pesem, ki je morala utihniti v naših izropanih domovih, se je oglašala v izseljeniških taboriščih v tujini in ključevalno-uporno v naših domačih gozdovih. Na mesto razpuščenih društev so stopile celice upornega gibanja širom naše zemlje in med izseljenci in taboriščniki. Namesto zažganih knjig so našli pozivi na upor in protifašistično borbo pot med naše ljudi doma in v tujini. Na molk obsojena slovenska pesem je peta od partizanov zmagošlavna doneča v gozdovih in našla svoj odmev pri vseh naših ljudeh, žejnih po svobodi in miru. Na čelu gibanja so stali naši prosvetaši, da omenim samo odbornika SPZ, padlega narodnega heroja Franca Pasterka-Lenarta, padlega prosvetaša iz Sveč Aleša Einspielerja in od živih Karla Prušnika-Gašperja, ki v svojih »Gamsih na plazu« opisuje tudi marsikatero zanimivost iz svojega prosvetnega udejstvovanja.

Jasno, da ta junaška doba celokupnega slovenskega naroda ni mogla brez močnega vpliva mimo naše ljudske prosvete. Partizanska pesem je v prvih povojnih letih bistven del na sporedih številnih prireditvah in manifestacij Osvobodilne fronte, ki je do obnovitve Slovenske prosvetne zveze v svojem kulturnem odseku gojila in usmerjala slovensko ljudsko prosveto na Koroškem. Nam vsem so še v spominu veliki tabori, ko je naše ljudstvo množično sodelovalo in dalo svetu dokaz, da tudi nacizem ni mogel uničiti njegove volje do samostojnega narodnega in kulturnega življenja.

Ta življenjska volja je prišla vidno do izraza zlasti v ponovni obnovi SPZ, ki je v prvih povojnih letih za časa tajnikovanja dr. Mirta Zwitterja razmeroma hitro prebolela hude rane, katere ji je zadelo nacistično nasilje.

Ko je leta 1948 prišlo do spremembe v vodstvu SPZ, je bila obnova v glavnem končana in se je novi odbor mogel posvetiti predvsem ideološki in organizacijski izgradnji. V tej dobi ima za organizacijsko obnovo in praktično ljudsko prosveto posebne zasluge tajnik ing. Tonči Schlapper.

Pariška odločitev in z njo povezana razcepitev koroških Slovencev prav tako nista ostali brez vpliva na osrednjo kulturno organizacijo, kar se je pokazalo posebno v raznih ovirah pri njenem delu na terenu. Beleži pa lepe uspehe v svojem neposrednem delu v centrali, da omenimo samo obnovo domov v Žitari vasi in Podljubelju, izvedbo vsakoletnih gostovanj ljubljanske Opere, izvedbo sedaj že tradicionalnega Slovenskega plesa, njeno pomoč pri velikih prireditvah Miklove Zale na zgodovinskih tleh, ustanovitev slovenske knjigarne in slovenskega Dijaškega doma v Celovcu, posredovanje slovenskih filmov in njihovo predvajanje z lastno kino-aparaturο, njeno založniško dejavnost z izdajo »Zibelke« od Roka Ariha, »Teorije o vindišarjih« od Lojzeta Udega in »Slovenskega jezika« od Mirka Rupla ter redno letno izdajo Koledarja slovenske Koroške, nadalje poskus izdaje lastnega glasila »Svobode«, posredovanje letnega knjižnega daru Mohorjevega odnosno Prešernove družbe in letne centralne prireditve s sodelovanjem zlasti pomlajenih pevskih zborov, ki so ponesli sloves naše pesmi na Dunaj, na Gradiščaško in širom sosedne Jugoslavije.

Resnice, da je Slovenska prosvetna zveza v teku 50 let svojega obstoja vključno zadnje desetletje, vse, kar se v prejšnjih časih, v težavah in krivicah naše narodne usode ni moglo razživeti in kar je ostalo neizdelano v samem ljudskem gradivu, v šegah in navadah, ali je iz ljudske pesmi klicalo k živi upodobitvi, prevzela v svoj delokrog in tudi zadnja leta izvršila določeno delo v korist našega ljudstva na Koroškem — te resnice ne more omajati nobena še tako utemeljena kritika. Zato je Slovenska prosvetna zveza tudi po vsej pravici lansko leto z vso slovesnostjo praznovala svoj zlati jubilej.

Dr. Franci Zwitter

Naša narodna pesem

Naša narodna pesem je bogastvo, ki ga vse premalo cenimo. Marsikje obžalujejo napako, da so narodno pesem zanemarjali. Danes te napake skoraj ne morejo več popraviti. Zato pa smo Slovenci lahko ponosni, da smo našo narodno pesem gojili in izoblikovali iz roda v rod. Mnogi narodi nas za to naše delo in za lepoto pesmi zavidajo. Ravno koroški Slovenci smo na lepih narodnih pesmih posebno bogati. Naša pesem nam je bila opora v najtežjih bojih in dostikrat edina tolažba v našem trpljenju, ko so pluskali valovi nasilja v nas. Da nas niso odnesli, se imamo v veliki meri zahvaliti naši pesmi, ki nam je ogrevala srce, bodrila pogum, jasnila čelo in vlivala vero v naše notranje sile.

Z hvaležnostjo v srcu se spominjamo vseh tistih, ki so žrtvovali dostikrat svoje življenje, umirali in trpeli po gozdovih, v taboriščih in v pregnanstvu za svoj slovenski dom in za njegovo pesem, ki se tako lepo zlivata v prekrasno harmonijo.

Vsebina koroških narodnih pesmi je pestra in obsega vsa življenjska obdobja našega človeka. Začenja ob rojstvu in pojemo jo ob zibeli. Poje jih pastir na paši, fant na vasi, dekle na vrtu, žanjica na polju in dekleta ob zimskih večerih na preji. Sploh pojejo dekleta pri vsakem delu, pri vsakem opravilu. Veliko se poje na svatbah, za katere imamo Korošci posebne vrste pesmi. Nebroj razigranih, šegavih pesmi pa pojejo fantje. Po nekdanjih stezicah tožijo starejši. Po letih, ki so rajžale po Dralé, žaluje mož, ki je izgubil svojo prvo ženkico. Žalostno dekle gre v rute, da požebra za svojega šočija, da ne bi tam lažov koj sam. Da, celo v grob sega koroška narodna pesem, kar pričajo narodne nagrobnice.

Največja in v srce segajoča pa je tožba po hiši očini in ljubi mamici. Že ta zadnja in najlepša koroška narodna pesem bi morala zadostovati, da ne bi bilo nikogar med nami, ki bi pozabil na svoj dom in svojo slovensko mamico.

Pošten in dober mora biti narod, ki je zapel toliko lepih pesmi. Ne morem si predstavljati človeka, ki ne bi ljubil svoje narodne pesmi. Le trajno podpihovanje od strani skrahiranih šovinistov je v stanu, sejati razdor med naše vrste. Resnici na ljubo moram priznati, da tudi naši nezavedni bratje ljubijo svojo narodno pesem in to iz dobrega razloga. Izgubili so z narodnim in domovinskim čutom največje ideale. Materializem ne prinaša trajnega zadovoljstva in sreče. Nasprotno — pa lepo petje ustvarja prave čudeže, katerih se žal največkrat niti ne zavedamo.

Potrudimo se, da ohranimo našo narodno pesem, posebno sedaj, ko si svet prizadeva, da izgine na umetni način gojeno sovraštvo med ljudmi in

narodi, ki je vedno samo škodovalo, nikoli pa koristilo. Danes si širni svet bolj kot kdajkoli prej želi naše narodne pesmi, tega neusahljivega zaklada, iz katerega črpajo glasbeni umetniki vedno znova in h katerim se vedno zopet vračajo, ko so prišli na razpotja.

Cenimo ta zaklad, obdžimo ga in gojimo ga naprej. Pesem je najlepši šport duše in srca, proti kateremu so naši nasprotniki brez moči. S širjenjem naše pesmi se izkažimo hvaležne našim prednikom, ki so nam dali ta zaklad. Ne pozabimo naših koroških mamic, naših očetov, naših dedov, ki so prepevali te naše pesmi od zibeli do groba, pesmi, v katerih se zrcali vse njihovo veselje, žalost in trpljenje.

Stejem si v dolžnost, da vedno zopet opozarjam na to, da rešimo in zapišemo vse pesmi naših prednikov, preden bodo pozabljene. Zbiranje vsebine narodnih običajev, šeg in navad je seveda zelo težavno. Poleg strokovnega znanja je treba poznati določene kraje in ljudi, kar pa vzame veliko časa.

Mešani zbori pod vodstvom Pavleta Kernjaka

Z veseljem moram ugotoviti, da se tudi danes še najdejo ljudje, ki skušajo doprinesiti skromen delež k narodnemu blagu. Tako sta na primer v Škofijah napisala nekaj tipično koroških pesmi Miro Miškulnik in Jože Podlesnik.

Lepo bi bilo, ako bi tudi drugi skušali v tem okviru nekaj ustvariti, posebno tam, kjer je še doma zdrav humor. Ni treba pa za to posebnega znanja. Pomislimo le na naše prednike, ki dostikrat niso znali pisati ali brati, pa so nam zapeli toliko lepih pesmi. Treba je le zdravega duha, veselega srca in odločne volje, da ne zapademo popolnoma tehnizaciji možganov, materializmu in duševni suši, ki danes v taki meri obvladajo svet.

Na nas pevcih v prvi vrsti leži odgovornost, da se bo naša narodna pesem ohranila in gojila med koroškimi Slovenci ter vabila k složnosti in spoštovanju. Z našo pesmijo lahko v veliki meri pripomoremo, da nas bo svet spoznal in vzljubil enako, kakor je spoznal in vzljubil našo prelepo slovensko koroško zemljo.

Ostanimo zvesti svojemu rodu. Nagelj in rožmarin naj krasita naše domove. Naša narodna pesem naj se razlega po naših vaseh, naseljih in letoviščih in sreča in zadovoljstvo nas bosta spremljala do groba.

Mladina in šport

Splošno je znano, da izvira gojitev športa na različnih panogah že iz starogrških časov. V zadnjih desetletjih je razvoj različnih športnih panog dosegel vrhunec.

Pri nekaterih narodih je udejstvovanje v športu naravnost življenjska potreba. Tudi v slovanskih državah se zadnja leta pospešuje gojitev športa z državnimi podporami ter so nekatere teh držav dosegle zavidljive uspehe v vseh različnih panogah športa. Razvoj športa je tudi v naši avstrijski državi zelo napredoval. Žal pa se mora ugotoviti, da športni razvoj med nami koroškimi Slovenci zelo počasi napreduje. Ker vsepovsod mladina išče razvedrila v športnem udejstvovanju, je naša dolžnost, da za to panogo zainteresiramo tudi našo slovensko koroško mladino.

Vsi športniki vedo, kaj prispeva šport k telesnem zdravju in kako se obenem goji tudi prijateljstvo različnih narodov, posebno pa še disciplina med mladino. Prav lahko rečemo, da je šport sredstvo, ki obvaruje mladino, da ne propade moralno. Vse športne skupine so namreč pod vodstvom starejših izkušenih športnikov, ki so lahko za vzgled mlajšim navadno tudi v privatnem življenju.

Starši, ki imajo zdrave in za šport zainteresirane otroke, naj nudijo mladim priložnost in podporo, da se udeležijo športnih prireditvev in se udelestvujejo, da se odkrijejo športni talenti med našo mladino. Le na ta način je mogoče, da bomo tudi koroški Slovenci dobili športnike, ki bodo lahko nastopali na različnih športnih prireditvah.

V naših domačih krajih je najbolj razvito smučanje, gojijo pa se tudi nogomet, namizni tenis in plavanje. Brez dvoma pa je najbolj priljubljen šport smučanje tudi med našo mladino, kar dokazuje razvoj kor. slov. športnih organizacij v Št. Janžu, Zahomcu, Bilčovsu ter v Podjuni, kakor tudi ustanovitev športne zveze v Celovcu. Ko so se po drugi svetovni vojni vrnili fantje domov, smo sklenili na mladinskem sestanku v Št. Janžu v R., da ustanovimo v Št. Janžu športno društvo. Navzoč je bil tudi predsednik Zveze mladine tov. Kori Perč, ki nam je v veliko zadovoljstvo posredoval, da smo

dobili nekaj športnega orodja. Začeli smo čisto skromno, z lahкими telovadbami in folklornimi plesi, s katerimi smo nastopili na mladinskih dnevih v Št. Janžu, Blatu v Podjuni in Logi vesi. To in številni mladinski izleti v planine ter na jezera so bila razvedrila le za poletje. Vse to je bilo premalo, nismo mirovali in komaj je zapadel sneg naše hribe, smo ustanovili smučarsko sekcijo Št. Janž. Sledili so nam tudi fantje iz Bilčovsa in Zahomca. In že je bila prva smučarska prireditelja leta 1947 v Št. Janžu, uspela je prav dobro, udeležilo se je veliko število smučarjev iz drugih krajev. Tej prireditvi so sledile druge v Bilčovsu in Zahomcu. Naša športna društva so sprejela povabila Avstrijskih smučarskih društev na športne prireditve. Tako smo se med drugimi udeležili teka na Iselsbergu na Tirolskem, v Grossfragantnu i. dr. Po neki takšni mladinski smučarski prireditvi, v katero so bili vključeni tudi smučarski skoki, se je zbudila tudi v nas želja, da bi se tudi pri nas zgradila skakalnica. Pričeli smo z delom ter zgradili na Št. Janških Rutah za začetek majhno 20 m skakalnico ter na njej pričeli trenirati. S tem je bil postavljen temelj za nadaljnji razvoj tega športa.

Po neki prireditvi na celovski skakalnici so se mimogrede ustavili v Št. Janžu znani jugoslovanski skakalci tov. Finžgar, Langus, Rogl idr. ter poskušali skakati na tej majhni skakalnici. Tov. Finžgar je dosegel celo daljšavo 28 m. In to srečanje je dalo povod, da sva s tov. Florijem Gabrielom dobila zvezo z ing. Blovdekom, ki nam je napravil načrt za 60 metrsko skakalnico. Dela nam potem res ni zmanjkalo, treba je bilo najprej dobiti zato primeren prostor. Po dolgem iskanju se je našel teren v idealni legi blizu železniške postaje v Št. Janžu v Rožu. Začelo se je delo z žagami, krampi in lopatami. V počitnicah so nam prišli še naši študentje na pomoč, to je bilo leta 1948 v jeseni. Ko je bil zgrajen doskok, v katerega smo morali nakopati zelo veliko zemlje, smo pričeli delati zalet in mizo, ki sta bila umetno zgrajena iz lesa. Leta 1950 v jeseni, ko je bila zgradba dokončana, smo že težko pričakovati prvi sneg. Končno je prišel dan, ko sva se prvičkrat s tov. Florijem spustila čez novo zgrajeno skakalnico. Na dan otvoritve v soboto pri treningu sem tako nesrečno padel, da mi v nedeljo ni bilo mogoče nastopiti na prvi prireditvi. Od domačih skakalcev je zato skakal le tov. Florij, ki se je prav dobro držal. Prvi in najboljši je bil takrat tov. Avsenik Slavko iz Slovenije z dolžino 52 m. V ponos nas vseh se je nabralo okrog 2000 gledalcev iz vseh krajev. Nastopilo je takrat okoli 25 skakalcev, med njimi so bili tudi skakalci iz Jugoslavije. Na drugi prireditvi je dosegel Jugoslovane Albin Rogl rekordno dolžino 54 m.

Vse te prireditve pa niso mogle kriti stroškov, da bi se popravila ta skakalnica, ki nam je bila vsem v ponos. Nato so sledile še slabe zime brez snega, da so izostale skakalne prireditve. Športno društvo pa je ostalo brez dohodkov ter moralo brez moči gledati, kako je v zadnjem letu pričela raz-

padati vsled trohnobe lesa ta naša s tolikim trdom zgrajena 60 metrska skakalnica. Treba bi bilo nujno nekaj ukreniti, da se popolni razpad prepreči. Primerno bi bilo, da se v Št. Janžu zgradi manjša 30 m skakalnica za začetnike. Ostala nam je samo še 30 m skakalnica v Zahomcu, kjer se skoki redno vsako leto vršijo z mednarodno udeležbo Jugoslovanov in Italijanov.

Mladina iz Št. Janža se je v zadnjem letu posvetila bolj smučanju, ker ima ugoden teren za trening. Udeležuje se vsako zimo tekem v Jugoslaviji in na Koroškem. Lepe uspehe smo dosegli na tekmah na Triglavu, v Mežici na Uršli gori itd. Pa tudi naš naraščaj zadovoljivo sodeluje na zimskih športnih prireditvah. Vsako zimo se udeležuje smučarskega tedna v Mežici in v domačih krajih. Ker športnik rabi vztrajnost, mora trenirati tudi poieti, tako so v Št. Janžu nabavili orodje za namizni tenis, v katerem prav dobro napredujejo. Leta 1956 so na povabilo društva iz Mežice igrali namizni tenis proti društvu Ljubljana in so se naši fantje prav dobro držali.

Drži, da ima tudi šport svoje nevarnosti, nesreča ne miruje in usodi se tudi ne uide. Slabše pa je gledati, če se mladina klati po gostilnah ter nočnih lokalih in moralno propade. Šport pa človeka dviga in mu daje sile, da premaga težave in stremi za višjimi ideali, ki združujejo vse športnike sveta. Zato je šport tudi najboljše sredstvo za zblizanje med narodi. V športu se namreč ne vpraša, kakšne narodnosti si in kakšen jezik govoriš, poglavitno je, da si dober športnik in tovariš.

Mladina, naše športne organizacije te vabijo! Pridi, da nas bo več in se bomo tudi koroški Slovenci uveljavili v športu!

Inzko Hanzej

PAVLE APOVNIK:

O sodobni izobrazbi in izbiri poklica

Več znaš, več veljaš. Ta stari pregovor je danes bolj upravičen kot kdaj koli prej. Današnji čas namreč zahteva od človeka veliko več znanja kot prejšnji, ko še znanost in tehnika nista bili tako razviti. Danes je znanost tako napredovala in se razširila na vsa področja življenja, da ni mogoče biti strokovnjak v vseh panogah, v katere se je znanost opredelila. Ta opredelitev v nepregledno število posameznih panog in temeljito izobraževanje le v eni panogi je splošno znana pod imenom specializacija. Odkar se je pojavila specializacija z vsemi svojimi dobrimi in slabimi lastnostmi, govorimo tudi o splošni in specialni, to je strokovni izobrazbi. Predmet teh razmišljanj naj bo le šplohna izobrazba, katero zahteva današnji čas od človeka, ki hoče kaj veljati.

Točnega merila, koliko in kaj mora človek vedeti, da velja za izobraženega ni in tudi je razlika v tem, kakšne šole je kdo obiskal in v katerem

družbenem okolju živi. So ljudje, ki so dovršili samo ljudsko šolo, pa so izobraženi, ker so se učili po končani šoli iz lastnega interesa naprej. Marsikateri se je kot samouk povzpел do zavidljive višine v izobrazbi in v družbenem položaju. Iz tega sledi, da ni merilo izobrazbe v toliki meri šola kot lik človeka, njegovo stremenje po višjem, zanimanje za splošna izvenpoklicna vprašanja. Najdejo se ljudje, ki jim dvajsetletno šolanje ne dá drugega kot poklic in ki ostanejo vse življenje nedostopni za probleme, ki se tičejo širšega kroga ljudi, države in človeštva sploh. Ravno v tem pa je bistvo splošne izobrazbe, da se človek ne zanima zgolj za stvari, ki se tičejo lastne osebe in morda še najbližjih, samo materialne osnove življenja, temveč da si skuša priti na jasno o svojem odnosu do družbe in vseh njenih pojavov, kot so družbena in državna ureditev, gospodarstvo in kultura. Vsaka časovna doba se zrcali v svojih bistvenih potezah v stanju materialnega in duševnega razvoja. Materialni razvoj predstavlja tehnika našega časa, duševnega pa sodobna umetnost. Kdor se ne zanima za umetnost svojega časa, ta tudi ne živi z njim in je pomanjkljivo izobražen. Seveda sedanost ni vse in ne kaže zanemarjati preteklosti, saj na njej končno sloni sedanost, treba je najti pravo razmerje med prejšnjimi časi in tedanjo kulturo in današnjim svetom.

O sodobno in splošno izobraženem človeku torej lahko rečemo, da se zanima za vse pojave življenja, za kulturo, gospodarstvo in politiko, in da zavzema do vseh teh pojavov lastno, kritično stališče.

Odkar je dana vsakemu odraslemu državljanu (volilnemu upravičencu) možnost, posredno vplivati na državni ustroj in družbeno ureditev, bi moral vsak vedeti o najvažnejših gibalnih silah družbe, da lahko po lastni presoji in ne pod vplivom volilnih kričočev voli to stranko, ki v največji meri upošteva koristi vsega naroda in ne le interese kake majhne vplivne skupine.

V umetnosti se sodobno izobraženi ne bo, zato ker živi s svojim časom, navduševal za tiste struje, ki se pojavijo kar na enkrat z velikim krikom, da po kratkem življenju utonejo v pozabi, znal bo ločiti muhe enodnevnice od prave umetnosti, ki zajema duh svojega časa in riše resnično sliko življenja, kakršno je.

Tesno med seboj povezana sta specialna izobrazba in poklic. Pri izbiri poklica sta v prvi vrsti merodajna nagnenje in specifična sposobnost vsakega. Človek doseže največ v tem poklicu, ki ga veseli. Da danes še vedno mnogi nadarjeni mladi ljudje ne morejo študirati, ker starši nimajo potrebnih denarnih sredstev, je zgovoren dokaz, da pri nas še vedno vladajo nazori časov, ko je bil študij privilegij bogatih.

Posebno za naše koroške razmere je treba ugotoviti, da imamo še veliko premalo srednješolsko in visokošolsko izobraženih ljudi. Posebno trgovske in tehnične panoge so vse prešibko zastopane. Dejstvo je, da narod brez za-

dostnega števila akademsko izobraženih podleže vplivu sosednega naroda in to predvsem v gospodarskem oziru. Tega dejstva so se zatiralci našega naroda vedno zavedali in na vse načine preprečevali višje šolanje slovenskih otrok.

V znanju je moč. Tega se zavedajmo in skrbimo, da bo čim več slovenske mladine obiskalo srednje in višje šole! Žrtve, ki jih zahteva študij od staršev in od študenta, se bodo izplačale tisočkrat. Zadostno število sodobno in vsestransko izobraženih, narodno zavednih, napredno mislečih ljudi je najboljšje jamstvo za ohranitev slovenskega življa na Koroškem.

Maleš Miha: Makedonke, 1950, jedkanica

Ljudski učitelj in narodopisec Vinko Möderndorfer

Izteкло se je pestro, bogato, delavno življenje Vinka Möderndorferja in kljub mnogemu trpljenju življenje nezlomljivega optimizma skozi vrsto let borbe za boljšo bodočnost našega delovnega človeka. Življenje slovenskega učitelja, delavskega organizatorja in narodopisca. Vztrajno in uporno je bilo to življenje. Dočim je Cankarjev učitelj Martin Kačur v Blatnem dolu ugasnil in utonil in je celo Cankarjev Jerman ob odhodu na Goličavo priznal: Ne, jaz ne bom več zboroval. Ob vaših plečih bo slonelo življenje, moja so odpovedala..., star sem in zaspan..., je Möderndorfer ob vseh svojih žrtvah vztrajal v delu. Kakor Jerman je tudi on videl prihajati novo silo, ki bo kovala svet, in ji je pripravljaj pot. Izgorel je šele, ko se je zlomil telesno. Njegovo življenje je bilo življenje dosledno naprednega slovenskega učitelja, socialista z vsemi bridkimi konsekvencami, ki so v dobi Avstrije in stare Jugoslavije morale iz tega dejstva slediti.

Vinko Möderndorfer se je rodil 1894 v Dolah pri Šmohorju v Ziljski dolini, torej na najzapadnejšem koščku slovenske zemlje. Samo svojo mater je poznal, kmečko hčer, ki je z doma odšla delat v rabeljski rudnik svinca in mu umrla že osemletnemu. In tako je mladi Vinko, samorastnik, šel študirat, z materino doto, mimo nemškega učiteljišča v Celovcu na slovensko-nemško učiteljišče v Maribor, kjer je maturiral 1914. Tu mu je bil ravnatelj odlični pedagog Schreiner, najboljši profesor pa rojak dr. Matko Potočnik. Takoj v začetku prve svetovne vojne je komaj 20-letni maturant moral zaradi svoje protiavstrijske politične miselnosti prebiti 3 mesece po zaporih v Šmohorju, Beljaku, Mariboru in se zagovarjati pred vojnim sodiščem v Gradcu. Nato je kot učitelj služboval v Št. Vidu pri Ptuj in Žetalah, dokler 1915 ni bil uvrščen v vojsko in poslan na fronto. Oktobrska revolucija je prebudila v njem socialista — marksista in propagiral je prevratne ideje med vojaki. Jeseni 1918 ga najdemo kot vojaka v Gorici, nato pa že kot prostovoljca na Koroškem, pozneje pa še pri zasedbi Prekmurja. Kot izredno uspešen aktivist je požrtvovalno delal ob koroškem plebiscitu, za kar vse mu je general Maister izrekel toplo pismo zahvalo. Kot učitelj v Mežici, ozko povezan z rudarji, je tu razgibal delavsko gibanje in pri občinskih volitvah dosegel v več občinah Mežiške doline socialistično $\frac{2}{3}$ večino. Izbojeval je gradnjo novih šol v Mežici in Črni, organiziral delavsko kulturnoprosvetno dejavnost v zvezi s politično ter snoval ekonomske organizacije. Vse to ob vse ostrejših spopadih z angleškim kapitalom — lastnikom rudnika. Z njim povezana reakcionarna domača oblast ga je odtod premestila, nakar je zapustil državno službo in se preživljal kot zavarovalni agent, ne da bi v svojem delu popustil. Veliko pozornost je tedaj vzbudila njegova brošura »Boj in napredek mežiških rudarjev«.

V letu 1927 je skupno s svojim rojakom in prijateljem pisateljem Prežihom Vorancem izdelal proglas na dalavce, volivce Mežiške doline, jih zbiral na zborovanjih in bil izvoljen na listi socialistične leveice v mariborsko oblastno skupščino kot poslanec. V istem letu je bil dvakrat aretiran in enkrat obsojen zaradi javnega nastopanja proti delovanju oblasti. Da zagotovi obstoj svoji hudo preizkušeni rodbini v času diktature, ki je začasno zatrla vsako politično dejavnost v državi, se je 1929. vrnil v učiteljsko službo, ki jo je dobil v Šentjurju pod Kumom. Tu je, tesno povezan z ljudstvom, napisal knjigo »Slovenska vas na Dolenjskem« in v njej z mnogo statistike orisal težko stanje našega podeželja v pogojih kapitalizma. Tu je dozorelo tudi njegovo delo »Sodobna šola«, v kateri se je pokazal modernega, res ljudskega učitelja — pedagoga. Premješčenega v finančni oddelek banovinske uprave v Ljubljani ga je tu dohitela okupacija 1941.

Takoj se je povezal z Osvobodilno fronto in vodil več njenih sektorjev mesta in okrožja Ljubljana. Sodelovali so tudi njegovi svojci, zlasti soproga in sin, ki je bil tudi borec NOV. Konec 1941. je stopil v ilegalo, bil maja 1942 aretiran in zaprt v Ljubljani in Anconi. V taborišču Rinicciju je vodil organizacijo OF in ob kapitulaciji Italije tu formiral brigado. Nato je po kratkem ponovnem ilegalnem bivanju v Ljubljani odšel na osvobojeno ozemlje v Beli Krajini, kjer je delal kot referent prosvetnega odseka pri SNOS-u. Ob končni osvoboditvi je bil dodeljen ministrstvu za prosveto v Ljubljani, od koder je v začetku 1946 prišel v Celje kot okrajni šolski nadzornik za mesto, hkrati pa je delal tudi kot član vodstva Mohorjeve tiskarne. Vinko je bil rad Celjan, tu ga je sicer objelo mirnejše okolje, a miru si ni privoščil. Se vedno je našel čas, ki ga je posvetil zbiranju in urejevanju narodnopsnega gradiva. Delal je naporno do skrajnosti, kar je zmogel le z gorečo ljubeznijo do stvari, ki ji je veljal večji del njegovega življenja.

Že pred vojno so izšle njegove »Narodne pripovedke iz Mežiške doline«, »Koroške narodne pripovedke«, »Koroške popevke in uganke« — vse te so bile po vojni ponovno izdane, nekatere tudi v izdajah za mladino. Sledile pa so še zajetne knjige pod skupnim naslovom »Verovanja, uvere in običaji Slovencev« in sicer dva dela »Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha« in pa »Prazniki«. Omeniti moramo še njegovo »Slovensko začetnico« za osnovne šole, izšlo 1945. Ogromen plod 35-letnega truda Vinka Möderndorferja, ki je znal organizirati široko mrežo sodelavcev širom vse Slovenije, pa predstavlja njegov 800 strani obsegajoči tipkopis »Ljudska medicina Slovencev«, delo, kakršnega mnogi večji evropski narodi nimajo. Visoko priznanje zanje mu je izrekla Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ki ga je pred nekaj leti odkupila v svojo last.

Naš Vinko je bil neutrudljiv. Še v maju mi je rekel, ležeč v celjski bolnišnici, kjer se je ob nadvse skrbni negi dosti bolje počutil: »Se dve leti bi

rad živel, pa čeprav kot invalid, da bi še ostalo zbrano gradivo spravil v red. Seveda bom delal le po 6 ur na dan in ne več po 15 ur kakor v zdravih letih«. In teden dni pred smrtjo je še dejal: »Naležal sem se že dosti in rad bi spet delal...« Bil je optimist kljub bolezni in mukam, ki so mu jih povsod skušali olajšati. Na kraju pa ga je izdalo srce, preutrujeno od vsega prestanega, od nenehnega dela in hkrati skrbi v borbi za svoj in svoje ljubljene družine obstoj, dostikrat ogrožen v tesnih razmerah, v kakršnih je nekoč živel slovenski učitelj, zvest sebi in ljudstvu.

Tako se je iztekel čas, ki je v njem bilo dano živeti, delati in boriti se Vinku Möderndorferju. Bil je to tudi grenak in vendar upov poln čas, ki je globoko posegal v sožitje narodov sveta, v njihovo družbeno ureditev, in je v njem triumfiralo tudi krvavo nasilje vse do zloma marsičesa, kar je človeštvu prinašalo gorje. Tudi Slovenci smo prerajeni stopili na novo pot, namenjeno v varnejšo in srečnejšo bodočnost. Med njimi, ki so nam s svojo borbo in trpljenjem pripravljali to pot, je tudi Vinko Möderndorfer. Zavest tega mu je po zmagi lahko bila v zadoščenje in plačilo.

Odšel je od nas zaslužen kulturni, prosvetni in politični delavec, značen in veren prijatelj, zvest Slovenec in pravi ljudski človek, pošten in čist kakor sonce, dober kakor domači kruh. Prezgodaj nas je zapustil in mnogim, premnogim nam bo hudo brez njega.

Ob tem novem grobu stoji tudi Ziljska dolina, stoji Slovenska Koroška v žalosti za svojim velikim in dobrim sinom, ki ji je v ljubezni posvetil marsikatero stran svojega pomembnega pisanja. To njegovo pisanje nas bo še dalje vezalo s Koroško in Koroško z nami in našimi zanamci, in prav tako naj nas z njo veže tudi ta grob.

Izmučen, izčrpan po delu in borbi, ki sta mu pomenjala življenje in njegovo najglobljo slast, se bo naš nepozabni Vinko odslej odpočival v svoji svobodni zemlji, nič manj domači mu od njegove rodne koroške zemlje, ki nam ga je dala. In ta zemlja mu bodi lahka, saj je ljudstvu te zemlje daroval vse svoje najplemenitejše moči kot eden njegovih najboljših sinov...

(Govor Franca Roša, prosvetnega inšpektorja v pok. ob pogrebu Vinka Möderndorferja dne 12. septembra 1958 na mestnem pokopališču v Celju.)

Franz Wiegele, koroški slikar

*Sestavljeno na Brnci v Ziljski dolini 7. —
12. 11. 1958 ob priliki obiska pri bratu
umrlega slikarja na Čajni v Ziljski dolini.*

Nedvomno je bil Franz Wiegele eden največjih koroških modernih slikarjev. Rojen je bil 1887 na Čajni v Ziljski dolini pod Dobračem, kot sin bogatega kovača. Če na kratko pregledamo obdobja njegovega življenja, nam takoj postane jasna njegova pozna osamosvojitev, čeprav je že zgodaj pokazal velik talent za slikarstvo. Nesporno pa mu vsi priznavajo to vrtilino.

Gimnazijo je študiral v Celovcu. Leta 1907 se je vpisal na slikarsko akademijo na Dunaju. Vendar pa je ves ta čas preživel večinoma doma na Čajni. Wiegele je mnogo pridobil v mojstrski šoli prof. Bacherja, katero je dovršil leta 1911. Ta je polagal veliko važnost na dobro risbo. Dunajski umetnostni krogi so bili tedaj pod vplivom secesije, izpod zakasnelega bidermajerstva so iskali nova pota, držeč se konservativnosti, klasičnih prijemov, ki je dovedlo v funkcionalnost in konstruktivizem.

Po končani akademiji je Wiegele razstavljal skupaj s Koligom in Faistnerjem. Tedaj je vzbudila posebno pozornost njegova slika, akt v gozdu. Wiegele je bil svetovljan doma na Čajni in pomagal v kovačiji. Njegova dunajska razstava je vplivala na mecena Carla Molla, da mu je ta leta 1913 omogočil študij v Parizu. Tam je Wiegele mnogo skiciral in se opajal ob slikah starih mojstrov. Posebno pri srcu mu je bil Masaccio, mojster svetlobe in sence. Pot ga je peljala tudi na Holandsko, v domonino velikega Rembrandta. Od novejših slikarjev sta vplivala nanj Cezanne in Manet, francoska impresionista, s svojo, za tedanje čase revolucionarno barvno teorijo. Nagnjen k klasični, vedno lepi kompoziciji, je oboževal Della Croisca.

Wiegelova dela se razlikujejo od njegovih sodobnikov Kokoschke, Toulouse Lautresa in Muncha. Wiegele je bil edinstven! Tik pred prvo svetovno vojno ga je želja po neznanem gnala v Severno Afriko, v Alžir, skicirat med Beduine. Toda že ob izbruhu vojne so ga francoske oblasti kot Avstrijca internirale v San Margerit pri Cannesu. Tu je moral pod slabimi pogoji težko delati, da je zbolel na pljučih.

Leta 1916 so ga kot ujetnika zamenjali v Švico. Že naslednjega leta si je napravil v Zürichu svoj atelje v družbi svojih tovarišev Hermanna Hallerja, Schoecka, Hubacherja in Morgenthala. Tu je živel do 1925 leta, ko se je vrnil domov na Čajno, kjer si je potem iz stare kovačije preuredil atelje. Na Čajni je potem delal do svoje smrti, do leta 1944, ko je bil 17. decembra

ubit ob priliki bombnega napada Anglo-američanov na Podklošter. 1932 leta je potoval v Firenze, naslednjega leta pa v Benetke. Leta 1936, ko je bil na višku svojih moči, je odklonil ponujeno profesorsko mesto na dunajski akademiji. Od leta 1938 do leta 1940 je bolehal na očeh, po operaciji pa se mu je vid zboljšal. Bil je neporočen.

Franz Wievele je v svojih delih iskal predvsem bistva. Kot pravemu umetniku se mu je zdela narava v svoji lepoti nedosegljiva in globoka. Vse, kar je bilo naravnega, je bilo zanj lepo. V slikanju ni poznal dolgočasje. Svojih del ni ponavljal, gledal je le naprej. — V njegovih risbah in oljih se odraža jasna in fina risba, ki se barvno izpolnjuje, da barva izraža svojo organsko vrednoto in harmonijo.

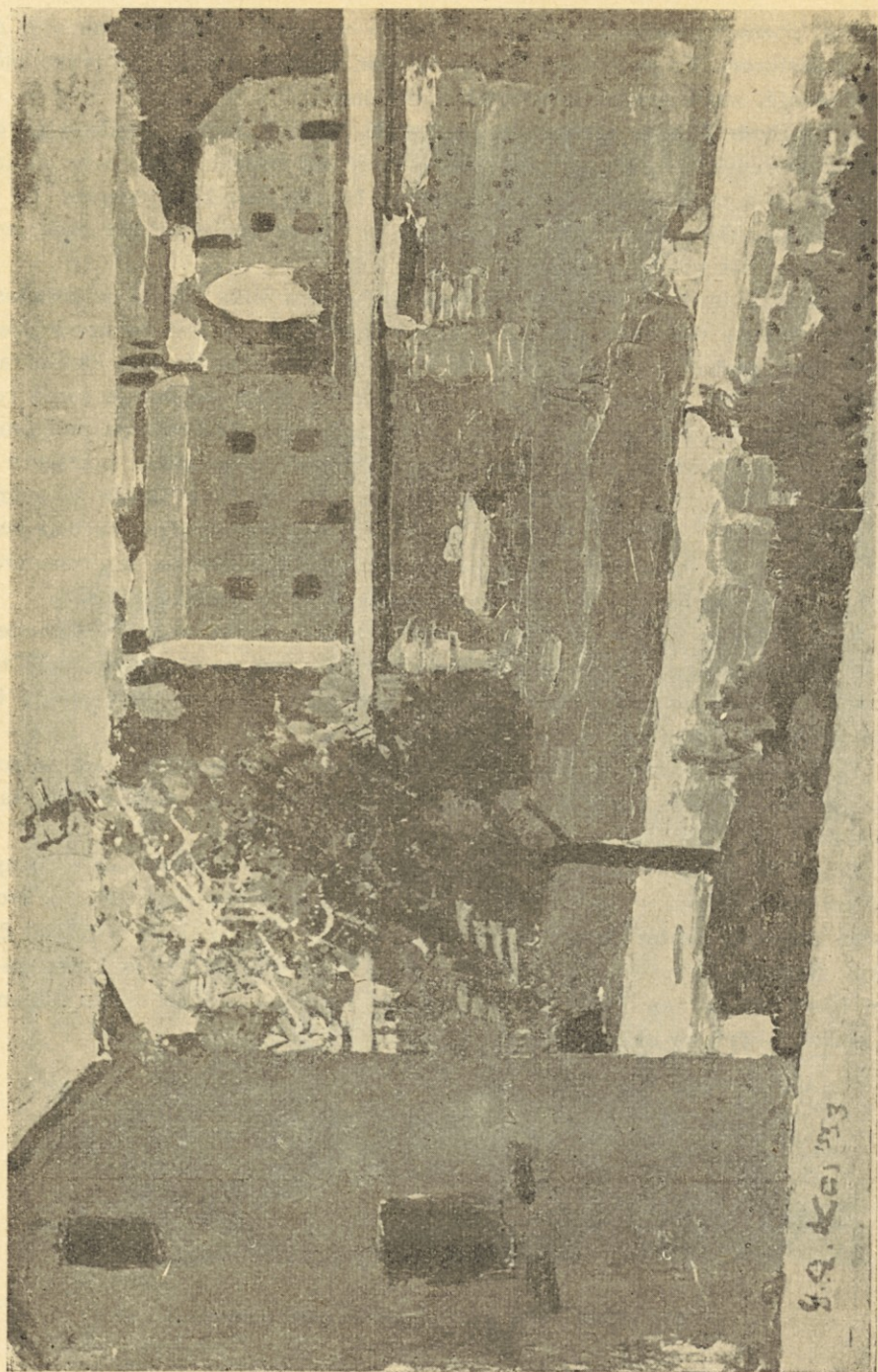
Modernistični načini izražanja in nazori velikomestnih družb mu niso izkrivili poti, bistrega pogleda na naravo ali mu skušale odvzeti energijo. Bil je pristen, otroško nepokvarjen, v delih konservativen, pa vedno svež.

Wievele je polagal važnost na skice, v svinčniku. Naj omenim le študije matere z otrokom, ženski akti, študije otrok, ki so služile za družinsko sliko njegovega brata Alfreda Wievele. Skiciral je Ziljanke v slovenski narodni noši, zadnja leta pa skupine. Poudarjal je svetlobo in senco. Osebe, posebno portreti so prepričljivi.

Med njegovimi najboljšimi deli je družinska slika Isepp, ki jo hranijo v Avstrijski Galeriji na Dunaju. Delal jo je med 1927 in 1928 letom. Figure so postavljene vertikalno, ena vrh druge. Vrh tvori neokvirjena slika gospodarja na zidu. Pod sliko stoji žena, ki drži pred seboj hčerko s krožnikom sadja v naročju. Na tleh, poleg deklice pa sedi deček — Wievele je napravil za sadje posebno barvno skico, ki jo hranijo doma. Barve so impresionistično podane, žive na blede rjavo-violetni podlagi in se med seboj ujemajo. Iz slike veje neko praznično razpoloženje. Posebno pozornost je dajal izrazom v očeh.

1928 leta je nastala slika njegove matere z venčkom, s slikarjevim 3 letnim nečakom, ki se nahaja sedaj v Koroški deželni galeriji v Celovcu. Predstavlja nam okrog 60 letno ženo, velikih temnih oči, resnih in nekoliko otožnih potez. Ta portret velja za enega njegovih najboljših. Otrok drži sklonjeno glavo, tako da imaš vtis, kot da se bo zdaj pa zdaj zakril z rokami.

Wiegelovo najboljšo delo je brezdvoma družinska slika njegovega brata Alfreda Wievele, ki je nastala med letom 1932 in 1933. Hranijo jo doma na Čajni. Kompozicija je razgibana. Težišče je postavljeno na očeta in na mater, ki se diagonalno prenaša od njiju na otroka, katerega drži oče v naročju. Klasična kompozicija, ki daje videz prostorsko figuralnega ravnotežja. Mati sedi z albumom v rokah, oblečena živo zeleno, obrnjena navzgor proti otroku in očetu. S tem se diagonalno prenaša povdarek na otroka, oziroma na dekletce. Pod očetom stoji 7 letni sinček, ob njem na tleh pa sedi njegova

Kos Gojmir Anton: Malinska, 1953, olje

sestrica, pozneje umrla, ki se igra s paletto v rokah. V ozadju se vidi del sobe z zastorom. To je podoba bogate ziljske družine, v soncu in prazničnem razpoloženju, slika srečne mlade trške družine.

Slika dveh Ziljank je nastala med 1936 in 1938 letom. Predstavlja dekleti v slovenski ziljski narodni noši, sedeči na divanu. Ena bere knjigo, druga pa jo z zanimanjem posluša. Slika je barvno razgibana, bogata. Že to, da uporablja rdeča krila nam kaže, da se je barvno razživiljal do vseh možnosti. Figuri sta estetsko na višku.

Med 1932 in 1941 letom je nastala simbolična slika Slovo od mladosti. Slika se nahaja v deželni galeriji v Celovcu. Spodaj na levi je upodobljena mlada žena, portret, otožna z vazo rož v rokah. V ozadju sta dva idealizirana obraza, moški in ženska, tesno drug ob drugem. Slika ne deluje samo radi svoje romantične vsebine, predvsem radi slikarjevega ploskovitega podajanja.

Največ je Wiegele slikal portrete. Enih najlepših dekliških portretov je od deklice Fine. Slika je nastala med letom 1938 in 1941. Dekle je temnih oči in nosi dvojce temnih kit. Slika je podana impresionistično, skrbno izdelane oči in točna risba dajo slutiti na izredno vestnost slikarja in pronicavost s katero je upodobil njeno duševno milino, razum in otroško dušo.

Med zadnjimi njegovimi deli je portret Manje Kolig, nečakinje znanega po vojni umrlega nemškega slikarja Koliga, ki je živel na Koroškem na Čajni in je bil poročen z Wiegelnovo sestro. Slika nam predstavlja ženo 30 let, dolgih svetlih las in razumnega obraza.

Zadnje skice skupin, godalnega kvarteta, pa predstavljajo koncept za nova dela, ki pa jih je prekinila njegova tragična smrt. Tudi portret dekleta z ogledalom nam pove na nenehno snovanje tega umetnika.

Franz Wiegele je ustanovil doma na Čajni svojo slikarsko šolo. Skupaj s slikarjem Koligom in njegovim nekdanjim učencem Mahringerjem je tvoril močan slikarski center na Koroškem. Izmed vseh se je najbolj približal človeku, svojemu slovenskemu, ziljskemu rojaku na Koroškem, iz katerega je sam izšel, čeprav nemško govoreč. Težko je najti slikarja, ki bi mu bil enak po načinu obdelave in tudi po tematiki.

Debenjak Riko: Pokopališče, 1941, jedkanica

Koroška pravljica

»Babica, povej nam pravljico!«

»Nekoč je živel na Koroškem fantek, ime mu je bilo Nužej; godila se mu je črna krivica...«

»Črna krivica, babica? Mu trdosrčni gospodar ni dajal kruha? Ga je pisana mati česala z grebeni do krvi? Mu je zmaj iz jezera požrl sestrico? Ga je graščinski valpet z bičem pol goli koži?«

»Ne, ne, otroci, vse te zmaje in valpte in pisane matere, trdosrčne skopuhe in grde čarovnice, ki so zatirali in delali krivice, so ljudje že zdavnaj ukrotili. Velikanska žarnica z atomsko lučjo napredka gori nad nami in resničnost pravljčnih pošasti, kot so zmaji in čarovnice in pisane matere, je zbežala daleč stran, v zakotne konce Afrike in Azije, kakor neljube sence plahutajočih netopirjev.«

»Kaj pa je bilo potlej z Nužejem, babica, s tistim fantkom južno od Drave?«

»Mati ga je rodila Slovenca, belega, postavnega, zdravega, močnega, sposobnega in voljnega, da bi koristil svoji domovini v veselju in ponosu... a prišel je čuden zmaj, kakor izgubljen volk, ki se je v obupu iz sestrčnosti priklatil z daljnih afriških in azijskih zaostalih goščav in puščav, pogljal se je pod najsvetlejšo atomsko luč napredka in razuma, šavsnil po nedolžnem dečku Nužaju in mu odgriznil dobršen kos srca. In Nužej ni smel biti več materin sin, ni smel biti več Slovenec, nič več belec, temveč kaj vem kakšen zamorec, ki še nima pravice do svojega materinega jezika, ni smel biti več zdrav in močan, ni smel biti več napreden in učen, ker ni imel več pravice do šole in znanja v svojem materinem jeziku, kakor so jo imeli njegovi vrstniki po vesoljni zemlji razen v tistih nekaj zaostalih kottičkih sveta, kamor še ni posvetila atomska luč dvajsetega stoletja in so še vladali časi zmajev in čarovnic in valptov in pisanih mater, ni smel več z vso svojo sposobnostjo koristiti državi, katere enakopraven člen je bil, zakaj iztrgali so mu jezik, ubili so mu mater, niso hoteli, da bi zdrav in voljan in z vso močjo, ki mu jo je dala slovenska mati, pomagal svoji državi naprej, navzgor, v lepše dni; potlačen je bil kakor zatirana Pepelka v smeti, pregrajena mu je bila pot med vrstnike...«

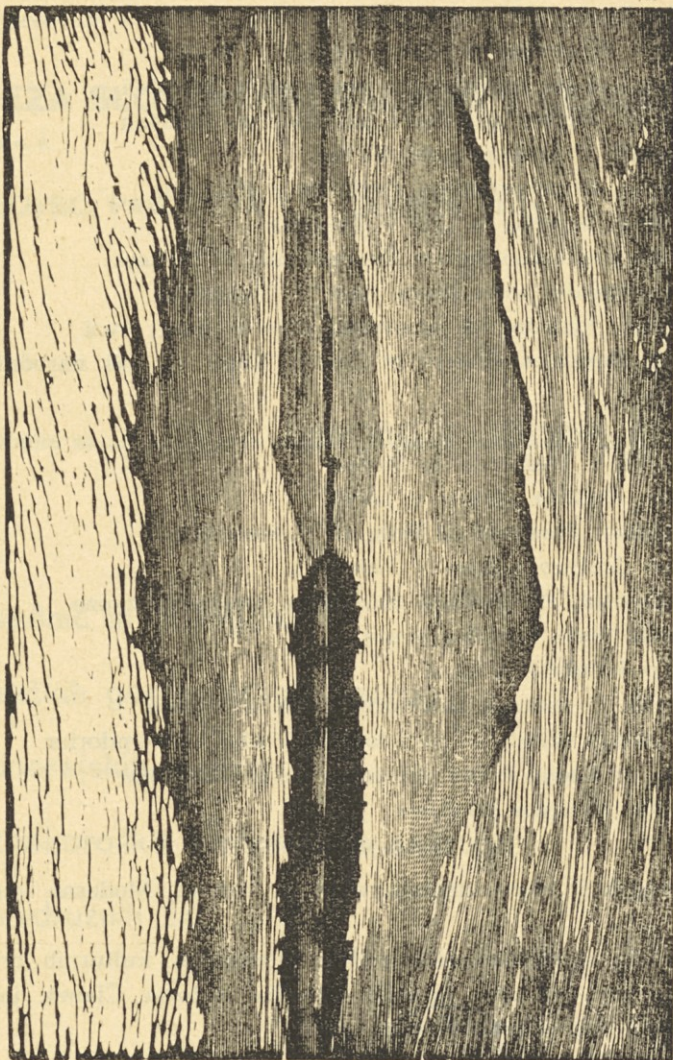
»Stoj, babica! To ni pravljica, to je resnica...«

»Imate prav, otroci, ta zgodba o Nužaju izpod Drave še zmeraj ni pravljica, pomaknjena v žalostno, sivo preteklost, v tisti 'nekoč', 'nekdaj', 'zdavnaj'. Pa ne le o enem Nužaju. Takih Nužajev je tisoč in vsem so posekali roke in jim poščipali srca in jih potlačili v pepel in smeti, kakor da država ne potrebuje njihove zdrave moči in vesele volje do dela, kakor da se ne

zaveda, kako krivična je taka dvojna mera ne le južno od Drave, temveč tudi na južnem Tirolskem...»

»Babica, kako dolgo bo še pravljica o koroškem Nužeju okrutna resničnost? Kdaj bo ta krvava resnica samo še pravljica, ki ne boli več?«

»Na to, otroci, vam zdaj jaz ne znam več odgovoriti. Zdaj, ko vidim, da še atomska luč napredka ni zadosti močna, da bi razpodila te srednjeveške nazadnjaške sence krivičnih zmajev in čarovnic in valptov in pisanih mater. In sicer iz srcā napredne Evrope! Kjer bi samo babice še smele svojim srečnim vnukom, ki živijo v vse drugače pravljčni resničnosti enakovarnosti, svobode, pameti in pravičnosti, bajati (pripovedovati pravljice) o davnih davnih časih strahovanja in zatiranja in krivic...«

Marijan de Reggi: Jutro ob Baškem jezeru

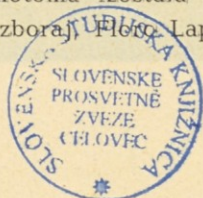
VSEBINA

	Stran
1. Koledarski del	1—29
2. Namen in cilj Slovenske prosvetne zveze	31
3. Ustanovna listina Drabosnjakovega priznanja	32
4. Dr. Josip Šašel, V Borovljah in okolici pred 50 leti	33
5. Andrej Wieser, Nekaj podatkov o društvenem delu v Borovljah	39
6. Bl. S., Spomini iz prosvetnega življenja v Glinjah	40
7. Floro Lapuš, Iz zgodovine ustanovitve Slovenskih kulturnih organizacij srednjega Roža	42
8. Blaž Singer, Prosvetno društvo »Kočna« Sveče	51
8. Janko Ogris, Zgodovina prosvetnega društva »Bilka« v Bilčovsu	55
10. Janko Schöttl, Prosvetno društvo »Zvezda« Hodiše	61
11. Lovro Kramer, 50 let organizirane prosvete v Škofičah	65
12. Lambert Pisjak, Razvoj slovenske prosvete na Radišah	67
13. e. o. Na kmetih v Podjuni pred 50 leti	71
14. Lovro Potočnik, Iz prosvetnega življenja v Pliberku	77
15. Martin Zechner, Beležka o SPD v Žvabeku	82
16. F. K., Ljudsko prosvetno delo v Šmihelu nad Pliberkom	83
17. Cvetenje in venenje prosvetnega dela v Globasnici	90
18. Silvester Rutar, Spomini na prosvetno delo v Žitari vasi	94
19. Karl Prušnik, Doprinos »Zarje« v Železni Kapli za naš narodni obstoj	98
20. Kako so delali prosvetaši pod Dobračem	101
21. Janko Mikl, Mi v Maloščah in Štebnu	105
22. Izobraževalno društvo »Jepa« v Ločah	109
23. Dr. Julij Felaher, Prosveta na Brdu in v Melvičah	112
24. ci, Prosvetno društvo »Zilja« v Zahomcu	129
25. Dr. Franci Zwitter, Pol stoletja Slovenske prosvetne zveze	132
26. Pavle Kernjak, Naša narodna pesem	143
27. Hanzej Inzko, Mladina in šport	145
28. Pavle Apovnik, O sodobni izobrazbi in izbiri poklica	147
29. Fran Roš, Ljudski učitelj — narodopisec Vinko Möderndorfer	150
30. Ing. Marijan de Reggi, Franz Wiegele — koroški slikar	153
31. Janko Moder, Koroška pravljica	158

OPOMBE:

Klišeji reprodukcij slike umetnikov so iz arhiva Moderne galerije v Ljubljani.

Pri članku »Iz zgodovine ustanovitve Slovenskih kulturnih organizacij srednjega Roža« je pomotoma izostala navedba avtorja. Članek je napisal, kakor je razvidno tudi zboraj, Floro Lapuš.

|||
V SKUPNOSTI
JE MOČ
IN USPEH
|||

ZVEZA SLOVENSKIH ZADRUG V CELOVCU

r. z. z o. j.

CELOVEC, PAVLIČEVA 7 · TELEFON 21-29

Poslužite se za utrditev in razvoj gospodarstva naših domačih

Hranilnic in posojilnic

Kmečkih gospodarskih zadrug

Živinorejskih zadrug

Južnokoroške semenarske zadruge

in združnih žag

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽ. CELOVEC

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA
KNJIŽNICA
KLAGENFURT

S sp
KOROŠKI koledar
1959

0143191

COBISS e